

Doajmmapládna

Sáme gielaj doajmmapládna

Doajmmapládna

Sáme gielaj doajmmapládna

SISADNO

Ávddåtjála	8
Vijdes ja guhkesájggásasj rahtjamus sáme gielaj hárráj	10
Politihkalasj vuodo	11
Rievtesvuoda vuodo	12
Ávdåsvásstádus gåtsedit sáme gielajt	14
Sámedikke barggo sáme gielaj	14
Doajmmoplána bargo orgániserim ja tjuovvolibme	16
Sáme gielaj udnásj dille	17
Guoradallama sáme gielaj birra	19
Mánájgárde ja vuodoåhpadus	19
Åtsådallama giellaellánahtemijs ietjá rijkajn	21
Oajvvadus ådå láhkaj nasjonálalasj unneplågoj ja unneplåhkogielaj birra Svierigin	24

Ulme, hásstalusá, guhkesájggásasj strategija ja dåjma OAHPAT

Åhpadusáv nannit nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiellaj gákka dásen	25
Sáme mánájgárddefálaldagá	27
1. doajmma Diehtojuohkem mánájgárdde ásadime birra sámij mánájda	28
2. doajmma Máhtudakåvddânibme gielajn guovdátjin	29
3. doajmma Pedagogalasj nævoj ávddânahtem	29
Vuodoåhpadusfálaldahka sámegiellaj ja sámegielan	29
4. doajmma Guoradallat oahppij sámeåhpadusá árvustallamis	31
5. doajmma Bagádusá oahppoplánajda	31
6. doajmma Suohkanij ja fylkasuohkanij sámegiela åhpadusá rievtesvuodaj tjadádime bærrájgæhttjo	32
7. doajmma Værmádahka guhkásåhpadussaj	32
8. doajmma Aktisasjbarggo Svierigijn sámeåhpadusá birra	32
9. doajmma Aktisasjbarggo Suomajn sáme åhpadusá birra	33
Sáme oahpponævo	33
10. doajmma Sáme oahpponævo – buvtadibme – juogadibme - járggålibme	33
11. doajmma Diehtojuohkemdåjma sámeåhpadusá rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj birra	33
Sijddaskåvlå	34
Giellaåhpadus ja albetiserim ållessjattugijda	35
12. doajmma 5-jahkásasj sámegiela ållessjattukåhpadusprógramma	35
13. doajmma lednegiellaanálfabetisma guoradallam ja sámegiela åhpadusdárboållessjattugijda	35
14. doajmma Alfabetiserimprosjækta Trámsán	36
Alep åhpadus ja rekrutterim	36
15. doajmma Sáme åhpadiddjeåhpadus	37
16. doajmma Rekrutterimvuodo ja sámegielak åhpadiddje dárbó guoradallam	37
17. doajmma Rekruttermindåjmasáme åhpadiddjeåhpadussaj ja åhpadiddjeåhpadussaj sámegiela fágajn	37
18. doajmma Rekrutterimratjástibme Finnmárkon – niehkovicke	37
19. doajmma Åhpadusluojkkaoase luojtem	37

20.doajmma	Joarkkaåhpodus sámegielan åhpadiddjija	38
21.doajmma.	Kursa og åhpodusá	38
letjá gielladåjma		38
22.doajmma	Sierra dåjma giellaåvddånímev nannitjít oarjjelsáme ja julevsáme guovloj	38
23.doajmma	Oarjjelsáme giellabiesse	38
24.doajmma	Åvddånahhttemprosjækta Nuortta-Trøndelága fylkasuhkanin	38
25.doajmma	Lullesáme giela ja kultuvra ællánahttem	39
26.doajmma	Bihtámsáme gielav ja kultuvrav ællánahttet	39

ADNET

Almulasj fálaldagájt sámegiellaj lasedit addnijda gájkka sebrudaksuorgijn	40	
Sámelága giellanjuolgadusá	41	
27.doajmma	Sámelága njuolgadusáj árvustallam	42
28.doajmma	Sámelága giellanjuolgadusáj bærrájgæhttjo	42
Sámegielak bargge almulasj háldadusán	42	
29.doajmma	Dålkååhpodus ja dålkådåhkkitibme	43
Hiehtediededimdievnastus	43	
Mánájsuodjalus	44	
30.doajmma	Joarkkaåhpodusá árvustallam	44
31.doajmma	Iednegiellaanálabetisma guoradallam ja sámegiela åhpadusdárboålessjattugijda	44
Varresvuoda- ja huksodievnastusá	45	
Åvdåsvásstádusjuohkem varresvuoda-dievnastusán	45	
32.doajmma	Dålkumdievnastus varresvuodavidnudagájn	47
33.doajmma	Bærrájgæhttjo	47
34.doajmma	Avtaárvvusasj dievnastusá julev- ja oarjjelsámeguovloj	47
35.doajmma	Almulasj dokumentaj járggålibme	47
36.doajmma	Moallánakbáhkogirje varresvuhta- ja huksodievnastusá adnuj	47
37.doajmma	Diehtojuohkemmateriála bádnevarresvuoda birra	48
38.doajmma	Bádnevarresvuoda guoradallam	48
Barggo- ja álkkádusháldadibme	48	
39.doajmma	Diehtojuohkem sámegiellaj VBAan	49
40.doajmma	Addnijuoradallama	49
Girkko dievnastusá sámegiellaj	49	
41.doajmma	Ruhtadoarjjaga rámmátjárggålimijda	50
42.doajmma	Sáme tjoaggulvis oarjjelsáme giellaguovlon	50
43.doajmma.	Járggålibme/hiebadibme tevstajt jubmeldievnastussaj	50
Værroetáhtta	50	
44.doajmma	Værroetáhtta – vijdedum fálaldagá sámegiellaj	50
Kriminalhukso	51	
45.doajmma	Sámegielak giddagisbargge rekrutterim	51
46.doajmma	Tjåhkåhimdile árvustallam	52
47.doajmma.	Kriminalhuksgouvdásj sáme giela ja kultuvra máhtudagájn	52
Rijddotjoavddemrádj dåjmahaka	52	
48.doajmma	Sámegiella rijddotjoavddemrádij	52
Bulkke	52	
49.doajmma	Ienep sáme giella- ja kultuvrradádjadus bulkij	53

50.doajmma	Hiebadit sáme gielajt elektråvnålasj prográmmajda.....	53
51.doajmma	Ulmutjijt sáme duogátjijin Bulkkeallaskåvllåj rekrutterim.....	53
Suodjalus		54
52.doajmma	Diehtojuohkem vuostasjgierdedievnastusá birra.....	54
53.doajmma	Suodjalusá hárjjidallamij diehtojuohkem ja almodibme.....	54
Ráddidusá sámegiela adno		54
54.doajmma	Ienep almodibme ráddidusá dokumentajs sámegiellaj.....	54
55.doajmma	Háldadusterma.....	55
56.doajmma	Dåhkkidimårnik sáme láhkajårggåliddijda.....	55
Sámegiella ja DGT		55
57.doajmma	Sámegiella almulasj registerijn – gájbbádusá stáhta etáhtajda.....	56
Giellateknologija		56
58.doajmma	Sáme njuolgatjállemvædtsak.....	57
Sáme báhkogirje		57
59.doajmma	Sáme báhkogirjij guoradallam ja åvddånahttem.....	57

GÆHTTJAT

Sámegielav tjalmostahttet almulasj sajín	58	
Sáme bájkkenamá ja sámegielak galbbim	59	
Æjvvalimsaje	59	
60.doajmma	Sámegielak æjvvalimsaje mánájda ja nuorajda.....	60
Internæhtta	60	
Media	61	
61.doajmma	Sáme avijsa – ienep adno julevsáme- ja oarjjelsámegielas	62
62.doajmma	Snásningen avijsa: Avijssabiele oarjjelsámegiellaj	62
63.doajmma	Oarjjelsáme mediaguovdásj	63
Kultuvrra – filmma, teáhter, girjálasvuhta, bibliotehkka	63	
64.doajmma	Sáme girjálasvuoda oasstemårnik	64
Dárbo dutkamis ja máhtudakåvddånahttemis	65	
65.doajmma	Dutkammáhtudagáv ásadit ja nannit oarjjel ja julevsáme gielaj gáktuj	66
66.doajmma	Dutkam- ja fáhka/resurssaguovdásj	66
Sáme statistikhka	66	

ÅVDDÅTJÁLA

Jagen 2008 gidá buvtij ráddidus Sd.diedá. nr 28 (2007-2008) Sámepolitikhka. Diedádusán ávddânboahktá vijddát da ájnnasamos hásstalusá ráddidusá politihkkaj sáme sebrudagá hárráj. Diedádusán duodastuváj sáme giela le alvos dilen. Danen de ráddidus mierredij doajmmaplánav sáme gielajda dahkat.

Dájt manjemos lågevjagijt le álgaduvvam moadda dâjma nannitjít ja ávddânahtátjít sáme gielajt moatten suorgen sebrudagán. Moadda dájs dâjmajs buoragit doajmmi, ja li buktám dav vaj sáme giela li oadtjum nannusap sajev sebrudagán. Muhtem sáme bájkijn le sámegiella bæjválasj guládallam giella. Ájnegin ulmutja giellatjehpudahka dâhpáduvvá luondulattjat bæjválasj avtastallamis ietjá giellaaddnij. Dá bájke le ájnas resurssan sámegiela ávddânahttemij Vuonan. Sámibåttå de sámegielagij lâhko ienebut binnu gå lassán, sierraláhkáj gâjt de sámegiela háldadusguovlo ålggolin. Sámegielak barggijs almulasj ja priváhta suorgijn le ájn vâdne. Danen le dárbbó nannusap ratjástimes sáme gielaj hárráj.

Ráddidus ájggú dâjna plánajn vuodov vaddet vijdes ja guhkesájggásasj ratjátimev sáme gielaj hárráj beruskáhtá suorgijs ja háldadusdásijs. Ulmmen le jaskas dilev láhtjet sáme gielajda Vuonan. Julevsáme ja oarjjelsáme guovlojn le giella dille sierraláhkáj nievrre. Dánen le ájnas mij biedjap sierra ratjástimev dâj gielaj hárráj vaj sihkarasstep julev ja oarjjelsáme gielajt viesso adno-, avtastallam- ja máhtudakgiellan aj boahktte buolvajda.

Moadda departementa li oassálásstám doajmma-plána bargguj. Miján le læhkám vijddásasj guládal-lam Sámedikkijs ja sijáj guorrasam doajmmaplána sisano birra konsultasjávnâj baktu. Mij lip aj oadtjum árvvalusájt duos dás birrusijs.

Doajmmaplána oajvvetjalmostibme le láhtjet dilijt nav vaj vájmmelis sáme giellaaddnij lâhko lassán. Dát galggá dâhpáduvvat dâjmaj baktu ma tjalmos-tahti sámeåhpadusáv nannustahttet mánájgárdijin ja vuodoåhpadusán, láhtjedijn ásadittjat ienep saijjt sáme giela adnuij ja nannusap rahtjama rekrutteritjít sámegielak åhpadussaj ja åhpadusájda sáme fágaj.

Stuoráp sáme giella ratjástimij baktu almulasj suorgijn ájggú ráddidus nannit ájnegin ulmutja máhittelisuodajt sámegiellaj sihke dâdjaduvátjít ja dâdjaduvvat. Diedáv moattes vásedi e oattjo ietjasa rievtesvuodav sámastittjat almulasj háldadusájn ja varresvuodadievnastusájn – danen gå aktak ij máhte sidjij dievnastusáv sámegiellaj vaddet. Dát le ávd-dânahttem mav mij aktisasj rahtjamusáj hæhttup járggålit.

Sámedikke guoradallam sámegiela ano birra ja sámelága giellajuolgadusáj árvustallam vuoset moadda hásstalusá li ájn ávddâla sámelága giella-njuolgadusáj mærrádusá dievdeduvvi ållásit. Máhttá aj dárbbó liehket sámelága giellajuolgadusájt

Dag Terje Andersen Foto:Scanpix

«Doajmmoplána oajvvetjalmostibme le láhtjet dilijt nav vaj vájmmelis sáme giellaaddnij låhko lassán. ...»

guoradallat mijá ríkjajgasskasasj vælggogisuodaj gáktuj. Ráddidus ájguu dájna duogátjijn sámelága giellanjuolgadusájt guoradallat.

Sáme gielaj ávddânboahtema lasedimijن almulasj sajjn sihtap mij sáme gielaj galggi liehket sadjihin gájkajda. Ulmmen le sáme gielaj galggi ávddân-boahtet gievrrudahkan sebrudahkaj, ja gielaj galggi oadtjot sajek ávddânahtátjít gájkka sebrudaksajjn.

Ávon lav gá ráddidus rievdadum nasjonálbudsjehtan le oajvvadam lasedit juollodimev Sámediggáj danen gá Loabaga suohkan sámegiela háldadusguovlo sissñelij máhttá sæbrrat gálgådismáno 1.b. 2009 rájes.

Diedáv biejaduvvá állo barggo sámij bieles sáme-gielav nannitjít fámiljajn, bájkálasj sebrudagájn, mánájgárdijin ja vuodoåhpadusán, sáme giella- ja kultuvrraguovdátjijn, ja sáme organisásjåvnájn ja institusjåvnájn. Mierrediddje árvon le ájn jut sáme ietja vájmmelisát gielav adni.

Sáme gielaj nannima barggo gájbbet guhkesájg-gásasj ja aktelasj ratjástimev ienemus suorgijin, ja viertti liehket bissovasj prosessa. Doajmmopláanas ávddânboahtá danen aj ienep guhkepájggásasj ulme ráddidusá bargos sáme gielajt nannitjít boaht-teájggáj. Dá ulme li vuodon dájmaj vijdábuu ávd-dânahttemij pládnaággegávdan.

Dag Terje Andersen

VIJDES JA GUHKESÁJGGÁSASJ RAHTJAMUS SÁME GIELAJ HÁRRÁJ

Bajemus ulmme ráddidusá politihkan sáme gielaj hárráj le láhtjet jaskugis boahtteággev sáme gielajda Vuonarijan – nuorttasámev, julevsámev ja oarjjel-sámev. Ájnas ulmmen le aj oadttjot ienep sámegielak addnijt. Dát gájbbet vijdes ja guhkesájggásasj rahtjamusájt juohkka sebrudakuorgen.

Ráddidus sihtá doajmmapládnaágge lahtjet vuodov nannusap rahtjamussaj sáme gielaj hárráj duon dán sebrudakuorgen – sierraláhkáj áhpadusán, almulasj dievnastus- ja huksodievnastusán, ja vaj sámegiella galggá vuojnnut ja aneduvvat almulasj aktijvuodan. Ækton jaskugis sáme gielaj boahtteágga le aledit gielaj dásev, ja åvddånbuktet gielaj dálásj rievtesvuodajt addnijda ja oajválattjajda duon dán dásen. Sáme giella hæhttú dievnastuvvat juohkka sajen gánná sáme viessu ja æjvvali, danen la ájnas tjalmostahttet sámegielak sájijt ja æjvvalimbájkijt.

Jaskugis boahtteágge sáme gielajda gájbbet aj ájnegis sábme iesj gæhttjal nannit ja åvddånahttet ietjas sámegiela máhtudagáv, adnet gielav ienemus dilijn, ja nav guhkás gá máhttelis doalvvot gielav nuppe buolvvaj.

Jaskugis boahtteágge sáme gielajda gájbbet aj vaj suohkana ja bájkálasj sebrudagá suodjalij ja åvddånbukti sáme gielajt ietjasa suorgen, nav vaj látjeduvvá buorre máhttelisuoda sámegielav oahppat mánájgárdijen, vuodoskávlájn ja joarkkaskávlájn, ja vaj látjeduvvá buorre máhttelisuoda sámegielav oahppat æjdádijda ja ietjá állessjattugijda. Vijdábut

de viertti bájkálasj sebrudagá dættodit dahkat sámegielak æjvvalimbájkijt mánájda, nuorajda ja állessjattugijda ja fállat suohkana dievnastusájt sáme álmmugij diedoj milta gánná le sáme giella ja kultuvrra vuodon. Sámegielak galbá suohkana viesojn, ja moattegielak rahtegalbbim sjaddá åvddånbuktet sámegielak sajev bájkálasj sebrudagán.

Jaskugis boahtteágge sáme gielajda gájbbet nannusap rahtjamusájt julev- ja oarjjelsáme gáktuj, nav vaj dá aj máhtti liehket viesso giela boahtteággen. Dan diehti gá ulmutja dáj guovlojn e nav tjoahken åro, ieneplågo álmmuga gáktuj, de le dá guovte sámegiellaj sierra hásstalusá ma gulluji ælládahttem-bargguj. Sierraláhkáj gullu dát oarjjelsáme guovlojda. Oarjjel- ja julevsáme li unneplågo sáme sebrudagán. Danen le dárbbo gákajn gænna le åvdåsvásstádus sámegielas biedjá sierra rahtjamusáv dájt nannitjít.

Lulle/gálldåsámegiela ja bihtámsámegiela hárráj viertti sjaddat rahtjamussan álgedit bájkálasj ja rádjárasstididdje giellaprojektajt gánná le daj gielaj dálásj dille vuodon. Udnásj duohtavuodas ij máhte javllat dá giela li viesso duon dán sebrudakuorgen nav gá nuortta-, oarjjel- ja julevsámegiella.

Ráddidusá barggo sáme gielaj hárráj Vuonan le dá bajemus ulmmen:

- Sáme giela; nuorttasámesámegiella, julevsámegiella ja oarjjelsámegiella galggi åvddånahteduvvat ja liehket viesso giela boahtteággen aj

- Sáme giela galggi ávdeduvvat ja tjalmostahteduvvat
- Gájkajn galgá rievtessuohta sáme geilajt oahppat
- Sámegielak rievtessuoda galggi nanniduvvat ja dábddusin dagáduvvat
- Da gálmá sámegiela, nuorttasámegiella, julevsámegiella ja oarjjelsámegiella, galggi vatteduvvat avtaárvvusasj ávddánahttemmáhttelisvuodajt.
- Almulasj institusjávnå galggi liehket diedulattja ietjas sámegiela adnuj, sihke nuorttasámegiellaj, julevsámegiellaj ja oarjjelsámegiellaj
- Diehto sámegielaj birra Vuonan galggá ávd-dánahteduvvat ja giela galggi boahtteájggáj bisoduvvat

Politihkalasj vuodo

Ráddidusbeldagáj politihkalsj vuodo – Soria Moriasjiehtadusán- le ulmmen jádedit sámepolitihkav mij galggá sáme álmmugav dievnnut nav vaj sáme giella, kultuvrra ja sebrudakiellemi galggá liehket sihkar boahtteájge Vuonan.

Sd.diedá.nr. 35 (2007-2008) Mål og Meining (Ulmme ja miella) le ráddidus javllam sámegiella galggá liehket viesso giella. Sámegiella almulasj aktijvudojn galggá lassánit. Stuorradikke diedádusán merustaláduvvi sámepolitihkalasj hásstalusá ma gulluji giellaj ja kultuvrraj ja dá tjoavdeduvvi almulasj ávdåsvásstádusá ja saje nannimij sáme addnij gáktuj guovdásj álkádusdahkamusájn dagu varresvoda, hukso ja áhpadusá gáktuj. Dát gájbbet dájmalasj politihkav oadtjot sámegielak ja kultuvralasj vuojnojt almulasj dievnastusájn ja fálaldagájn.

Sd.diedá.nr. 35 (2007-2008) Ulmme ja miella le ráddidus hábmim vuodov ábbálasj giellápolitihkav. Ábbálasj vuojnno gielladiedádusán merkaj dav gá sihkarasstá jaskugis boahtteájgev sámegiellaj de álles mærráj sisadná dát oasev bajemus giella-politihkalasj ávdåsvásstádusás. Duodden guovdásj sámepolitihkalasj hásstalussan de la danen barggo sámegiela hárrij aj dábálasj giellápolitihkalasj hásstalussa.

Sámegiella, ja sierra gájt mij guoská dájt unneper gielajda, de li da ållu værap dilen gå vuona nasjo-

nálgialla. Giellajábmem le duodalašj ájtton unnemus sámegielajda. Valla aj nuorttasámegiella sjaddá ríkjagasskasasj aktijvoodajn gávviduvvá ájtodum giellan. Giellajábmemav garvvet gájbbet nannusap ja ienep ulmnejáksåm ja systemáhtalasj rahtjamav. Gielladiedádusán tjuodtju ráddidus ájggu barggat biedjatjít vuodov ádå sáme giellápolitihkav strategiaj ja ábbálasj vuojnoj sáme giellaj ja sebrudahkaj. Dát doajmmapládna le akta oasse dás bargos.

Sd.diedá, nr 23 (2007-2008) Giella dahká rávijt nammaduvvá dámja ábbálasj giellaåhpaduspolitiikkaj viessomájge ja moattegielak vuojnoj milta. Mánájgárdde le buoremus sadje giellaarvusmahttem doajmma smávvamánájda. Departemænnta vuojnná dárbov árvustallat kvalitehtav vädtsagijs ja vuogijs giellaguoradallamijda ja giellaarvusmahttemijda nav vaj máttelis la ávddánahttet buorre barggovuogjt. Vijdabut nammaduvvá sámegiella vuodoåhpadusán, ja departemænnta vuojnná hásstalussan sihkarasstet oahppij ájnegasj rievtessuodajt sámeåhpadusán, i.i. áttjudit dáhkkidum máhtulasj áhpadiddijt ja láhtjet dilev nav vaj ávddánahteduvvi ja buvtaduvvi buorre sáme oahponnævo. Departemænnta rahtjá ávd-dánahttet guhkásåhpadimfálaldagájt ja diededit áges ájggáj oahppij sámeåhpadusá rievtessuodaj birra.

Stuorradiggediedádusán nammaduvvá vijdábut giellafága universitehtajn ja allaskåvlåjn. Sáme-gielak studia ja sámegielak åhpadiddjeåhpadusáli ájnas gájbbádusá bisodittjat ja ávddánahtátjít sáme gielav ja kultuvrav Vuonan, ja aj rájáj rastá. Sierraláhkáj ájnas le tjalmostuhttet dájt unnemus sámegielajt, julevsámegielav ja oarjjelsámegielav, ja stuorradiggediedádusán tsuojggiduvvá barggo áttjudittjat ulmuttijjt dájda åhpadusájda viertti stuorra tjalmostibme liehket divna daj institusjávnåjn gejn li ávdåsvásstádus suorgen.

Sd.diedá. nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen ráddidus dættot dárbbo le vuorrorit ávddánahttemav guovdásj vuodulasj tjehpudagáv árrat. Systemáhtelasj sihkarasstema hárrij juohkka avtav oahppe tjuovvolimev dajt vuostasj jagijt sihtá departemænnta buktet bákkulasj guoradallamav lâhkåmtjehpuagás 1.-3.jahkedássáj.

Departemænnta sihtá álgadit vuogádusáv áhpa-diddjij joarkkaåhpadusá hárráj mij bissu. Stáhtta ruhtat åhpadussajjt åhpadiddjijda mierredum lågo milta ja fállá suohkanijda åhpadussajjt ávkástallat. Álgaduvvá masteråhpadus skåvllåjådedimes gájka ådå virgádum rektorijda. Stáhtta máksá ruhtagålåjt åhpadussajjis.

Ráddidus sihtá vijdábut ávddånahttet vuogádusáv kvalitehta árvustallamijda ja vuorodit bagádal-lamav skåvlåjda ja skåvllåejgádijda gænna li sierra hásstalusá.

Sd.diedá. nr. 11 (2008-2009) læreren – rollen og utdanningen (Åhpadiddje – sadje ja åhpadus) nammaduvvá sáme åhpadiddjeåhpadus sierra. Ráddidus oajvvat moadda dâjma láhtjátjít lasse rekrutterimij sáme åhpadiddjeåhpadussaj ja dâjmajt arvusmahtátjít ienebujt válldátjít sámegielav fáhkan ietjasa dáro åhpadiddjeåhpadusán. Stuor-radiggediedádus aj tjalmostahttá jut dárbbó le lagáp aktisasjbarguj gaskal institusjåvnåj ma fálli åhpadusáv avtajs dájs gálmå sámegiellaj, danen gá dákkr aktisasjbargon li máhettelisvuoda ma ælla ávkástaládum.

Rievtessvuoda vuodo

Moadda nasjonálalasj konvensjåvnåjn unneplågoj ja iemeálmugij hárráj li mærrádusá bisodittjat gie-lav. ILO-konvensjåvnå nr. 169 javllá i.i. 28. Artihkkalin náv "Galgi dâjma boahtet bisodittjat ja ávdedittjat ja adnemij guoskavasj álmmugij ieme gielav" ÅNa konvensjåvnå sivjila ja politihkalasj rievtessvuodaj birra aj buktá lájddistimijt Vuonarijka bargguj sáme giela hárráj. Vijdábut nammaduvvá ÅNa-duodastus imeálmugij rievtessvuodaj birra i.i. iemeálmugij gielalasj reivtessvuodajt,

Eurohpá lihton guovloj- jali unneplåhkogielaj birra (European Charter for Regional or Minority Lan-guages) mierreduváj jage 1992 Eurohpárades ulm-men suodjalit unneplåhkogielajt, nav vaj eurohpá kultuvrra bisoduvvá dagu aktidim ja moattebelak kultuvrran. Lihtto vælggodahttá nasjonálstáhtajt tjadádit konkrehta dâjmajt bisodittjat guovllo- ja unneplåhkogielajt, nav vaj ávddånbåhti politihkan,

láhkadahkamij ja práksisin. Nubbe oasse lihtos mierret moadda ájnas ulmijt ja prinsihpajt mij gullu stáhtaj vælggogisvuodajda sihkarasstet unneplågo gielaj suodjalimev. Goalmát oasse Unneplåhkolihtos sisadná ienep vijddát ja dárkkelap njuolgadusájt ma bukti konkrehta vælggogisvuodajt oajválattjajda duon dán suorgen, i.i. åhpadussuorgen, riektádåj-madagán ja almulasj háldadusán. Vuodnaj le goalmát oasse lihton buktám vájkudusájt nuorttasáme-giellaj. Manjela gå Snåsa suohkan (Snåsen tjelte) ja Divtasvuona suohkan sjaddin oassen sámelága giellanjuolgadusáj háldadusguovlos sihtá Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta árvustallat jus oar-jelsáme- ja julevsámegiela aj galgi gullut goalmát oassáj lihton.

Vuodná ávddånbuvtij goalmát ráportav snjuk-tjamáno 2005 jagen. Eurohpáraderesolusjåvnå Vuona Unneplåhkogiellalihto tjuovvolime birra 2007;as vaddá konkrehta ávttjimusájt mij guoská dâjda,

- Vuodna hæhttú nannit ietjas bargov mij gullu fállat oahpponævojt ja åhpadusáv åhpadiddjijda julev- ja oarjjelsámegiellaj
- Vuodna hæhttú sihkarasstet vaj sosiála- ja var-resvuodainstitusjåvnå sissjelin sáme háldadus-guovlo fálli dievnastusájt sámegiellaj
- Vuodna hæhttú sihkarasstet jut álmmukregister ja ietjá almulasj registara ja institusjåvnå máhtti sáme bokstávaj tjálllet

Eurohpárade ekspertkomitea dättot julevsáme giella ájn le ájtos dilen. Oarjjelsámgiela gáktuj de ek-spertkomitea dättot dát giella le sierra ájtos dilen ja danen le dárbbó dalánagá dâjmajda vaj giella galggá iellet Vuonan. Dárbbó le ulmij milta dârjaj ja innová-sjåvnålasj tjoavddusijda hiebadum oarjjelsámegiela sierra dilláj. Komitéa dättot vijdábut man ájnas aktisasjbargo le Svieriga oajválattjaj oarjjelsámij dilev nannitjít.

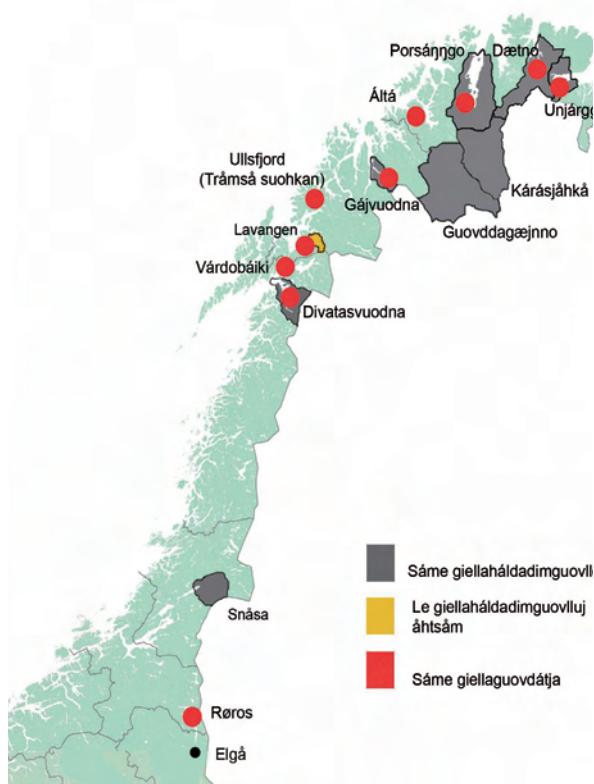
Vuona nælját ráportta gárvánij 2008 giese. Eu-rohpárade ij la moarmesmánon 2009 gárvánam dâjna.

Nasjonálalasj láhkatjoahkkij vuodot Vuodolága 110 § a-oasse vælggogisvuodav stáhtaj láhtjet dilev nav vaj sáme álmmuk máhttá "sihkarasstet ja ávddånahttet ietjas gielav, ietjas kultuvrav ja ietjas

sebrudakiellemav". Dát lij duogátjin manen sámeláhka oattjoj ådå 3. kapihttalav giela birra 1990. Njuolgadusá fábmoduvvin ådåjakmáno 1, b 1992 ja nav li dá 17 jage doajmmam.

Sámelága 1-5. kapihttalin mierreduvvá sámegiella ja dárogiella libá avtaárvvusasj giela, ja galggi liehket dássásattja sámelága 3. kapihttalau njuolgadusáj milta. Muhtem mærrádusá li ráddjidum sámegiela háldadusguovlo sissjelij, madin muhtemijn ælla dákkár geográfafalasj ráddjima. Muhtem mærrádusá guosski sierraláhkáj suohkanijda, madin muhtema vas guosski stáhta ja guovlo oajvválattjajda. Láhka javllá i.i. lága ja njuolgadustjállaga ma sierra berus-timij baktu guosski ålles sáme álmmugij jali ásijda sáme álmmugis, galggi járggáluvvat sámegiellaj.

Sámelága giellanjuolgadusá vaddi viesádijda gielalasj rievtesvuodajt almulasj orgánaj duon dán æjvvalim aktijuodajn. Da guosski njuolgadusájt járggalit, guládusájt ja sjiemájt sámegiellaj, rievtes-vuoda vásstádusájt sámegiellaj oadtjot, vijddát sámegiela adnuj riektádåjmädagán, vijddát rievtes-vuoha sámegiela adnuj varresvuoda- ja sosiálasuor-gen, ajnegis girkko dievnastusájda, rievtesvuoha

åhpadusvirggeloahpáj ja rievtesvuoha åhpadussaj sámegielan.

Sámegiela háldadusguovlon le dá suohkana: Kárás-jáhkå, Guovdagæjnnó, Unjárgga, Porsáŋgo ja Dætno Finnmarkon; Gáivuodna Trámsán, Divtasvuodna Nordlándan ja Snåase Nuortta-Trøndelágan. Loabága suohkan Trámsán le åhtsåm bessat háldadusguovlo sissjelij.

Manjela gå Snåasen tjielte ja Divtasvuona suohkan bådjiga háldadusguovlluj le háldadusguovllo vijd-dánam aj oarjjelsámegielajn ja julevsámegielajn. Dat sihtá javllat suohkan ja guovllo ja stáhta oajvválattjajn sissjelin dan oase háldadusguovlos mij guosská dajda gielajda le åvdåsvásstádus jut lága njuol-gadusá tjadáuvvi dái gielaj gáktuj. Lága ja njuol-gadustjállaga ma lisierra berustimes åsida jali ålles sáme álmmugij galggi sámegiellaj járggáluvvat.

Mærrádusá sámelága giellakapihttalin li binnemus-gájbbádusá. Dát sihta javllat gájkka almulasj orgána hásstaluvvi vuorodit sámegielak addnijt, aj vijdábut gá majt lága njuolgadusá gájbbedi ja háldadusguov-lo rájáj beruskáhtá. Buorre háldadusdábe javlli tjála-lasj aktijuoda sámegiellaj vássteduvvi sámegiellaj, ja aj daj bálij gå lága milta ij la vælggogis dav dahkat.

Rievtesvuoda vuodo sámegiela åhpadussaj le sámeláhka ja åhpadusláhka. Manjela gå sámegiela-lága háldadusguovllo le vijdeduvvam aj suohkanij-da oarjjel- ja julevsáme guovlon, de moallánahka "samegiella" dádaduvvá dagu nuortta-, oarjjel-, ja julevsámegiella. Muodugasj definisjåvnná le aj åh-paduslágan (6-1 §). Sámelága 3-8 § javllá aj "juohkka-hattjan le rievtesvuoha sámegiella åhpadussaj." Dát gullu sámijda ja sidjij gudi ælla sáme aj.

letjá guovdásj lága li láhka mánájgárdij birra (mánájgárddeláhka) mij mierret suohkanij åvdås-vásstádusáv láhtjet fálaldagájt sáme mánájda. Duob-moståvllåláhka mij vuoset sámelága mærádusájda mij guosská sámegiela adnuj. Bájkkenammaláhka galggá sihkarasstet sáme bájkkenamájt nasjonála-lasj láhkatjoahkkij ja rijkajgasskasasj sjiehtadusáj ja konvensjåvnåj milta. Varresvuoda lága reguleriji vidjurijt varresvuodadievnastusá dåjmaj, barggij ja

varresvuoda dievnastusá addnij gáktuj. Varresvuoda rievtesvuodaj vuojnos gullu dájdjadahtte diedo gájb-bádusá berustahtek giellanjuolgadusá ráddjimjs, ja dievnastusfálaldagá sámegiellaj li ájnnasa aj dárbojs ma badjáni gá duolla ja dárbulasj guoradallam ja giehtadallam dagáduvvá, bs. buojkulvissaj pasiæntarievtesvuodalágav.

Åvdåsvásstádus gátsedit sáme gielajt

Gákka almulasj dájmajn le åvdåsvásstádus vieledit sámegielak addnijt ietjasa barggosuorgen suorggeåvdåsvásstádusprinsihpa milta. Gákka almulasj orgánajn ma guoskadalli giella-njuolgadusájs sámelága 3. kapihtalin, le vælggogisá gátsedit vaj sámelága njuolgadusá tjuovoduvvi. Dán doajmmaplána doajm-maoasen li lagábut åvddånbvutedum åvdåsvásstádusá d.d. åhpadussuorgen ja varresvuodasuorgen.

Sámedikken le, ja galggá liehket, ållu guovdásj dahkamussan sáme giela bargon. Vuona oaj-válattja e huoman máhte sirddet ierit bajemus åvdåsvásstádusá sámegielas Sámediggáj. Stáhta vásstádus sjaddá agev liehket láhtjet dárvulasj ålgoldisævtojt jut sámegiella máhttá suodjaluvvat ja åvddånahteduvvat. Sámedigge ij aktu máhte liehket vásstediddjen láhtjet sámegiela åvddånahttemav. Åvddålijguovlluj sámegiela åvddånahttem le tjanádum rahtjamusájs moatte aktørajs, gánná aj suohkanijn ja fylkasuohkanijn le guovdásj dahkamus.

Barggo- ja sebrudahttemdepartementan le aktanahttemåvdåsvásstádus ráddidusá sáme-politikhkas. Giela árvvo dábalasj sáme kultuvra, æladusá ja sebrudagá åvddånahttemin le ållu guovdátjin. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnata le danen dáj manjemus lågejagijt álgadam moadda dájma sáme giela hárráj. Barggo- ja sebrudahttemdepartementa guovdásj dahkamuháj sámegiela sihkarastemin ja åvddånahttemin, de sjaddá formálalasj åvdåsvásstádus sámegiela njuolgadusájs sirdeduv-

vat Kultuvrra- ja girkkodepartementas Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnat. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnata le dát rájes sámelága 3. kapihtala njuolgadusáj tjadádime bærrájgæhttje. Dát tjuovvu aj jut Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnata oadtju åvdåsvásstádusá aktanahttet tjuovvolimev Vuona vælggogisvuodajt unneplähko-giellalihto milta. Kultuvrra- ja girkkodepartemænnata gánná le giellapolitihkalasj åvdåsvásstádusá fáhkadepartemænnata badjásasj åvdåsvásstádusá ållles ja suorgij beruskáhtes giellapolitihkas.

Priváhta dájma e guoskalalá sámelága giellanjuolgadusájs. Huoman lip dájt manjemus jagijt vuojnnám muhtem organisásjávná ja vidnudagá sámegielav adnegoahztám, duola dagu iesjnamájn, annonsaj, die-dojn nehtan ja brosjyrain. Muhtema li aj virggádam sámegielak barggijt dievnastittjat sáme kundajt. Rádidus adná dáv luondulattjan dassta gå sámegiella le oadtjum nannusap dilen.

Sámedikke barggo sáme gielaj

Sámelága 3-12 § milta *Sáme giellabargo* organiserim galggá Sámedigge barggat sámegiela suodjalimijen ja åvddånahttemijen Vuonan. Vijdábut det javllá lähka Sámedigge vaddá juohkka nälját jage ráportav Gánagissaj sámegiela dile birra Vuonan.

Sámedigge biedjá juohkka jage rudájt ma galggi juolloduvvat duon dán *dájmajda nannitjít ja åvdånahttátjít sáme gielajt Vuonan*. Jakháj 2009 le dát ruhtadibme vuollelasj 60 mill. krávnå. Rudá manni suohkanijda ja fylkasuohkanijda sámegiela hál-dadusguovlon, giellaguovdátjijda ja duon dán åhtsåmij duohkáj prosjektajda. Jage 2008 rájes aneduvvá aj muhtem oasse *Sámeálmugafánda*¹ jahkásasj buvtadusás giellaåvddånimprosjektajda. Duodden de Sámedigge háldat doarjjagijt mánájgárddefálaldagájda, oahpponævojda ja stipendajda.

Ruhtadoarjja suohkanijda/fylkasuohkanijda sáme-

¹Foannda ásaduvváj Stuorradikke budsjæhttamærradusájn biehtsemáno 16.b. 2000 dagu kollektivalasj buohttidussan gielalasj ja kultuvralasj mættojs ja vuornádusájs majt åvdep ájge dárojduhttempolitikhka le buktám sáme álmmugij. Fånda ulmmen le vaddet doarjjagijt jali viehkev dájmajda ma nanniji ja ælládahti sáme gielav ja kultuvrav.

gielalága háldadusguovlon mávseduvvá jahkásat-tjat vissa mierredum ævtoj milta majt Sámedigge mierret. Dá rudá galggi gåbttját suohkanij duod-degålåjt gå li guovtegiela. Sámedigge galggá dájt ruhtadimijt dárkestit, ja suohkana/ fylkasuohkana ráporterji juohkka jage Sámediggáj. 2009 jage li biejadum 42,75 mill. krávnå dási. Sámedigge galggá rievddadit juollodimævtojt 2010 jage budsjehta giehtadaládijn.

Sámedikken Vuonan le giellastivra mij le rádevadde orgádna giellafágalasj gatjálvisáj Sámediggerádaj. Giellastivran li ájrrasa nuorttasáme, julevsáme ja oarjjelsáme guovlojs- Ájrrasa nuorttarijkaj orgádnaj Sáme giellalávddegådde (SGL) válljiduvvi giellastivra ájrrasij gaskas. SGL le Sáme parlámentáralasj ráde mierdimorgádna gatjálvisájn ma guoskadalli sáme gielav, ja galggá ávdedit ja ávddånahttet sáme gielav tjálalattjat ja njálmálattjat. Duoden juohká Sáme giellalávddegådde diedojt iesj guhtik ríkjak giel-laorgánajda, ja iehtjádijda.

Sámedikke dahkamusá *sámegiela terminologija ja tjállemvuohke mierredibme* bargaduvvá aktisasjbar-goj baktu SGLa. SGLa dahkamus le i.i. dähkkidit sámegiela termajt ja dav normerit. SGLa li gálmå tærmmajuohkusa, akta nuorttasámegiellaj, akta oarjjelsámegiellaj, ja akta julevsámegiellaj, ja li nam-maduvvam fáhkaulmutjiis da gálmå sámedikkiis ja giellaulmutjiis guoskavasj giellaguovlojs. SGLa li aj giellajuohkusa normerimij hárráj ma li giellafágalasj máhtudagás nammaduvvam ríkjajráj rastá. Dát sihtá javllat giellafágalasj barggo le agev ålles-sáme dásen/nuorttarijkaj dásen.

Sámedikken le báhkobájnka, www.risten.no, mij sisadná muhtem sáme terminologijav. Sámedikken le aj aktisasjbarggo Barggo- ja sebrudahttende-partementajn ja Máhttodepartementajn "Divvom" prosjektajn – ávddånahttet korrektuvrraprográm-mav sáme gielajda (gehtja 58. dåjmav).

Sámedigge nammat *bájkkenammakonsulentajt* ja bagádallá sáme bájkkenamá adnema ja bájkkenam-malága háldadime birra. Sámedikken li dálá gálmå bájkkenammakonsulenta gudi galggi vaddet rádiit sáme bájkkenamáj tjállemvuohkáj Vuonan.

Bájkkenammakonsulentajt ávdåsvásstádus le nuortta-, julev- ja oarjjelsáme giellaguovlo.

2009 jage oadtju 10 sáme *giellaguovdátja* ruhtadoarj-jagav Sámedikkes. Giellaguovdátjjij doajmma le ælládahttet, bisodit ja nannit sáme gielav ja kultuvran. Barggodahkamussan le aj ávddånahttet ja nannit áhpadusdåjmajt sáme gielan, kultuvran ja æladusájn ja aj diedojt oablodit sáme kultuvra birra. Giellaguovdátja ásadi kursajt sámegielas ståhkamgiellan mánájda gitta sámegiella áhpadussaj suohkana barggijda ja duodjekursajt. Giellaguovdátja li aj ævjvalimbájke guovlo sáme álmmugij, ja danen le da ájnas institus-jávnnán sámegielav nannitjat ja ávddånahtátjat.

Sámedigge juollot ruhtadoarjjagijt sáme mánájgárdi-jda majn li njuolgadusáj mierredam mánájgárden le sáme gielav ja kultuvra vuodon. Sámedikken le aj ruhtadoarjjaga giellaáhpadussaj ájnegis mánájda dáro mánájgárdijin, bs. dán plána doajmmoasen le dán birra tjaledum. Samedigge ásat jahkásat-tjat værmádaktjähkanimev duon dán juohkusij mánájgárddebarggijda, i.i. stivrárijda, giellabarggijda ja álmmájda. Sámedigge juollot ruhtadoarjjagijt oahpponævojda hiebadum sáme mánájgárdijda. Oahppanåvoj birra ja Sámedikke sajev áhpadussuor-gen ietján, gehtja doajmmoasev.

Sámedigge juohká *stipendajt oahppijda joark-kaskávlájn gejn le sámegiella fágaj gaskan*. Duoden le Sámedigge ásadam stipendajt alep áhpadussaj, bs. doajmmoasev.

Diehtojuohkem/bagádallam rievtesvuodaj birra:
Sámedigge oadtju moadda gatjálvisá álmmugis makkár rievtesvuoda sijájn li almulasj aktijuodajn. Vuostatjin de le reivtesvuoha áhpadussaj sámegiel-laj ja sámegielan, ja gánná ájnegis oahppe oadtju dáv rievtesvuodav állånahttet. Sæmmi gatjálvis boahtá aj æjgádijs gudi galggi mánáv mánájgárdaráj biedjat ja hálijdi mánájgárddefálaldagájt hiebadum ietjas giellaj ja kultuvraj. Sámedikken ij la formála-lasj fábmodahka bagádit suohkanijt/skávllå- jalik mánájgárddeæjgádijt, valla máhttá bagádit dajt gáktu sij máhti organiserit bargov mánájgárden ja áhpadusáv skávlân. Sámedigge vaddá aj diedojt æjgádijda gáktu sij galggi ássjev tjoavddet.

Sámedigge oadtu aj muhtem gatjálvisájt rieftesvoudaja dievnastusája sámegiellaj varresvuodasougen, riektádåmadagán ja girkkon, ja aj gatjálvisájt dálkkuma birra moatte aktijuodajn.

Moadda suohkana ja institusjåvnå bivddiji Sámedikkev ásadir diehtojuohkemtjåhkanimijt, lågådallamijt ja muodogasj ásadir sámegiela birra. Duodden juogeduvvá állo diehto ja bagádal-lam tjálalattjat ja telefåvnå baktu. Suohkana, skåvlå, mánájgárde ja giellaguovdátja li da ma ienemusát aktijuodav Sámedikkijn váldi. Sámedigge aj oadtu gatjálvisájt girjetjällis, mediás ja ietjágiellaaddnijs d.d. terminologija, bájkkenamáj birra ja gáktu ulmusj máhttá nannit ja ávdedit sámegielav duon dán institusjåvnåjn.

Sámedigge le sjiehtadam aktisasjsjiehtadusáj Finnmark, Tråmså ja Nordlånda fylkasuhkanij, ja avtav aktisasjsjiehtadusáv avtajn fylkasuhkanij oarjje-sámeguovlon. Dáj sjiehtadusájn li aj ulme sáme gielav ja kultuvrav nannit.

Sámedikke konkrehta oajvvadusá doajmmoplána bargon ávddånbåhti dán doajmmoplána doajm-maoasen.

Sámegiela doajmmoplána bargo prosessan le Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta adnám tjåhkanimijt fylkkeålmåj, fylkasuhkanij, suohkanij, skåvlåj, institusjåvnåj, giellaguovdátjjij, ietjá sáme giellabirrusij ja dutkambirrusij. Departemænnta le aj oadtu moadda tjálalasj árvvalusá, almulasj dåmadagájs, organisásjåvnåjs ja ájnegin ulmutjijs.

Doajmmoplánan le 5 jahkásasj doajmmaágge. Juohkka akta departementan mij le ávdås-vásstádusáv oadtu dåjmajs le dåjmaj tjadádimij ávdåsvássteddje, dán vuolen aj gáktu dåjma organiseriduvvi ja ruhtaduvvi. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájgu koordinerit doajmmoplána ulmij ja dåjmaj tjuovvolimey ja ávddånahatemav plána doajmmaággegávdan. Barggo tjadáduvvá Sámedikkijn ságastallama baktu, ja dárboj milta sjaddi Sámedikkijn konsultasjåvnå ásaduvvat.

Dåjmaj tjádadibme ja stuorrudahka tjaledum doajmmoplánan sjaddá hiebaduvvat jahkásasj budsjæht-taoajvvádusájda ja dáj giehtadallamijda Stuor-radikkes. Ájggomussan le jahkásasj dillerápportajt buktet.

Doajmmoplána bargo orgániserim ja tjuovvolibme

Sámegiela doajmmoplána barggo le jádeduvvam Barggo- ja sebrudahttemdepartementas. Doajmma-plána le tjaledum avtajrádij Sámedikkijn ja guosk-dallam departementa li oassálasstám.

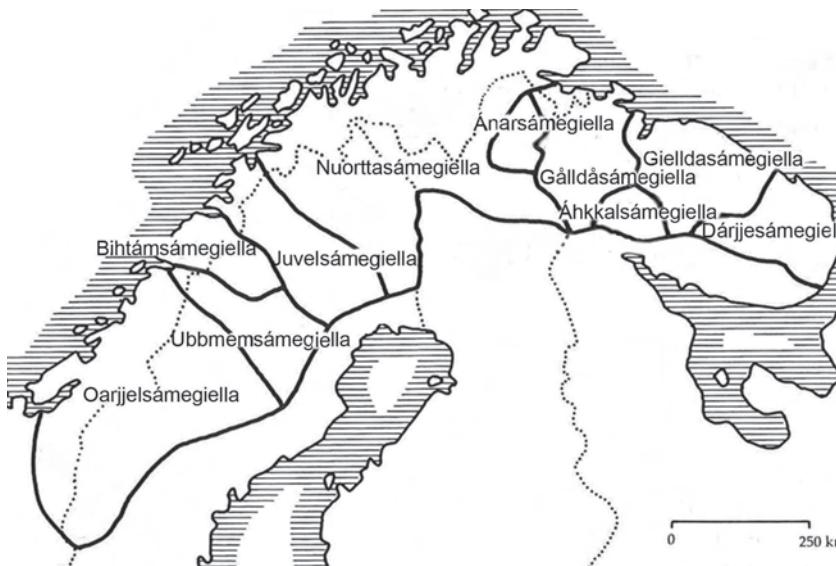
Sámedikke presidænnta ja barggo- ja sebrudahttem-ministar guorrasijga biellejahkásasj konsultasjåvnán moarmesmáno jagen 2008 bargov doajmmoplánajn dalága álgget, ja vaj ráddidus ja Sámedikke barggo sáme gielaj koordineriduvvá. Aktelasj guládallam ja ságastallam le doajmmoplána bargon læhkám, ja ásaduváj loahppa konsultasjåvnå tjåhkanime sihke háldadus ja politihkalasj dásen snjuktjamáno 31.b. ja vuoratjismáno 17.b. 2009.

SÁME GIELAJ UDNÁSJ DILLE

Sámegiella gullu suoma-ugralalasj giellajuohkusij. Sámegiella ságastuvvá Vuonan, Svierigin, Suoman ja Ruossjan. Gávnnuji aj lágev sámegiela jali giella-suurge, ja giellarájá manni ríkaj rájáj rastá. Guoradallam majt Sáme æladus- ja guoradallamguovdásj dagáj 2000 jage² Sáme giellaráde ávdás, le sáme-giela addnij lähko árvvaluvvam 25000. Birrasij lahkke dájs sihke ságasti ja tjálle sámegielav, madin dájda iehtjadijda le dåssju ságastimgiellan. Gássjellis le vaddet jur duolla lágojt guhtik gielajs, valla nuorttasámegiella le tjielggasabmusijt ienemusát oabl-lum sáme gielajs Vuonan. Julev- ja oarjjelsámegielaj hárráj le jáhkedahtte binnek gá tuvsán addne. Ælla ålos gudi máhti lullesámegielav/gålldásámegielav ja bihtámsámegielav uddni Vuonan.

Lullesámegielav/gålldásámegielav udnásj guovllo le tjoahkkidum Mátta-Várjat (Sør-Varanger) suohkanij. Nuorttarijkaj sáme giellanammadusá milta le dåssju soabmásijen gænna le lullesámegielav/gålldásámegilla iedneigiellan. Ienemusá lullesámijs/gålldásámijs årru Suoman ja Ruossjan, gánnå giella ájn vil le anon. Nuorttasámegielava sáhkaduvvá ienemusát Finnmarko ja Trámså fylkajn, ja Gielldanuore ja Evenássje suohkanij Nordlándan. Julevsámegielav guovllo Vuonan le Nordlánđa fylkan ja le Sálto-vuonas oarjján gitta Bálák suohkanij nuorttan.

Divtasvuodna le dat suohkan gánnå li ienemus ju-levsámesáhkadiddje viesáda. Bihtámsámegielava birás uddni le sierraláhkáj tjanádum Sálatvuome, Bájddár suohkanijda ja åsijda Bådådjo ja Fuosko suohkanij. Oarjjelsámegielava guovllo Vuonan le Sáltoduoddaris nuorttan gitta Engerdálaj Hedmárkon oarjján ja le måttijs smávva sebrudagájs.

UNESCO ruoppsis listan ájtedom gielaj badjel³ le nuorttasámegielava ájtodum giella, valla oarjjel- ja julevsámegielava libá vuojnedum dagu alvos ájtodum

²Guoradallam sámegiela adnema birra. SEG, Deadnu, bårggemáno 2000.

³http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html.

giellan. Lullesámegiella/gálldásámegiella, bihtám-sámegiella ja ubbmemsámegiella le vuojnedum dagu gáhtum Vuonan. Tjielggidusá manen oarjjel-sámegiella riekniduvvá dagu alvos ájtodum giellan le gá oarjjelsámegiella le ienemusát anon áhkoj ja ádjáj buolvan. Hármmat binná mánájs gielav oahppi, ja ájn vil binnebu li aktijvalasj giellaaddne. Mij gullu julevsámegiellaj le tjielggidussan binná mánájs gudi gielav oahppi ja hármmat binná li aktijvalasj giel-laaddne. Nuorap giellaaddnijen le binná giellatjeh-pudagás ja válliji skandivák gielajt adnet.

Sámegiella le nannusap dilen daj guovlojн gánnå giella ájge milta le avtastallam ja guládallamgiella læhkám. Dát gullu vuostamuttjan nuorttasáme guovlon sissjelin sámegiela háldadusguovlo Finnmarkon. Dáj guovloj li moadda máná gejn li sámegiella sjiddagiellan juogu dal avtagielak sámegielaga jali guovtegielak sáme-dáro/ietjá giella gá sámegiella. Sámegiella le moaddásijda bæjválasj avtastallam- ja guládallamgiellan dáj guovlojn. Sámegiella le aj vuojnnusin bájkálasjsebrudagán ållu nannusappojt gá ietjá sáme guovloj. Dá sámegielak birrusa le læhkám ja li ájnas resurssan nuorttasáme-giela ávddánahttemiijn aj iejá bájkijn nuorttasáme guovloj, ja le aj ájnas sadje kultuvralasj ja gielalasj aktelasj ano diehti sáme sebrudagán állesattjat.

Nuorttasámeguovloj le merrasáme ja márkkosáme bájke sierraláhkáj læhkám várnnahisá dárojduhtem dættos. Moatten dájs bájkijn le giellaládnomprosæssa hármmat guhkás boahtám. Ulmusj vieritt jáhkket sámegiella le ájn mannamin mañjus dáj bájkijn, gá li binná mánájs dáj bájkijn gejn le sáme-giella sjiddagiellan. Gá giella ij le læhkám avtat birges anon buolvaj gaskan dahká dav vaj moadda merrasáme ja márkkosáme giellasuorge li gáhtomin. Dájt manjemuus låge jage le huoman læhkám dåj-malis kultuvralasj ja gielalasj ælládahttem moatten merrasáme guovloj ja aj márkkosámeguovloj. Gá Gáivuotna suohkan le sámegiela háldadusguovlluj boahtám le læhkám viehka ávkálattjan ávddánahttemin sámegielav dán guovlon.

Mij gullu julevsámegiellaj ja oarjjelsámegiellaj le dájt manjemuus låge jagijt ávddánahttem læhkám. Mánájgárde gánnå le julev- jali oarjjelsámegiella

oajvvegiellan li ásaduvvam ja ienep oahppe åh-paduvvi sajt sámegiellaj ja sámegielajda. Huoman vieritti javllat sámegiella le nievres dilen dáj guovloj. Gávnuji ållu binná bájkálasj sebrudagájs gánnå sámegiella le vuojnnusin bæjválasj avtastallam- ja guládallamgiellan ja li aj avtgalles fámilja gejn le sámegiella sjiddagiellan. Gá giella ij la avtatbirges læhkám bæjválasj giellan de li moadda máná ja nuora gudi oadtu åhpadusáv sámegielan e iejvvi sámegielav avtastallamgiellan fámiljan jalik bájkálasj sebrudagán. Dát buktá båhtusijt báhkobåndudagá ávddánahttemij ja dåbdojda gielav máhttet.

NUORTTAEUROHPÁ INSTITUHTTA HUMBOLT- UNIVERSITEHTAN BERLIJNNAJADET dokumentasjávnnáprosjektav bihtám- ja ubbmemsámegiela birra (Ume and Pite Saami documentation Project). Ulmmen prosjevtajn le ávddånbuktet ádåjggásasj báhkolistajt, oanegasj grámmátihkálasj tjielggidusájt, transkriberit oabme vuorkkidum baddimijt ja avtav diedalasj tjállusav morfologalasj alternasjávnåjt dán guovte sáme gielan. 10-15 ulmutja li gudi sáhkadi bihtámsámev uddni, ja ieneplåhko giellaadnnijs árru Svierigin. Vuonan le Sálto bihtesáme siebrre ásadam vuododusáv man namma le Duoddara ráffe. Ulmme vuododusájn le bihtámsámegielav, kultuvrav ja iesjdåbdov ávddánahttet bihtámsámeguovlon Vuonan. Vuododus ájggu bihtámsáme guovdátjav ávddánahttet.

Lulle-ja bihtámsáme birrasijs le boahtám berustibme ælládahttet lulle- ja bihtámsámegielajt. Lulle/gálldásámegielan le nannusap giellabirás suoma bie-lén rájá. Mij gullu bihtámsámegiellaj, de le ráddjidum binná giellaaddnijis svieriga bielen aj.

Guoradallama sáme gielaj birra

Rápporan guovtagielakvuoda birra suohtanijen sámeigela háludadusguovlon Suohkan- ja guovlodepartementas jagen 2002⁴, ávddånbåhtin stuorra sieradusá háludadusguovlo sissjelin i.i. mij gullu galles suohtana barggijs sámastin: Kárášjágán ja Guovdagæjnon lidjin 80 %, Dænon 48 %, Unjárgan 40 %, Gáivuonan 26 % ja Porsáŋgon 21 %.

Sáme instituhtta le árvustallam sámelága giel- lanjuolgadusájt Kultuvrra- ja Girkkodepartementa ávdás 2007 jage⁵, dánnaávddånbådij ienemus oasse almulasj orgánajs ma guoskaduvvi sámelága giel- lanjuolgadusájs e dievde lága gájbbádusájt ållásit. Danen ij le álmmuk sámeigela háludadusguovlo sissjelin sihkarastedum rievtessuodajt anátjít sáme- gielav almulasj orgánaj aktijvuodaj dan mærráj majt giellanjuolgadusá gájbbedi. Gå Divtasvuona suohtan ja Snåasen tjelte boahtám libá háludadusguovlluj manjela gå nammadum árvustallam dagáduváj, ælla ájn makkárik lähkâma galles sámasti dá guovten suohtanin.

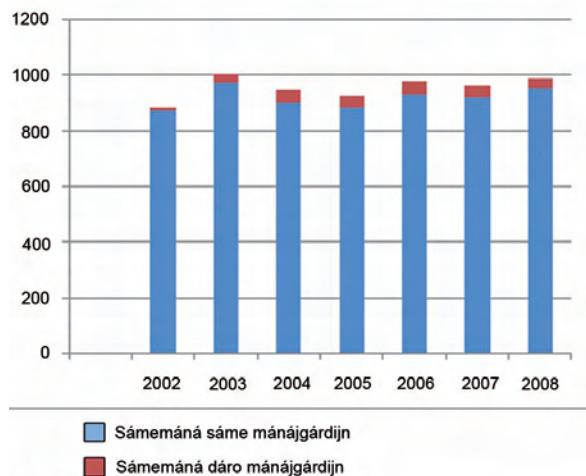
Sámedikke giellaguoradallam vuoset sámeigela adno almulasj áasadusájn tjoahkkáj le binná⁶, valla vuojnnet vuoset sámeigella aneduvvá ienebut suohtana dájmajn gå stáhta ja fylkasuohtana dájmajn. Sámedikke giellaguoradallam 2008 jages vuoset ælla makkárik stuorra rievddadusá sámeigela anon daj guovlojn guoradallam lij ávdep guoradal- lamij gáktuj.

Mánájgárde ja vuodoåhpodus

Jagen 2008 lidjin 41 mánájgárde Vuonan, gánnå lidjin sulá 950 máná. lenemus oasse mánájgárdijs li Finnmárkon. Sáme mánájgárde lågo li, le læhkám viehka avtaláhkáj dájt manjemus jagijt. Sáme máná dáro mánájgárdijs máhttii oadtjot sáme giellaåh- padusáv. Dát fálaldahka le lassánam dájt manjemus jagijt. 2008 jagen oadtjun 19 dáro mánájgárde sáme mánáj doarjjagijt sáme giellaåhpadussaj.

MÁNÁ SÁME MÁNÁJGÁRDIJN 2002-2008

Gálldo: Sámedigge

Skåvllåjagen 2008-2009 le 1043 oahppe gudi oadtju åhpadusáv sámeigellaj vuostasjgiellan, madin 1474 oahppe oadtju åhpadusáv sámeigelan nubbengiel- lan (2 jali 3)⁷. lenemus oahppijs, 2339:es, oadtju åh- padusáv nuorttasámeigellaj. Dájs li 997 nuorttasáme vuostasjgiellaoahppe. 77 oahppe oadtju åhpadusáv julevsámeigellaj; dájs li 27 julevsáme vuostasjgiellaoahppe, madin 101 oahppe oadtju oarjjelsáme åhpadusáv. Dájs li 19 oahppe oarjjelsáme vuostasj- giellaoahppe.

Binnáv le rievddam vásse jage gáktuj. Dalloj lij 1027 oahppe gudi oadtjun åhpadusáv sámeigellan vuostasjgiellan, madin 1515 oahppe oadtjun åhpadusáv sámeigella nubbengiellan (2 ja 3).

Skåvllåjagen 2007-2008 oadtjun 2354 åhpadusáv nuorttasáme-giellaj, dájs 984 oahppe vuostasjgiellaj. 79 oahppe oadtjun åhpadusáv julevsámeigellaj; dájs 25 oahppe julevsáme vuostasjgiellan. 109 oahppe oadtjun åhpadusáv oarjjelsámeigellaj, dájs 18 oahppe vuostasj-giellaj.

Skåvllåjage 2006-2007 lidjin joarkkaskåvlájn 285 oahppe jali viddnooahppe gænna lidjin åhpadus sámeigellaj⁸. Dát unnán binnek gá 2005/06

⁴Ruhtagålå guovtagielakvuohaj suohtanijen ja fylkasuohtanijen. Ráppora barggojuohkusi.

Suohtan- ja guovlodepartemænta moarmesmáno 2002.

⁵Sámelága giellajuolgadusá árvustallam. Sáme Instituhtta, 2007.

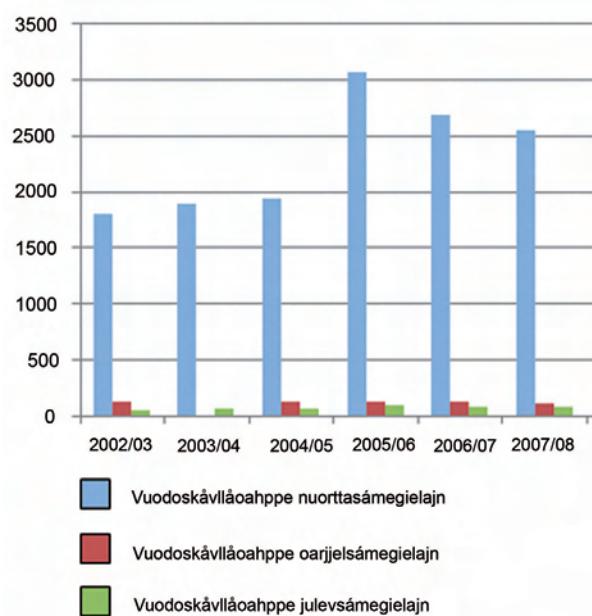
⁶Sámedigge tjadát juohkka nälját jage giellaguoradallamav, bs. sámelága 3-12 §. Guoradallama gávnuuji dággu: www,samediggi.no

⁷Vuodoskåvlå diehtovuogádus (GSI)

⁸Sd.diedá. nr 28 (2007-2008) Sáme-politihkka

skåvllåjages, dalloj lidjin 305 oahppe ja 5 vidd-nooahppe gænna lidjin sámeigiella åhpodus. Sámeigiella åhpodus vatteduvvá skåvllåjn 7 fylkajn ja aj gálmán priváhta skåvllåjn. Lenemus oasse oahppijs/viddnoahppijs oadtu åhpodusáv Finnmarkon (139) Ttråmsán (92) ja Nordlándan (38, 23:ás dájs nuorttasámeigiellaj, 11:as julevsámeigiellaj ja nieljes oarjjelsámeigiellaj), madin Oslon jagen 2007 lidjin gálmås ja Akershusan akta guhti oadtuoj sámeigiella åhpodusáv. Oarjjelsámeigiellaj vatteduvvá åhpodus guoktásij Hedmárkon, Oarje-Trøndelágan guoktásij ja Nuortta-Trøndelágan gávtse oahppáj.

OAHPPE GEJN LE SÁMEIGIELLA FÁHKASUORGGEN 2002-2008

Gálldo: GSI

Statistihkan "Samiske tall forteller 1" Fágalasj analysajuohkusis jages 2008 sáme statistihkan⁹ ávd-dánboahtá tállo vuodoskåvllåoahppijs sámeigiella fáhkaslájaj gaskan sjattaj ienep gá gærddoduvvam daj 17 jagij 1990:es gitta 2007 jahkáj. Dát dættot lassánam berustimev åhpodusás sámeigiellaj

mánájda. Sæmmibáttå de dættot fágalasj analysajuogos jur dat tjoahkkáj lâhko oahppijs gænna le sámeåhpodus le vuojnunagá vuolus mannam – 3055 oahppes skåvllåjage 2005-2006 gitta 2542 oahppáj skåvllåjage 2007-2008. Tjielggidussa dásí le gá fáhkapládna "sáme giella ja kultuvrra" gádoj 2006 jagen, valla fágalasj analyssajuohkusa mielas le dárbbó dágásdallat nubbenmielafága ævtojt sierraláhkáj. Mij gullu sámeigiellaj vuostasjgiellan vuoset fágalasj analysajuogos dasi gá juo lip jáksåm alemus oahpelâhkuj dajs gudi máhtti sámeielav vuostasjgiellan válllit udnásj fálaldagáj ja árnigij baktu.

Mij gullu oarjjelsámeigiellaj le oahppijlåhko vuolus mannam 123 oahppes 2005-2006 skåvllåjages 105 oahppáj 2008-2009 skåvllåjage. Oahppij lâhko oarjjelsámeigiella vuostasjgiellan le nieljegærddáj ienebun lågenanavtan jagen.

Mij gullu julevsámeigiellaj le oahppij lâhko binnum 88 oahppes 2005-2006 skåvllåjage 79 oahppáj 2008-2009 skåvllåjage. Oahppij gænna le julevsámeigella vuostasjgiellan le huoman lassánam 18 oahppes 25 oahppáj lågev jagen. Mij gullu stádasuohkanjda, de le oahppijlåhko lassánam 415 prosentajn 17 jagen.

⁹ Samiske tall forteller 1. Statistihka mij le kommenteridum 2008. Sáme allaskåvllå, rapport 2/2008

ÅTSÅDALLAMA GIELLAÆLLÁNAHTTEMIJS IETJÁ RIKAJN¹⁰

Væráldin gávnuji moadda tuvsán giela, gatjálvis gáktu gielajt defineri, madin dåssju guokta tjuode stáhta li. lesj dát subtsas ienemus oasse værálða gielajs ælla ieneplågo giela avtak stáhtan. Stuorra oasse dajs gielajs gejn ij la stáhtta hárddo duogen, li ienebut jali binnebut ájteduvvam giela. Dát sihtá javllat dánnra le giellalådnoma unneplågo gielajs stáhtaj ieneplågo gielajda fámiljajn ja bájkálasjsebrudagájn ma dábalattjat le unneplågo gielav adnám. Gå unneplåhkogiella binnebut ja binnebut luondlattjat buolvas buolvaj sijdan ij åhpadvá, sjaddá ágijj milta binnep ja binnep gudi oadtu ieme máhtudagáv gielas. Jus giellalådnom manná vuosteldime dagá, de manjemussaj ælla des gielan ieme ságastiddje vil.

Tjielggidusá dákkár giellalådnomij gávnnap sierraláhkáj dassta gå ienemus oasse unneplågo gielajs le ieme vuolledássásaj giela. Dálásj ájgen le dábalasj dákkár gielaj ságastiddje le guovtegielaga, ieddne-giela duodden máhti aj stáhta ieneplåhkogielav. Guovtegielak æjgáda máhti válljut makkár gielav sij vaddi mánájda sijdan. Dákkár dilen vuojtádallá duot giella mij le vuolledássásaj, dát sihtá javllat ienemus bálijt unneplåhkogiella,

UNESCO KÁRTTA ÁJTEDUVVAM GIELAJ BADJEL

NAGIN AVTGALLEGASJ BUOLVAJ ÁJGE le tjuodij-nárre gielajs gáhtum. UNESCO ålgusbiejaj dáv elektråvnålasj versjåvnå organisásjåvnå átlasav ájteduvvam gielaj badjel ríkjagasskasasj iednegiellabiejve guovvamáno 21. biejve 2009. Dát elektråvnålasj værtsak fálla ådåstuhtedum diedoijt badjel 2500 ájteduvvam gielaj birra ållles væráldin, ja máhttá rievdaduvvat addnij viehke baktu ja ådåstuhteduvvam Átlasin máhtá åhtsåt duon dán aevto milta, ja ájteduvvam giela li gárggaluvvam vidá dássáj: lehpe-sihkar giela, tjielggidum ájteduvvam giela, alvos ájteduvvam giela, hármmat ájteduvvam giela ja gáhtum/jábmám giela. www.unesco.no

¹⁰Dát kapihtal le tjaledum vuostasjamánuensas Jon Todá:as, Sámi allaskuvla

Ællánahttem

Ájteduvvam unneplåhkogiellasebrudagáj gaskan gávnnuji vuojn fámo ma sihti vuosstáj tjuodtjot dán giellalådnomij unneplåhkugielas ieneplåhkogielaj. Sij gudi dáv sihti, vuojnni guovtegielakvuhta ij galga liehket makkárik gasskabájkken avta gielas nubbáj. Guovtegielakvuhta galggá joarkket buolvas buolvvaj. Jur dán sihkarasstem diehti hæhttú unneplåhkogielá dásse bajeduvvat ienemus máhttelis sebrudaksuorgijn ja nav dahkat dav buorren ulmu-tijda válljít.

Jus giellalådnom le nav guhkás boahtám vaj ij le das máhttelis jali le gássjelissan æjgádílda oahppat mánájda gielav, sjaddá mánájgárdij ja skávlájn ájn vil ájnnasap giellasadjen barggat sidjij gudi sihti unneplåhkogielá dilev nannit. Unneplåhkogielá nan-nimav ja giellalådnoma málssoma járggålimbargov máhttep gáhttjot gielalasj ællánahttem. 1960- ja 1970 jagijs udná-tijj lip vuojnnám moadda gielalasj ællánahttemlihto værál dav birra.

Iesj gal dat subtsas ælládahttem ævto ájteduvvam unneplåhkogielajda le buoremusá boandás ja demokráhtalasj sebrudagájn. Dåbdos ja árra buojkul-vissan giellaællánahttemij Alle-Eurohpán le val dal-lusj hæjos stáhtas. Manjela gå friddja bessin Stuor-rabrittaniás 1920-lågojn vuorrodij dat ådå irlándak stáhtta irlán-da-gælak gielav nannusit. irlán-da giella aneduváj 1920-lågojn unna unneplågos sijddagiellan, valla dan ådå irlán-da nasjávnnáj vuojnnin oajvállattja dáv hármmat ájnnas symbovllán. Ávd-dála lij irlándak giella ieneplåhkogielan læhkám suollun, valla alladássásasj giella ienjisk lij sjáhtjalam irlán-da gielav manjus nav vaj aneduváj sijddagiellan dåssju muhem guovlojn. Almulasj politihkka dat nuorra irlán-da stáhtas lij ælládahttet irlán-da gielav sijddagiellan gákka irländagijda álles rijkan. Dát ittij vuorbástuvá, valla sivás gå irlán-da gielav le sajenis áhpadusuogádusán de le uddni vuojga stuorra oasse irländagijds gudi irlán-da gielav ságasti. Dájt manjemuus jagijt li irlán-da gielak skávlá ma tjuovvu giellalávggommodellav, sjaddam ienep ja ienep dábálattja. Gielalasj báhtusa dájn skávlájn li buorebu gå dábálasj irlán-da gielak áhpadusán.

Irlán-da gielalasj dille le huoman vuorjjásámos, dajnas gå

le vuorjját gå akta stáhtta sihtá dahkat ájteduvvam unneplåhkogielav gielav stáhta oajvvegiellan boaht-teájggáj.

Ællánahttema buojkulvisá

Sáme politihkalasj ja giellafágulasj birrusa le sier-ráhlhkáj aktisattjat barggam gálmå sierra giellaseb-rudagáj ålggorijkajn. Vuostatin de le guhkes dáhpe læhkám aktisajbarggat ietjá suoma-ugralalasj giel-lasebrudagáj. Nubben li sáme politihkkára 1970-lå-gos aktisajbarggin iemeálmukpolitihkkárij álles værálidis. Goalmádin le sáme institusjávnå 1990 lågo rájes muhem giellapedágogihkalasj aktisajbargov ietjá iemeálmuk giellaunneplågoj Eurohpán, ieme unneplågoj adni ietjasa iemeálmugin.

Dánna galggá nammaduvvat buojkulvisá ællánaht-temij iemeálmugij gaskan ja eurohpá ieme un-neplågoj gaskan.

Buojkulvisá iemeálmukgielaj ællánahttemis lemeálmuga gaskan li sierraláhkáj Kalaalit Nunaata (Ruonaednama) inuita ja maõria Aotearoan (New Zealandan) dahkam ålov nannitjít ietjasa gielajt, ja Kalaalit Nunaata inuitgiella desti gáhtjoduvvat ájteduvvam. Dåppe lij giella ájteduvvamin avtav gaskav dánnska gielas, ja maõrigiella Aotearoan le ájn ájteduvvamin ieneplåhkogielas ienjilsis.

1980-lågon ælláj mánájgárddeleihito maõriaj gaskan Aotearoan/New Zealandan. Maõrigiella le polynealasj giella mij ságastuváj Aotearoan åvddála englándaga dåhku báhtin. Mánájgárddeleihito sidáj víjddábut guoddet maõri-kultuvrav ja maõri-gielav nuoramus mánájda. Dát dáhpáduváj dilen gánná lidjin ållu binnásj mánájs ma gullin maõrigielav sijdsais. Ienemus oasse imeárroj máhtudagás maõri-gielan lidjin dalloj badjel 50 lâge jagága, ja ienjisk lij badjel válldám bæjválasj giellan ienemus maõri-familjaj lunna, valla ij val gákajn.

Aotearoan sihtin ulmutja sæhkánahttet nuoramus mánájt vuorrásap ulmutjij gudi máhttin maõrigielav iednegiellan. Dáv tjadádin ådálágásj mánájgárdijt ma oadtjun namáv Te Kōhanga Reo. Te kōhanga Reo er maõri ja merkaj "giellabiesse". Giellabiesij galggin dåssju sáhkadit maõrigielav, ja vuorrasap maõrigiella

ságastiddje galggin sijá sæbrrama baktu ja sijá bargo baktu mánájgárden liehket mánájda gielalasj ávd-dágåvván.

Dav majt dahkin giellabiesijn Aotearoan/New Zealándan , ij lim prinsihpaj milta juoga ådås. letjá sajijn værældin gávnnujin ávdutjis giellalávggom-mánájgárde ja giellalávggomskåvlâ. Giellabiesij ådåsin lij gâ dán láhkâj gaskostin iemeálmmukgie-lav gánnâ lij nav vuolledássásasj árvvo ja mij lij nav nievres dilen sebrudagán gâ mav maörigiella lij. Giellabiese lidjin sierralágátja gâ biedjin dættov vaddet jali gaskostit árbbedábâlasj kultuvrav mánájda.

Te Kōhanga Reo sjaddam le buorren, ja stuorra oasse maöri mánájs le álgo rájes 1980-lâgos mánájgárd-deágjev giellabiessemánájgárdes. Majenagi le aj ásaduvvam skâvllåvuogádus gánnâ maörigiella aneduvvá åhpodusgiellan skâvllåfágajn. Máná giellabiese mánájgárdijs máhtti dákkárijda álgget, ja danen oadtu vijdábut ávddânahttet ietjasa guovte gielajt gitta allaskåvlâ dássáj. Gávnuji aj allaskåvlâ ma maörigielav adni.

Hawaiian aj gávnu lihtto mij le dahkam muodogasj vuogádusáv gâ Aotearoan/New Zealandan. Dât ieme (åvddâla ienjisa) giella Hawaiian le aj polynealiasj giella. Lihtto Hawaiian ij le nav stuorre gâ majt Aotearoan le.

Te Kōhanga Reo lihtto le ájnas buojkulvissan læhkám ietjá iemeálmmugija mij gullu gielajt ællánaht-tet. Maöria (gudi árru boardás ja demokráhtalasj stáhtan) li aj dâjmalattja iemeálmmukkonferánsajn ja giellakonferánsajn gánnâ diedojt juohki ietjasa giellaællánahttemij birra. Te Kōhanga Reo le danen viehka dåbdos iemeálmmugij gaskan.

Buojkulvisá Eurohpá unnpálmukgielaj ællánahttemis

Alle-Eurohpán gávnuji aj moadda ieme giela ma li sæmmi dilen gâ sámegiela Skádasasuollun, vájku vil giellajuohkusa ælla defineridum iemeálmmugin. Dájs gielajs le buojkulvissan báskalasj ja kátálánahtasj gielat tjielggasabmusijt nannim ietjasa dilev Spánian manjela gâ Franco.ráddidus gahtjaj 1970-lâgon. Stuorrabrittánian le 1960-lâgo rájes bargadum ålov

ællánahttet kymrilasj gielav Wales:an, ja manjela gælika gielav Skottlándan. Madin skotta-gælika giella le vehka ájteduvvam dilen, de viertti javllat æl-lánahttem Walesan buoragit mannam. Skotta-gælika ja kymrigiela li keltalasj gielav, valla lingvistalattjat li dá ållu ietjálágátja ja ælla mákkárik láhkâj gaskan-isá dájdjadahtte. Goappátja gielav li ájteduvvam ienjilsgielas.

Kymrilasj giella le ávddâla ságastuvvam ålles Walesan, ja ávddâla engländaga Stuorrabrittaniáj båhtin, ságastuváj giella ájn vijdáp guovlon. 1901-álmmuk-lâgon ságastin láhkke Walesa viesádijs kymrilasj gielav. Aktselåk jage manjela, 1991 jage, lidjin 19 % walesgijs gudi ságastin gielav. Tälla vuosedi stuorra giellamålssomav juska ulmusj tjuoldá ålgus sird-dolattjat Englândas.

1960-lâgo rájes li ulmutja gudi berustáhtji kymrilasj gielav boahtteájges, dâjmalasj ratjástimev gielav ællánahttet. Vuostatin lij oajbbom gielav ávddân-buktet (d.d. kymrlaš bájkkenamájt rahtegalbajn ja kártajn) ja danen manjela rievtesvuodajt adnet gielav juohkka sebrudaksuorgijen. Giella mediajn le aj oajb-bomássje læhkám, buojkulvissaj le sierra kymrilasj-gielak televisjåvnnåkánálla ásaduvvam.

Gákka dá li læhkám ájnas ássje unneplâhkogiela dâsev bajedittjat ja dajnas ganugahttet giellamålssomav kymrilasj gielas ienjisa gielajt sijdajn. Valla dat stuorámus oajbbom le skâvllâjn læhkám. Kymrilasj giella le uddni bákkulasj fâhka gákka Walesa vuodskåvlâjn. Oahppijda gudi e kymrilasj gielav ságasta sijdan, le máhttelis válljít duov dâv giellalávggom vuogijt, gánnâ kymrilasj gielav le oahppamgiellan muhtem jali gákka fágajn.

Da stuorra ressursa ma li aneduvvam kymrilasj gielaj Walesan le båhtusijt buktám. Jus adná álmmuklâgojt gálldon, vuojnná tållajt kymrilasj sáhkadiddje le vuostasj bále tjuohte jahkâj lassánimen. 2001 jage álmmuklâgon lij 21 % ma kymrilasj gielav máht-tin. Giela boahtteájggáj le sierraláhkâj ájnas gâ le prosentaj lågoj milta ienebu gâ gasskabuolvas gudi sáhkadi kymrilasj gielav. Dât lij ávddânahttem mav juo máhttin registerit 1991-álmmukjåhkâmin.

Kymrilasj giela åvddånamev Walesan ij máhte tjielgit ietjáláhkáj gá dâjmalasj bâhtusin ællánahttembargos ja diedulasj almulasj giellaplánimis.

Buohtastahttemárvvo

Buojkulvissan ájteduvvam gielajda le dánnna nammadum irlánda giella, inuitgiella Kalaallit Nunaatin, báskalasj-, katalának-, maôria-, hawaiia-, skotta-gæli-ga- ja kymrilasj giela. Gákja dâjs giellasebrudagájn le dâjmalasj ællánahttem barggo. Dile li sierraláhkáj, ja ij aktak åtsådallamijs máhte sirdeduvvat mekánalattjat sáme guovlojda. Valla dâj giellasebruda-gáj aktisasj ássje vuojnunagá le ællánahttembargon li dættodam gielav mánájgárdijen ja skâvlâjn. Giellabiessemánájgárde ja giellabiesseskâvlâ li guovdátjin. Åvddånbuktem ja dássealedibme galggá sihkarastet vaj æjgáda joarkki vaddet unneplåhkogielav ietjasa mánájda. Mánájgárde ja skâvlâ galggi liehket da ma vaddi gielav vijdábut daj diliin gá æjgáda sihti, valla e des máhte.

Oajvvadus ådå láhkaj nasjonálasj unneplågoj ja unneplåhkogielaj birra Svierigin

Svieriga ráddidus le ådåjakmáno 29. Biejve 2009 vaddám ådå oajvvadusáv láhkaj nasjonálalasj ja unneplåhkogielaj birra Láhkarádáj. Oajvvadusán li tjuovvovasj oajvvetjuoggá ma guosski sámegiellaj:

Sáme, meänkieli ja suoma gielaj háldadusguovllo galggq vijdeduvvat 13 suohkanijen; Arvidsjaur, Berg, Härjedalen, Lycksele, Malå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Umeå, Vilhelmina, Åre, Älvdalén och Östersund suohkana bâhti majen. Åvdutjis lij Árjepluovve, Jiellevárre, Jåhkåmåhkke och Gierun háldadusguovllon.

Láhkaárvvalusá sisadno le njuolgadusá anátjít suomagielav meäkieli ja sámegielav oajválattjaj ja duobbmoståvlâj gáktuj. Vijdábiut de li láhkaárvvalusán mærrádusá suoma-, meänkieli og sámegiela birra mánájgárdijen ja boarrásijhuvson.

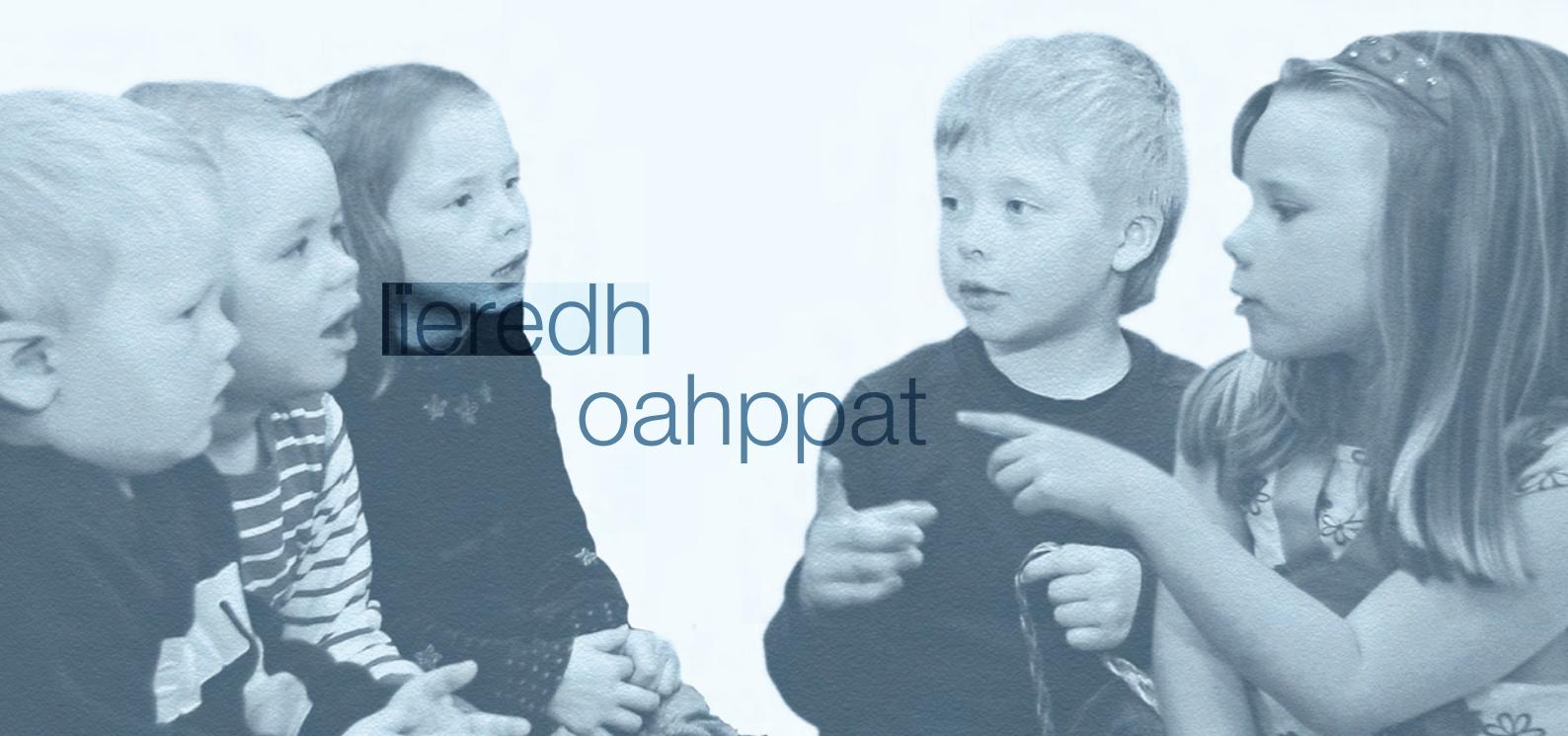
Mij gullu mánájgárdijda galggá suohkan fállat æjgádjida/åvdåstiddijida gudi sajev mánájgárddáj åhtsi dâjmajt gánná le ålles jali oasse dâjmas suoma-, meänkieli jali sámegiellaj.

Mij gullu boarrásijhuksuj oajvvaduvvá rievddadus sosiáladievnastuslágan mij sisadná suohkan galggá bargbat nav vaj gávnnuji bargge gudi máhti suoma-, meänkieli jali sámegielav gánná le dárbbbo boarrásij ulmutjij huvson.

Vägverket (Rahtedoajmma) biejaduvvá lasedittjat ietjas bargov galbbit unneplåhkogielak bájkkenama galbajt. Stáhta ja suohkana oajválattja bádtjiduvvi suodjalittjat unneplåhkogielak bájkkenamájt ja åvddånbuktet unneplåhkogielav vuojnnusij galbaj ja ietjá merkaj baktu.

Suoma-, meänkieli ja sámegiela háldadusguovlo stuoredibmáj juolloduvvá 50 milliâvnå krâvnå stáhtadoarjjagin guoskaduvvam suohkanijda. Guokta sáme giellaguovdátja ásaduvvi oarjjelsáme guovlluj, Lulle-Lusspáj ja Dearnáj.

Sámedigge Sverigin le ráddidusá åvdås jagen 2008 giellagiehtagirjin suohkanijda ja oajválattjajda barggam www.samediggi.se/4009. Ulmme giehtagirjin le åvddånbuktet sámegielav ja lasedit sámemáhtudagáv barggijen, valla aj lasedit álmulasjvuoda sámegiela anov oajválattjaj gáktuj. Giellagiehtagirjen le konkrehta oajvvadusá modellajda sámegielajn bargbat suohkana dásen, modella giellaprográm-majda ja doajmmaplánajda. Vijdábut le skâve gielladilev guoradalátjít.

iieredh oahppat

Ulme, hásstalusá, guhkesájggásasj strategija ja dåjma

OAHPAT:

Åhpadusáv nannit nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiellaj gákka dásen

Famillja le ájnnasamos sadje biedjat vuodov máná gielalasj ávddånahttemij. Moadda sáme máná oadtju álgo rájes sámegielav iednegiellan- moattes sáme mánájs oadtju guokta iednegiela, sámegielav ja avtav mij ij la sámegiella, álu vuonadárro. Muhtema æjgádijs e huoman sámegielav máhte ja danen e máhte ietja sámegielav iednegiellan ietjasa mánájda vaddet.

Sáme gielaj ællánahttemij le giellabarggo mij dagáduvvá mánájgárdijen ja skåvlájn sierraláhkáj ájnas bs. kapihtalav giellaællánahttem åtsådallamijs ietjá ríjkajn. Giellabiessemánájgárde ja giellabies- seskåvlå li guvdátjin. Mánájgárdijen ja skåvlájn le áj- nas dahkamus sámegielav vijdábut guoddet daj bálij gå æjgáda sihti ietjasa máná galggi sámegielaga sjaddat, ja gå ietja e sámegielav máhte.

Mánájgárdde le ájnas sadje gå máná galggi máhttet ávddånahttet buorre sámegielav avtastallamgiellan. Guovlojn gánnå sámegiella ij la avtastallamgiellan le sierraláhkáj ájnas vuododit mánáj sámegielak ávd- dånahttemav mánájgárde baktu. Danen le ájnnasin láhtjet dilev nav vaj sáme mánájgárddefálaldagá ja kvalitehtta nanniduvvi mánájgárdijen nuortta-, julev- ja oarjjelsáme guovlojn ja stuoráp stádajn.

Åhpadus sámegiellaj ja sámegielan ålles skåvllåvádtsema ájge ávddånahttá sáme mánáj máhtudagáv sámegielan ja sijáv gárvet oassálastátjít sámesebrudagán dagu ålles giellaaddne. Ulmmen le sihkara- sstet sámegiela vuodoåhpadusá fálaldagáv gákjajda gænna le rievtesvuoda dasi nuortta-, julev- ja oarjjel- sáme guovlojn. Åhpadus galggá buorre kvalitehta árvustallamij vuodo milta. Buorre sáme oahpponævo li stuorra árvvon dán aktivuodan.

Buorre kvalitehtta åhpadusán ja buorre diehto sáme- giela åhpadusá fálaldagá birra vuojneduvvá buorre vájkkudussan dasi man galles válliji sámegielav ålles skåvllåvádtsema ájge.

Vuojnunagá le moattes sáme oahppijs gudi ierit gahttji mánájgárde ja skåvlå, mánájdáse ja nuoraj- dáse, ja vuodoskåvlå ja joarkkaåhpadusá gaskal. Aktisasjprosjevtá ráporta gaskal Mánájoahttse Vuonan, Mánájoahttse Svierigin ja Suoman Retten til medvirkning og innflytelse for samiske barn og unge (Rievtesvuoda oassálasstemij ja vájkkudibmáj sáme mánájda ja nuorajda 2008 jages, vuoset oahpponæv-

vodille, áhpadiddjjij ja skåvllåjádediddjjij guotto li ájnas sivá ma máhti tjielggit dáv stuorra gahtjamav áhpadusás. Sihkarasstem diehti vuodov rekrutterimijda virggeåhpadusájda gánnå le dárbbó sámegielak máhtudagás, le ájnas oahppij le buorre fálaldagá sámeåhpadussaj álles skåvllåvádtsemájge.

Æjgádijda ja iehtjádijda máná birrusin vierrti látjeduvvat fálaldagá nav vaj sij oadtju sámegielav ámastit sæmmibåttå gó mánna sámegielav oahppá mánájgárden ja skåvlán, ja nav máhttá mánna doarjagav oadtjot ietjas giellaåhpadusán. Ævvvalimsaje bájkálasjsebrudagájn ja stádajn gánnå le luondulasj sámástit le aj buorren vaj sámegiella sjaddá luondulasj avtastallamgiella.

Alep åhpadussaj rekrutterim nuortta-, julev- ja oarjelsámegielan ja ietjá åhpadussaj gánnå le dárbbó sámegielak máhtudagás, le ájnas ásadir máhttobásav sámegiella sebrudagán, nav vaj barggovadde galggá máhttet rekrutterit sámegielak barggijt gænna le buorre sámegielak máhtudahka. Nuora vierttiji diedoj ja máhtudagá baktu oadtjot diedojt máhttelisvuodaj birra majt sámegiela åhpadus vaddá, árvusmahteduvvat sámegiellaåhpadusáv válljitit. Vijdábut de le ájnas buorre ja stuovvágis fálaldagájt alep åhpadussaj nuortta-, julev-, ja oarjelsámegielan

Sámelága 3-8. § mierret juohkkahattjan la rievtes- vuolta åhpadussaj sámegielan. Ulmen le máhttet fállat gájkajda gudi sihti sámgieillaåhpadusáv nuortta-, julev-, ja oarjelsámegielan.

Tjuovvovasj ulme galggi njuolgadussan liehket dán suorge åvddånahttemij:

- Láhtjet dilev nav vaj ienep máná sáme mánájgárddefálaldagájt oadtju
- Láhtjet dilev nav vaj árra giellaarvusmahteduvvá mánájgárdijen
- Láhtjet dilev nav vaj gákka oahppe gudi sihti, oadtju sáme åhpadusáv
- Láhtjet dilev nav vaj sierra ratjástibme sjaddá julev- ja oarjelsáme åhpadusán
- Láhtjet dilev nav vaj buorre ålgoldisævto li sámeåhpadussaj
- Láhtjet dilev nav vaj buorre kvalitehtta sjaddá åhpadusán sámegiellaj ja sámegielan

- Arvusmahttet oahppijt joarkket sámegielajn nuorajdásen ja joarkkaskåvlån
- Láhtjet dilev nav vaj buorep ja ienep oahponævo li sámegiellaj ja sámegielan
- Láhtjet dilev nav vaj ienebu åhpaduvvi sámegielakåvddåskåvlååhpadiddjen ja åhpadiddjen
- Láhtjet dilev nav vaj lasse- ja joarkkaåhpadus sámegielan åhpadiddjjida mánájgárdijen ja skåvlåjn
- Láhtjet dilev nav vaj stuoves fálaldagá sámegiela åhpadusáv mánájda, nuorajda ja ållessjattuguida
- Nannit ållessjattukåhpadusfálaldagáv nuortta-, julev- ja oarjelsámegielan
- Láhtjet dilev nav vaj máhttelisvuoda sjaddi fámljajda oassálastátjít nuortta, julev- ja oarjelsámegiela åhpadusájn

Sáme mánájgárddefálaldagá

Suohkanij ávdåsvásstádus sihkarasstet sáme mánájda mánájgárddefálaldagájt gánnå oadtju nannidum ietjasa gielav ja kultuvrav, le dættoduvvam mánájgárddelágan 8. §: "Suohkanin le ávdåsvásstádus nav vaj mánájgárddefálaldagá sáme mánájda sáme guovlojn le sáme giellaj ja kultuvraj vuododuvvam. Ietjá suohkanijn galggá dile látjeduvvat nav vaj sáme máná máhti sihkarasstet ja ávddånahttet ietjasa gielav ja kultuvrav." Mánájgárde lága 2. § dættot mánájgárdde galggá vieledit sáme mánáj gielav ja kultuvrav: "Sáme mánájgárdijen le vuordedahtte gávnuoji bargge gudi dábddi sáme gielav ja kultuvrav."

Udnásj ájge le moattelágásj sáme mánájgárde. Moadda mánájgárdijen le sámegiella bæjválasjgiellan. Muhtemijen li vas sáme- ja dárogiella adnogiela, ja muhtemijen vat dássju dárogiella. Moadda dáro mánájgárdijen le sierra sáme åssudagá. Gávnuoji aj familljamánájgárde sáme åssudagáj/sijdaj. Gå le moattelágásj dásse sáme máhtudagás mánájn avta mánájgárden buktá hásstalusájt sáme gielav nanitjít.

Rámmapládna mánájgárdijda sisadno ja dahkamusá mierret: "(..) sáme máná dárbahi doarjagav bisodit ja åvddånahttet ietjasa gielav ja kultuvrav beruskahtá gánnå årru rijkan."

Sámedigge juollot ruhtadoarjjagijt Máhttodepartementa budsjehta badjel sáme mánájgárdijda, pedagogihkalasj nævoj bargojda, giellaåhpadussaj ja diehtojuohkem-, åvddånahttem- ja bagádallambarguj sáme mánájgárdijn ja mánájgárdijn sáme mánáj. Sámedigge oassálasstá fylkaålmmáj aktisajbargon mánájgárddesuorgen. Sámedigge le dahkam strategalsj plánav sáme mánájgárijda 2008-2011 jagijda. Sámedikke ulmme le åvddåniibme sáme mánájgárdijn gánnå sámegiella åvddånahttem le guovdátjin. Sámedigge sihtá danen dán pládnaguuhttalin vuorodit sáme gielav, mánáj rievtesvuodajt, aktisajbargov itjá aktøraj, máhтолåpptimav ja værmádakásadimev, pedagogalasj nævojt, rekrutterimav, dutkamav, dieh-tojuohkemav ja bagádallamav nannit. Sámedigge ájggu dán ájggegávdan ruhtadoarjjagijt sáme mánájgárdijda árvustallat.

Fylkaålmmá jáhtuj biedjá mánájgárddepolitikhav stáhta doarjjagij háldadime baktu, dahkasusájt mánájgárddelága ja suohkanijt bagádallat. Fylkaålmmá koordineri ja álgat åvddånahttembargov suohkanijn ja mánájgárdijn ja katisajbarggá Sámedikkijn áasadit sáme mánájgárddekonferánsajt. Fylkaålmmá juohká diedojt rievtesvuodaj ja fálaldagáj birra, i.i. mánájgárddefálaldagáj sáme mánájda.

Máhttodepartementan le bajemus åvdåsvásstádus åvddånahtátjít kvalitehtav ja stivrrimav ja ruhtadimev mánájgárddesuorgen. Departemænnta juohká sámediggáj rudájt kap. 231, 50påsta badjel. Departemænnta aktisajbarggá Sámedikkijn dåjmajt tjuovvolit ráddidusá strategijajt máhttoåvddånahttemin ja rekrutterimi mánájgárddesuorgen.

1. doajmma Diehtojuohkem mánájgárdde- ásadime birra sámij mánájda

Diehtojuohkem rievtesvuodaj ja fálaldagáj birra sáme mánájda: Viertti diedojt sáme mánájgárddefálaldagáj birra buorebut juogeduvvat, sihke mánájda sáme mánájgárdijn ja sáme mánájda dáro mánájgárdijn. Máhttodepártemænnta galggá aktan Sámedikkijn diedojt juohket æjgádjida, auohkanijda, ja mánájgárddeæjgádjida sáme mánáj rievtesvuodaj

birra ja makkár fálaldagá ja doarjjaårniga gávnuji.

MÁRKOMÁNÁK SÁME MÁNÁJGÁRDDE le priváhta mánájgárde Skáinj Oarjje-Tråmså. Mánájgárdde dåjmaduvvá Várdobáiki sáme guovdátjis. Mánájgárdjen li 18 ållesbæjválasj saje ja 3,2 stuoves virgge. Mánájgárdde fälla sajijt mánájda Evenássje, Skáne ja Gieldanuore suohkanijs. Gallegattjajn mánájs le sámegiella sjiddagiellan. Muhtem máná gulli sámegielav berrahijs, d.d. ádjájs ja áhkujs. De lidjin dárbo ienep sámegielak barggijs jus sámegiella galggá bæjválattjat gullut. Akta prosjækta-bargge guhti le gálmimi vahkkuj mánájgárdjen le tjalmostam njálmálasj sámegiellaj lavllagij ja ståhkusij baktu, duov dáv tiema baktu dagu rievsagahttem ja guollim ja ietjá tiemá gánnå sáme giella ja kultuvrra le oajvvetiebmán. Ståhkusa gánnå le ánnsidummávso li aj anon læhkám. Máná li sámegielak birrusijn ja ietjá birrusijn manen læhkám gánnå le sábmáj ságastallam tjalmostuvvam. Mánájgárde bargge le stuorra åvddånimav vuojnnám. Prosjevta tjadá le aj åvdedum læhkám lasse sirapedagogihkalasj mäh-tudagá lasedibmeguovtegielakuoda birra barggijda.

Sámedigge ruhtadij dáv gálmåjahkásasj prosjektav assen guhkesájggásasj rahtjamussaj. Ulmen le máná galggi máhttet oadttot åhpadusáv sámegiella vuostasjgiellan gå skåvllåj álggi. Manjela prosjevta ájge le mánájgárdde álgadam prosjevtav "Åhpa muv sámegielav åvddål skåvlå álgo".

Dietojuohkem gájkka suohkanijda: Dámedigge ájguu dahkat bagádusáv sierra doarjjagij birra sáme mánájgárdijda, dán vuolen aj diedojt ma guoski fálaldágájda dáttja mánájda sáme mánájgárdijen. Departemænnta galggá bagádusá juohkemav vásstedit.

Departementajn, fylkaålmmájn ja Sámedikkijn le aktisasj ávdåsvásstádus bádtjt suohkanijt ja mánájgárddeæjgádijt ásadir mánájgárddefálaldagájt sáme mánájda.

Åvdåsvásstádus: Máhttodepartemænnta ja Sámedigge Ággemierre: 2009

2. doajmma Máhtudakåvddânibme gielajn guovdátjin

Stuorra hásstalussan le rekrutterit sámegielak mánájgárddebarggiit. Máhttodepartemænnta le dahkam sierra Strategijajt ávddåskåvllåähpadiddjiit rekrutteritjít mánájgárddáj 2007-2011, aktan jahkásasj doajmmaplánaj. Strategijajn dættoduvvá náv "mánájgárdijen sáme mánájn le dárbo barggijda sámegielak máhtudagájn." Sd.diedádusán. nr. 23

(2007-2008) Giella råvijt dahká dættoduvvi aj dárbo sáme mánájgárdijda ja mánájgárdijda sáme mánáj bargge gudi dåbtti sáme gielav ja kultuvrav. Máhttodepartemænnta sihtá nannit rahtjamusájt rekrutteritjít ienep ávddåskåvllåähpadiddjiit mánájgárdijda, dán vuolen sámegielak ávddåskåvllåähpadiddjiit, bs. dâjmajt sd.diedá. nr. 23.

Máhttodepartemænnta le álgadam sierra máhtudak-strategijav Máhtudahka mánájgárdijen – strategija máhtudakåvddânahatttemij mánájgárddesuorgen 2007-2010. Dættoduvvam le sáme máná hæhttuji oadtjot doarjjagav ietjasa gielav bisodittjat. Máhttodepartemænnta le biedjam rudájt máhtudakdâmajda. Mánájgárddeæjgáda máhti åhtsåt stáhta máhtudakdoarjjagijt suohkanij baktu. Ájnas le jut suohkana ja priváhta mánájgárddeæjgáda arvus-mahti sáme mánájgárdijt ja mánájgárdijt sáme mánáj ruhtadoarjjagijt åhtsåt, sierraláhkáj sámegielahárráj.

Máhttodepartemænnta ájguu rudájt biedjet giel-lamáhtudagá ávddånahatttemij barggijda sáme mánájgárdijen ja mánájgárdijen sáme mánáj. Departemænnta ájguu aktisasj bargguj Sámedikkijn dahkat dâjmajt.

Gå galggá vaddet buorre giellaoahpov, de gájbbe-duvvá sáme mánájgárdde bargge máhti sámegielav ja dav dâjmalattjat adni. Ájnas le jut mánájgárd-deæjgád vaddá máhttelisuodav bárggijda sáme-gielav oahppat. Giella le kultuvrraguodde ja ållu guovdátjin sáme árvojt ja máhtudagájt joarkkemin. Mánájgárdde æjgáda hæhttuji vájmmelisát åhtsåt sámegielak barggijt gå almodi mánájgárddevirgijt. Ållu ájnas le barggijen le buorre máhtudagáduon dán árbbedábálasj dâjmajda ja vaj máhti oahppat bágojt ja moallanagájt ma li luondulattja duon dán dilen. Jus mánájgárdien ij le máhtudahka, de viertti mánájgárdde viedtjat ressursajt ålggolis. Mánájgárddáj le aj ájnas liehket diedulasj ja vaj tjielgga ulme le gáktu sij barggi gielä ãellánahatttema gáktuj. Makkár oahppamvuoge váldeduvvi adnuj le ierit ietján tjanádum bájkálasj dilijda ja guovlo giel-ladilláj. Mánájgárdijda le ájnas duolloj dálloj ietjasa sáme giellaåhpodusáv árvustallat. Mánájgárde viettji ávddånbuktet sáme gielav, ietjasij dokumentajn ja galbajn.

Guovtegielakuodan le gatjálvissan máhttet goap-pájtijt gielajt nav buoragit gå máhttelis. Guovtegielak mánájgárdijen/åssudagájn gánnå sáme ja dárogiela aneduvvi, hæhttuji bargge adnuj válldet moadda strategija, vuoge ja prinsihpa ávddånahttátjít guovte-gielak dåbdåv, nav vaj e agev sámegielav ierit vállji guládallamgiellan jus dárogielaga jali dáro-sámegie-laga li tjoahken¹¹.

Dárbo le ávddånahttembargos ja vuogádusåvd-dånahttemis giellaåhpodusán sáme mánájgárdijen ja mánájgárdijen sáme mánáj.

*Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnta aktisasj-bargguj Sámedikkijn ja guoskaladádum fylkaålmmájn.
Ájge: 2009-2010*

¹¹ Øzerk/Juuso: 1999: Pedagogisk idébok for tospråklige barnehager, 27. bielen.

3. doajmma

Pedagogalasj nævoj åvddånahttem

Pedagogalasj nævoj ma li hiebaduvvam sáme mánájda ja sáme mánágárijda ma tjuovvoli giellabargov mánájgárdijen váduhi. Rámmaplána tjuovvolibmen mánájgárde sisano ja dahkamusáj birra, le Máhttodepartemænnta dahkam duov dáv tiebmájirjátijjt, dái gaskan aj sáme kultuvrra mánájgárdien. Girjátja le juogedum divna rijka mánájgárdijda. Jage 2009 alluj galggi dagáduvvat girjásj giellabirrusa ja giellaarvusmahttema birra. Girjásj galggá járggáluvvat sámegiellaj. Máhttodepartemænnta galggá aj járggálit rámmaplánnav mánájgárdij sisano ja dahkamusáj birra julev- ja oarjjelsámegiellaj. Duodden ájgu departemænnta dahkat jiednafilajt nuorttasáme rámmaplána járggálussaj. Departemænnta árvustallá dahkat dav sáemmi oarjjel- ja julevsábmáj.

Máhttodepartmentajn aktisattjat le Sámedigge gárvedime bagádusáv mij galggá vuosedit bálggáv mij máhttá liehket mánájgárde sisadno mij gullu sáme giella- ja kultuvrraåvddånahttemij.

Aktisajbarggo ja aktijuoda mánájgárde ja skåvlå gaskan le ållu ájnnasa sáme mánnjág gå galggá åtsådallat aktelasj giellaåvddånahttemav Máhttodepartemænnta ájgu nuorttasámegiellaj járggálit bagádusáv: "Fra eldst til yngst. Samarbeid og sammenheng mellom barnehage og skole"- "Boarrasabmusis nuoramussaj. Aktisajbarggo ja aktijuoda mánájgárde ja skåvlå gaskal", ja dan mañjela árvustaláduvvá járggáluvvat julev- ja oarjjelsámegiellaj. Bagádus máhttá liehket ájnas nævvon sihkarastemin ja vaj sáme máná ja sijá æjgáda oadtju åtsådallat buorre sirddemav institusjávnåj gaskal.

Máhttodepartemænnta galggá dahkat bagádallam-nævojt giellaarvusmahttema birra æjgádijda gejn li máná mánnáruhtamávso álldarin. Departemænnta ájgu dájt nævojt nuorttasámegiellaj járggálit, ja dan mañjela árvustaláduvvá julev- ja oarjjelsámegiellaj járggáluvvat .

Mánájgárdijda, mánájgárddeæjgádijda ja suohkanijda mánájgárddeoajválattjan, le ájnnasin oadtjot dakkár diedojojt ma máhti vaddet arvusmahttemav

giellabargguj mánájgárdien. Máhttodepartemænnta ájgu láhtjet dilev nav vaj diehto- ja åtsådallamoabl-lom buorre giellaåvddånahttemdåjmajs (dán vuolen aj giellalávggoprojektaj) gávnnuji departementa ietjasa webbabielen, ådåsgirjijen ja ietjá hiebalgis kanálaj baktu diedojojt oablodit suohkanijda ja mánájgárdijda.

Åvdåsvásstediiddje: Máhttodepartemænnta

Ájge: 2009 ja 2010

Vuodoåhpodusfálaldahka sámegiellaj ja sámegielan

Máhttodepartemænnta galggá lähkavaddemav ja vuodoåhpodusá tjadádimev álmmukrievtesvuodaj ævtoj sissjelij oadtjot, ja vájmmelisát dahkat nav vaj juridihkalasj ja politihkalasj vælggogisuodaj gáktuj majt Vuodna le ILO-konvensjávnå nr 169 ja ÅN-sjiehtadusá iemeálmimmugij rievtesvuodaj birra vælggogis rievtesvuodaj adnemin.

Åhpoduslåhka le dat mij vuodoskåvlå ja joarkkaskåvlå åhpodusá reguleri 6-2 § juohká vuodoskåvlå dásen guovlojt ålggolin ja sissjelin sámegiela háludadusguovlo. Háludadusguovlo sissjelin le gájkajn vuodoskåvlå álldarin rievtesvuhta åhpodusaj sámegiellaj ja sámegielan. Háludadusguovlo ålggolin le binnemusát lågev oahppijda gudi sihti åhpodusáv sámegiellaj ja sámegielan rievtesvuhta åhpodusaj ja nav guhkás jus vil gudás li juohkusis. Guovlojda ålggolin sámegiela háludadusguovlo le sámijda vuodoskåvlå álldarin rievtesvuhta åhpodusaj sámegielan. Daj bálij gánnå ij máhte åhpodusáv vaddet klássan åhpadijjin, rahná lähka máhttelisvuodav "sadjásasj vuogij milta dákkár åhpodusaj". Dát sihtá javllat buojkulvissaj guhkásåhpodusaj.

Åhpoduslåhka 6-3§ le mærrádusá sáme joarkkaåhpodusá birra. Dánna nammaduvvá "sámjij joarkkaåhpodusán le rievtesvuhta åhpodusaj sámegielan." Daj bálij gánnå dákkár åhpodusaj ij máhte avta skåvlán vatteduvvat máhttá i.i. guhkásåhpodus aneduvvat. Vijdábut de vaddá lähka mærrádusájn "muhtem skåvlå galggi fállat åhpodusáv sámegiellaj jali sámegielan jali sierra sáme fágajn joarkkaskåvlán sissjelin sierra kursaj jali sierra juohkusida. Fylkasuo-hkan máhttá aj ietján fállat dákkár åhpodusáv".

Sáme åhpadusá ávdåsvásstádus le juogedum moatte doajmme gaskan.

- Suohkanijn/fylkasuhkanijn le ávdåsvásstádus i.i. mánájgárdefálaldagá ja vuodoåhpadusá plánimis, látjedimes ja tjadádimes.
- Fylkaålmmájn le ávdåsvásstádus i.i oatsodimes ja loabálasjdárkestimes, gujtimássjijs, diehtojuohkemis ja bagádallamis, lágaj ja mærradusáj tjuovvolimes ja adnujválldemis, ja doarjjagij koordinerimis ja juohkemis.
- Åhpadusdirektoráhtan le ávdåsvásstádus i.i. diededit ja álgadit paralella oahppoplánajt Máhttolápptimin- Sáme, dahkat bagádusájt aktelasj fágajn, ráportajt bærrájgæhttijis oadttjot, Sámedigágáj ruhtadoarjjagijt t åhpadussaj sámegiellaj ja sámegielanháldadi juollodum stáhtabudsjehta badjel ja bargos mij tjuovvu guovdásjvattedum eksámenijs sámegielan vuostasj ja nubbengielan. Állo bargos le Sámedikkijn aktisattjat.
- Máhttodepartementan le i.i. ávdåsvásstádus dahkat lágajt ja mierredit láhkatjállusijt, Sáme giela ja ietjá sierra oahppoplánaj stuorrudagája ressursaplánajs, fáhka- ja tijmmajuohkemis, bajemus diehtojuohkemis suorgen ja Sámedikkijn konsulterimis.

Sámedigge mierret oahppoplánajt sámegielan vuodo ja joarkkaskåvlája ja oahppoplánajt sierra sáme fágajda joarkkaåhpadusán, ja Sámedigge vaddá aj láhkatjállusijt sisano birra nasjonálalasj oahppoplánajn 2-3§ ja 3-4§, mij sáme álmmugav vælg-gogissan dakhá giela-, kultuvra- ja sebrudakiellema åhpadusá hárráj bs. 6-4§ åhpaduslágan. Sámedigge iesj vuorrot, ja dakhá ja álgat dâjmajt suorgen ietjas politihka duogátjij. Sámedigge le avtaárvvusasj konsultasjávnnåbielle stáhta oajválattaj ja goappá-tja biele libá vælggogisá guorrasit tjoavddusij gáktuj.

Oahppe gejn le iesj ájnegasj rievtesvuohta åhpadus-saj sámegielan, máhttá vuodo- ja joarkkaskåvlå åhpadusán válljit tjuovvovasj 4 lágsj oahppoplána dárogielan ja sámegielan:

	SÁME	DÁRO	
1.	Oahppapládná sámegiella vuostasjgiellan 1	Oahppopládná dárogiella oahppida gejn le sámegiella vuostasjgiellan	Oahppijen le rievtesvuohta bessat árvustallamis ja åhpadusás dáro nubbengielan.
2.	Oahppopládná sámegielan vuostasjgiellansámegiella 1	Oahppopládná dárogielan (nasjávnålasj)	Guokta vuostasjgiela. Oahppijen le rievtesvuohta bessat árvustallamis ja åhpadusás dáro nubbengielan.
3.	Oahppopládná sámegiella nubbengiellansámegiella 2 1-10. dáse	Oahppopládná dárogielan (nasjávnålasj)	Oahppijen le rievtesvuohta bessat árvustallamis ja åhpadusás dáro nubbengielan.
4.	Oahppopládná sámegiella nubbengiellansámegiella 3 1-7. dáse	Oahppopládná dárogielan (nasjávnålasj)	Oahppijen le rievtesvuohta bessat árvustallamis ja åhpadusás dáro nubbengielan.

Oahppijen gejn le sámegiella vuostasj- jali nubbengiellan ælla bákkulasj amásguela/gielalasj tjegnjudahka vuodoskåvlán ja amásguela joarkkaskåvlå åhpadus, valla sijájn le rievtesvuohta dákkár åhpadusáv oadttjot jus sihti. Skåvllåæjgát máhttá fállat sámegiela åhpadusáv Amásguela oahppoplána milta. Oahppe gudi åhpadusáv oadttju sámegielan Amásguela oahppoplána milta, e besa dárogiela nubbengiela åhpadusás ja árvustallamis.

Darogiela ja sámegiela åhpadusájt hæhttuji geh-tjadallat aktisattjat gá dárofáhka "vaddá" tijmajt

sámefáhkaj. Sáme ja dáro fágajn li moadda aktisasj-oasse, ja danen la ájnas lahka aktisasjbargojn dá guovta fága gaskal, bs. ulmev oahppoplánan sáme-giella vuostasjgiellan ja ulmev dárogiella oahppijda gejn le sámeigiella vuostasjgiellan.

Dáro- ja sámeigela áhpadusá plánim ja organiserim le hásstalussan skåvlájda ja skåvlláejgádíjda, sierraláhkáj skåvlájda sámeigela háldadusguovlo ålgolin. Dát galggá dáhpáduvvat sissjelin mierredum tijmmalågo ja mierredum oahppoplánaj milta, sämmibåttå gó rievtesvuoda hiebadum áhpadussaj bs. áhpaduslága 1-3. §, galggá dievdeduvvat.

Sámeåhpadusá plánim ja hiebadibme le áhpadiddjida hásstalussan. Juohkka jahkedásen máhttá liehket oahppe ma li oalle sámeigielaga, oahppe gudi máhti vehin sámeigelav ja oahppe gudi e majdik máhte, valla sihti sámeigelan áhpadusáv. Áhpadus galggá jájkajda hiebaduvvat.

Statistihkan "Samiske tall forteller 1 – kommentert statistikk 2008" Fágalasj analyjssauohkusis sáme statistihkán ávddânboahatá sámeigela oahppelågo binnom le nubbengielafágan boahtam, ja de le sierraláhkáj oarre dágástallat nubbengiela ævtojt. Dákkár dágástallamin hæhttu ulmusj gæhttjat oahppij ålles barggonoadev ja skåvlåj ja áhpadiddjij ðævtojt áhpadusáv oahppijda hiebadittjat. Ævto ma hættuji dágástaláduvvat ja árvustaláduvvat le i.i.:

- Oahppopládna ja tijmmalåko dárogielan (vuostasjgiellan) oahppijda gejn le sámeigiella nubbengiellan
- Áhpadusá organiserim ja plánim
- Sámeigela áhpadusá ruhtadimev
- Viehkkenævo áhpadiddjida (bagádusá j. n. á.)

Árnik viertti árvustaláduvvat. Viertti gehtjaduvvat gáktu oahppopládna ja tijmmalågo dárogielan doajmmi. Dáj båhtusij duogátjijen viertti hiebadibme ávddåljuovlluj árvvaluvvat.

Suohkana ja fylkasuohkana oadtju jahkásattjat sierra mierredum ruhtadoarjjagav sámeåhpadussaj, d.s.j. áhpadusáv sámeigellaj ja sámeigelan. Doarjjaga galggi buktet ruhtadimijt nav vaj sámeigiella sáme oahppijda vuodo- ja joarkkaskåvlân áhpaduvvá. Vijdábut

de galggi doarjaga aj dahkat nav vaj áhpadiddjij máhtudahka sámeigelan ja kultuvran nanniduvvá. Suohkana ja fylkasuohkana li vælggogis vaddet áhpadusáv sámeigelan oahppijda gejna le áhpaduslága milta rievtesvuoda. Áhpadusdirektoráhtta le buktám doarjaaårniga árvustallamav departemæntaj jagen 2008. Máhttodepartemænnta sihtá dát galggá tjuovvoluvvat sierraláhkáj viertti ulmmejåksáma árvustaláduvvat, ja gehtjaduvvá suomagiela doarjaaårniga aktijuodan. Departemænnta le ájgij milta registerim duhtamahtesvuodav doarjjaga stuorrudagá gáktuj. Máhttodepartemænnta ájguu jahkásasj budsjæhttagiehtadallama aktijuodan dáv árvustallat. Dættoduvvat val viertti jut oahppij rievtesvuoda le stuovvása berustahek doarjjaga stuorrudagás, ja suohkana hæhttuji áttjudit buorre kvalitehtav fáladagájda nav vaj áhpadusá ulmme jávsáduvvá.

4. doajmma Guoradallat oahppij sámeåhpadusá árvustallamav

Nav gáktu le tsuojggiduvvam Sd. diedá. Nr 28. (2007-2008) Sámeplihkka, de le moatten sebrudagá suorgijn dihito vánesvuhta dassta mij dáhpáduvvá skåvlláárggabiejven. I.i. vuojnnu tjoahkkájlahko oahppijs gudi sámeigelav válljiji, le unnánasj binnum manjnela gó Máhttolåpptim doajmmagådij, valla sámeigela áhpadusá áhtsáma le målsudahkkása fylkas fylkkaj. Áhpadusdirektoráhtta ájguu guoradallat áttjutjít buorep duogásjdiedojt man láhkáj oahppe oadtju ietjasa sámeigela áhpadus rievtesvuodajt, ja gáktu oahppe ietja áhpadusáv árvustalli. Ájgomussan le i.i. oadtjot stuoráp vuodov máhttelis rievédádusájda sámeåhpadusán nav vaj buorebut máhttá oahppij áhpadusdárbojt gábtjt.

Åvdåsvásstediddje: Áhpadusdirektoráhtta Ájge: 2009

5. doajmma Bagádusá oahppoplánajda

Bagádusá galggi dagáduvvat nav vaj ávddânboahatá máhttá buorre hiebadum áh-

padusáv vaddet. Fágaj oahppoplánaj bagádusá e galga liehket dakkára ma gábtji álles plánav, ienni vaddet buojkulvisájt gáktu áhpadus máhttá plániduvvat ja tjadáduvvat ja gáktu oahppe máhti árvustaláduvvat duon dán dásen. Bagádusá vierttiji vaddet konkrehta buojkulvisájt gáktu máhtudakmihtoja máhttá vaddet konkrehta sisanov juohkka dásen ja buojkodit ávddáni-mev dásij gaskan.

Bagádusá LK06-S:aj dagáduvvi sæmmi láhkáj gá bagádusá LK06:aj, dsj. dahkamusgirjij milta Máhtodepartementas Áhåadusdirektoráttaj.

Bagádusá galggi dahkat nav vaj áhpadus sámegielan ja dárogielan orgániseriduvvá nav vaj oahppe oadtju áhpadusáv doajmme lágaj ja njuolgadusáj gájbbádusáj gáktuj. Bagádusá sámegiella vuostasjgiellan ja sámegiella nubbengiellan vierttiji vuorduvvat. Áhpadusdirektoráhtan le oajvvevásstádus bagádusájt dagádtjit, aktisajbargujn Sámedikkijin.

Rátjaduvvá gærggat bagádusáj sámegiella vuostasjgiellan ja sámegiella nubbengiellan 15.05.2010. Dåj ietjá bagádusáj barggo mierreduvvá Sámedikke ja Áhpadusdirektoráhta gaskal.

Ávdåsvásstediddje: Áhpadusdirektoráhtta
aktisajbargujn Sámedikkijin
Ájggegávdda: 20010-2012

6. doajmma

Suohkanij ja fylkasuohkanij sámegiela áhpadusá rievtesvuodaj tjadádime bærrájgæhttjo

Áhpadusdirektoráhtta ja fylkaålmmá li da gudi suohkanij vælggogisvuodajt ja oahppij rievtesvuodajt áhpaduslága milta bærrájgæhttji. Dát gullu sámegiela áhpadusán aj. Máhttodepartemænnna le gáhettjom Áhpadusdirektoráhtav jagen 2009 tjadádit bærrájgæhtjov gáktu suohkana ja fylkasuohkana tjuovvoli sáme oahppij rievtesvuodajt áhpaduslága milta, dán vuolen aj oahppij máhtelisvuodajt oahponævojda. Sámedigge galggá sæhkáj bærrájgæhtjov bárgguj.

Ávdåsvásstediddje: Áhpadusdirektoráhtta/fylkaålmmá
Ájgge: 2009-2014

7. doajmma

Værmádahka guhkásåhpadussaj

Moadda suohkana aktisajbarggi sámegiela áhpadusán guhkásåhpadusá baktu. Fylkasuohkana barggo guhkásåhpadusá áhpadiddjjí værmádahka viertti vijdábut ávddånahteduvvat, ja viertti guovlo-lasj tjåhkanime ásaduvvat áhpadiddjjida allaskávlâj aktisajbargujn. Værmádahka galggá ásaduvvat áhpadiddjjida gænna le sámegiela guhkásåhpadus. Áhpadusdirektoráhtta oadtju láhtjet dilev nav vaj dákkr værmádahka ásaduvvá.

Ávdåsvásstediddje: Áhpadusdirektoráhtta /
Fylkaålmmá/allaskávlâ
Ájgge: 2009-2010

8. doajmma

Aktisajbarggo Svierigijn sámeåhpadusá birra

2005 tjavtja ja 2006 gidá lij aktijuuohta svieriga ja vuona departementajn majn le ávdåsvásstádus sámeåhpadusás dágástalátjt oarjjelsáme vuodoåhpadusáv rádjáguovlojn. Sáme mánájn Svierigin ælla vásstediidje rievtesvuoda dagu sáme mánájn Vuonan. Oahppe oadtju fálaldagáv sámegielan iedne-giellan, valla ælla dagádum sierra oahppoplána sáme mánájda. Oajv vaduváj i. i. goappátja ríjka galggin guoradallat máhtelisvuodajt ja hieredusájtma luluj gávnnuji njuolgadusájn mij guoská vuodoskávlâ áhpadusá aktisajbargguj rájáj badjel. Tjelgas le huoman dánna lisj juridihkalaq gássjelisvuoda masi ij le nav álkke tjoavddusijt gávnat. Dát guoská i. i. goappán ríjka galggá liehket oajválattjan áhpadusájn ma rájájt rastidi, ja jus soames bále ríjka æbá le avtamielalattja konkrehta áhpadusá hárráj ja/jali fálaldagá ruhtadibmáj. Hásstalusá le árvustalá-dum sámekonvensjávná bargo aktijuoden.

Máhttet aktisattjat rájáj badjel barggat le ájnas, sier-rálkáj mij guoská oarjjel- ja julevsáme áhpadussaj ja ávddånahttemij. Máhttodepartemænnna ájggu

aktijuodav válldet Svierigijn dágástalátjít mákkár máhittelisuoda li gávnatjít tjoavddusijt majt oahppe goppátjjí rijkajn máhtti ávkástallat.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnnta

Ágge: 2009 gidá

9. doajmma

Aktisasjbarggo Suomajn sáme åhpadusá birra

Suomajn aktisasjbarggo le ienemusát læhkám tjanádum skåvlájda Sirman ja Uhtsjágán aktisasj åhpadusájn guokti vahkuj. Sidot le joarkket dájna aktisasjbargujn. Duodden de viertti guhkásåhpadusá plána tjuovvolibmáj buorebut látjeduvvat aktisasjbarguj rájáj rastá divna gálmå sáme gielajda.

Åvdåsvásstediddje: Åhpadusdirektoráhttat/

Fylkaålmmå Nordländan, Tråmsán ja Finnmarkon

Ágge: 2009 gidá

Sáme oahpponævo

Sámedikken le åvdåsvásstádus háldadit ruhtadoarjagijt sissjelin økonomaliasj rámmaj ma juolloduvvi stáhtabudsjehta baktu sáme oahpponævojda.

Stuorra oahpponævo vánesvuohta le ájn oarjel-, julev- ja nuorttasámegiellaj ma li ávddånahtedum Máhttolápptima – sáme gáktuj. Akta hásstalusssan le oadtjot nuoges oahpponævvotjállijt jus ep galga "masset" fáhkaulmutjijt skåvlås. *Sámedikke strategiasj plánan oahpponævvåvddånahttemij 2009-2012* le oahpponævo vuoroduvvam oarjel-, julev- ja nuorttasámegiellaj árvvalusáj milta majt oadtjun mánájgárdijs ja skåvlåjs guoskavasj guovlojs. Sihkarastem diehti oahpponævo båhti oahppijida adnuj, gálgi oahpponævo liehket navku. Sámedigge le pilotprosjevtav Divtasvuonan álgadam, gánnå le ulmmen ávddånahttet Ájluovta skåvlåv resurssa-skåvllån julevsáme oahpponævoåvddånahttemij. Átsådallama dás pilotprosjevtas máhtti aneduvvat ávddånahtátjít resurssaskåvlåjt oarjel- ja nuorttasámeguovlon aj.

10. doajmma

Sáme oahpponævo – buvtadibme, juogadibme ja járggålibme

Sáme oahppanævoj vánesvuohta le tjalmostuvvam moatten aktijuodan. Máhttodepartemænnnta biejaj Åhpadusdirektoráhtav aktan Fylkaålmmåjn Finnmarkon guoradalátjít makkár oahpponævo gávnnuji oarjel- julev- ja nuorttasámegiellaj ja ma máhtti aneduvvat Máhttolápptim – sámen, ja makkár oahpponævo vádnuni fágajn/temájn ja dásijn. Guoradallam vuoset li ájn stuorra dárbo sáme oahpponævojda ma li hiebadum Máhttolápptimij-sábmaj.

2009-gidá galggá ásaduvvat aktisasj barggojuogos gánnå le dahkamussan buktet oajvvádusájt dájmaja ma máhtti sáme oahpponævvo ávddånahttemav dåbmarabbon dahkat.

Åvdåsvásstediddje: Sámedigge/Åhpadusdirektoráhtta

Ágge: Juogos ásaduvvá 2009 gidá

11. doajmma

Diehtojuohkemdåjma sámeåhpadusá rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj birra

Galggá dagáduvvat/latjeduvvat buorep diehtojuohkemdåjma sámeåhpadusá rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj birra, ja sáme oahpponævoj birra aj. Diehto galggá mannat fylkasuhkanjida, suohkanjida, æjgádjida ja oahppijda. Diehtojuohkemijn galggá dættoduvvat jut skåvllåæjgát viertti diedojt viedtjat, ávddåla skåvlåj tjáledime, jus oahppe galggá sámeåhpadusáv. Dát gullu gå skåvllå álggá, skåvllå málssomij bále ja gå oahppe manná avta åhpadusá dáses nubbáj. Dákkár diehtojuohkem aj galggá állessjattukåhpadusán.

Diehtojuohkem viertti aj boahtet internæhttaj, ja brosjyvrajn, Diehto galggá juogeduvvat nav vaj jákså divna sáme guovlojda.

Åvdåsvásstediddje: Åhpadusdirektoráhtta/

Fylkaålmmå/ Sámedigge. Ágge: Bårggemáno 2009

RØROSSÁME GUOVLON le ávddånahtedum lahka aktisasjbargov gaskal institusjávnåg gænna le ávdåsvásstádus sáme åhpodusás, juoga mij buvtij binnemus ieritdiededimev oahppijs gejn li sámeåhpodus vuodoåhpodusán. Skåvlâj aktisasjbargujn válldá Aajege sáme giella- ja máhtudaguovdásj sáme oahppev álles vuodoåhpodusá tjadá, ja tjuovvol oahppijt gå manni mánájgárdes vuodoskåvlâj ja vuodoskåvlâs joarkkaskåvlâj. Skåvlâ, æjgáda ja oahppe oadtju rádijt, bagádusáv ja diedoijt rievtesvuodaj, åhpodusfálaldagá, giellaválljima, tijmmajuohkema ja fága tijmmaplánima birra.

Sijddaskåvlâ

Sijda ma gehtjaduvvi doaresbællán dáttja aktijvuodan, le álu sáme guovdásj guovlojn ja buorre saje bisodittjat sáme gielav, kultuvrav ja sebrudakiellemav. Vuodo- ja joarkkaskåvlâ le Máhttolápptima – Sáme baktu vælgogisá vattátjít buorre kvalitehtak åhpodusáv sáme gielajn, kultuvrajn ja sebrudakiellemijn vuodon. Sijddaskåvlâj le, dan lahkavuodajn viesso sáme sebrudahkaj ja árbbedábálasj ælädusájda, buorre máhttelisvuodav duohtan dahkat dákkár åhpodusáv. Åhpodus ja bajássjaddam sámegielak birrusin vaddá buorre máhttelisvuodajt ájnegis oahppáj ávddånahtátjít ietjas sáme gielav luondulasj adnogiellan. Giehpep le aj ávkástallat ressursaulmutijjt bájkálasj sebrudagán åhpodusán gå skåvlâ le bájkálasj sebrudagán.

Sijddaskåvlâj hiejtedibme, nuortta- julev- ja oarjjel- sáme guovlojn, máhttá buktet nievres vájkkudusájt giellaåvddånahttemij sáme sebrudagájn ja danen aj álles sáme sebrudahkaj. Vájkkudusá sjiddaskåvlâj hiejtedimijnt máhttá liehket ieritjåhttám sáme sjidajs. Dát le ájto smávva sámegielak sebrudagájda ma li ájnnasín sáme gielav bisodittjat. Ieritjåhttám máhttá buktet sjaddobuolvva massá lahkavuodav ja die-

dojt bájkálasj sebrudagás, luondos ja árbbedábálasj ælädusájs gulluvasj terminologijajn.

Ávdåsvásstádus almulasj skåvllåstruktuvras le suo-hkanijen ja fylkasuhkanijen. Ráddidus ij máhte mierredit gáktu skåvllåstruktuvrra galggá suohkanijen ja fylkasuhkanijen, dát gullu vuojn suohkana iesjmierredibmáj. Sæmmibåttâ le aj suohkanijen ja fylkasuhkanijen ávdåsvásstádus rijkajgasskasasj vælgogisvuodaj gáktuj sámijda. Diedulasjvuhta dán birra viertti buktet alla sjielmáv sjiddaskåvlâj hiej-tedimij hárráj sáme guovlojn ja ij berus dagáduvvat dárkkelis guoradallamij dagá. Dát le aj buojkulvissan masi Sámedigge sámelága milta viertti vatteduvvat máhttelisvuodav javllamusáv buktet. Vájku gáktu, de le suohkanijen ávdåsvásstádus láhtjet buorre åhpodusfaládagájt, aj sámegielan ja sámegiellaj, dajda skåvlâjda gási oahppe sirdeduvvi. Muhtem bále máhttá aj bájkálasj dile buktet máhttelisvuodajt buorep kvalitáijvalasj sámegielala faládagájt gå stuoráp skåvlâj. Dá li árvustallama ma buoremusát dagáduvvi bájkálattjat.

Sámedigge sihtá doajmmaplána aktijvuodan ráddidus galggá árvustallat álgadit mierreduvvam doarjagijt sjiddaskåvlâjda ma sámegiellaj ja sámegielan åhpodusáv vaddi. Ráddidus ij vuojne dáv ávkálattjan, valla vuoset dasi jut Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta le bivddim lagáp aktisasjbargguj KS'ajn ja Sámedikkjín sámepolitihka birra suohkanijen, gánnâ aj suohkana álgoldisævto sáme fálaldagájda máhttá liehket tiebmán.

GIELLAARVVUSMAHTTEMPROSJÆKTA

SVÁHKENIN

Jagen 2001 álgadij Sámedigge vidájahkásasj giellaarvusmahttemprosjektav Sváhkena bajássjad damguovdátjin Engerdal suohkanin. Giellaarvusmahttemprosjækta lij mánájgárd-dáj organiseridum das mielas gå máná galggin oarjjelsámev oahppat luondulattjat bæjvásasj giellaadnema baktu. Mánájskåvlân oadtjun máná oarjjelsáme åhpodusáv, vijdábuj de oadtjun oarjjelsámegiellaj åhpodusáv moatten fágan. Prosjækta lähpan máhttín máná dábálasj oarjjelsáme ságastimev dádadit. Máhttín aj vásstedit ja ságastimev oarjjelsábmáj hædodit.

Giellaåhpadus ja alfabetiserim ållessjattugijda

Mij guoská vuodoåhpadussaj ållessjattugijda, de unnán ietjáláhkáj árvvaluvvá sámegiellaj ja sáme-gielan åhpadusrievtesvuodaj birra. Dábálattjat viertti gájbbádusá sámegiela åhpadussaj duostoduvvat ållessjattuk sámes guhti vuodoåhpadusáv dárba.

Sámelága 3-8. § nammat rievtesvuodajt sámegiela åhpadussaj. Dánna le huoman sáhka ietjádis gå rievtesvuoda ma åhpaduslágas tjuovvu, ja æk-ton dán mærrädussaj le i. i. "Rievtesvuohta dahká juohkkahasj máhttá gájbbedit oadtjot tjadádit guoskavasj sámegiela ållessjattukkursav iednegielan, doajmme ållesjattukåhpadusá njuolgadusáj sissjelin."

Ållessjattugij åhpadussaj ælla sierra ruhtadoarj-jaga. Álgusgållå hæhttui gábtjåduvvat suohkanij ja fylkasuohkanij rámmaj sissjelin, ja dákkár fálaldagáj láhtjem le ájnegis suohkanij ja fylkasuohkanij ávdás-vásstádus. Danen le ájnnasin vuorodit åhpadusrudájt njuolgadusáj ja åhpadusdárboj gáktuj.

Sij gudi sihti ållessjattukåhpadusáv, hæhttui ietja ietjasa åhpadusdárboj diededit. Åhpadus le navku ja galggá doajmme oahppaplánajt tjuovvot.

Suohkana ja fylkasuohkana máhti vaddet oahppoli-tojda åhpadusáv vaddet vuodo ja joarkkaskåvlå åhpadussuorgen. Åhpadus galggá aj dalloj liehket navku oasheváldijda. Valla jus åhpaduslihtto vaddá åhpadusáv vuodoskåvlå ja/jali åhpadusá suorgen suohkanij ja fylkasuohkanij sjiehtadusá dagá, de kurssadivut gájbbeduvvá. Kurssadivut aj gájbbeduvvá gå oahppolihto organiseriji kursajt ietjá fágajn ja tiemájn, i. i. sámegielan.

Guokta sáme åhpaduslihto li, Sáme oahppolihtto ja Merrasáme oahppolihtto, majn li oajvveulmnen barggat nav vaj åhpadus sáme gielan ja kultuvra-árben vatteduvvá.

12. doajmma 5-jahkásasj sámegiela ållessjattukåhpadusprográmma

Sámedigge ja Sáme allaskåvllå le sjiehtadallam 5-jahkásasj sámegiela ållessjattukåhpadusprográmmav tjadádit divna sáme giellaguovlojn. Ulmmen ål-lessjattukprográmmajn le jáksåt gájkajt gudi e sáme-gielav máhte vijdes sáme giellaguovlon. Dájmajt ájgu sierraláhkáj tjadádit dåppe gánnå dárojduht-tempolitihkka le dahkam stuorámus vahájijt.

Ållessjattuk sáme oadtju åhpadusfálaldagájt nuortta-, julev- jali oarjjelsámegiellaj. Ulmmen le sáme galggí ietjasa gielav váldet ruopptot ja vaj sáme giella galggá aleduvvat dassta gå ienebu dav adni. Gájkka sáme giellabirrusa galggi bargguj sækánaheduvvat. Dat sihtá javllat sáme giellaguovdátja, suohkana ja ietjá doajmme giellabirrusij galggi lahka aktisasj-barggat. Sáme allaskåvllå oadtju ávdåsvásstádusáv prosjevta praktihkalajj tjádádimes. Dájma ruhtaduvvi Sámedikkes doarjjagij Sámeálmmuga fändas.

Ávdåsvásstediddje: Sámedigge
Ájgee: 2009-2014

13. doajmma lednegiellaanalfabetisma guoradallam ja sámegiela åhpadusdárbo ållessjattugijda

Sámedigge fallá, Sáme allaskåvlján aktisasjbargujn, sámegiela åhpadusáv ållessjattugijda vidá jahkásasj prográmma baktu. Máhttodepartemænnta aktisasjbargujn Barggo- ja sebrudahttemdepar-tementajn ájguu álgadit guoradallambargov gánnå le ulmmen ienep diedojt oadtjot iedne-giellaanalfabetisma birra sámeálmmugin (dåssjå ulmutja gudi sámästi, valla gudi sámegielav e lågå jalik tjále). Guoradallam galggá aj gábtjåt sámijt gænna le binná jali vádno sáme giellatjehpu-dahka. Ij le ulmmen oadtjot ålles guoradallam galla ulmutja li dájn juohkusij, valla guoradallam galggá sulástahttet vijddudagáv, ja aj åhpadusdár-bojt árvustallat.

Almoduvvá guoradallam- ja dutkam dahkamus bielnupjáhkásasj jahkevirge sissñelin. Sámedigge galggá gáhtjoduvvat dán barguj oassálasstet.

Åvdåsvásstedi diddje: Máhttodepartemænnta/
Barggo- ja sebrudah ttemdepartemænnta/
Åhpadusdierktoráhutta
Ájge: Gárveduvvat 2010-2012 (gatjálvis goassa
guoradallam álggá)

14. doajmma

Alfabetiserimprosjækta Tråmsån

Tråmså fylkasuhkan ájggu álgadit alfabetiserimprosjevtav állessjattugijda fylkan. Ulmmen prosjektajn le oassevállde galggi arvusmahteduvvat formáliserit ietjasa sámegielä máhtudagáv, nav vaj sij máhti sámegielav njálmállattjat ja tjálalattjat adnet. Ájggomussan le studieguovdátja vidán, gudán sajen Tråmså fylkan kursajt ásadir. Prosjevta birra le tjáledum aktisajbarggosjiehtadusán Sámedikke ja Tråmså fylkasuhkan gaskan.

Vijdábut de rabáduvvá næhttasadjé prosjækta oas- seváldijda gánnå le máhttelis gielav adnet friddja, ja guládallat gaskanisá ja prosjækta jádediddijin.

Åvdåsvásstedi diddje: Tråmså fylkasuhkan
Ájge: 2009-2012

Alep åhpadus ja rekrutterim

Dárbo le sámegielä dutkamijt ja åhpadusájt nannit. Sáme allaskåvllå le guovdásj institusjávnnå sáme dutkamværáldin ávdep Sáme instituhtajn dutkamåssudakan. Tråmså universitehta le juogedum nasjonálalasj ávdåsvásstádusáv sáme dutkamis ja åhpadusás Vuonan. Sáme åhpadus guovdásj Tråmså universitehtan barggá universitehta dutkam- ja åhpadusdåjmaj nannimijen ma gulluji sáme ja iemeálm-muga dili jda. Konkrehta prosjektajn baktu álgat ja jádet guovdásj ietjasa dutkamav, ja fágajgasskasasj -dutkam- ja åhpadusaktisajbargov álgat ja koordi-nere.

Bådådjo allaskåvllå vaddá åhpadusfálaldagájt julevsáme gielan oassen åhpadid dje ja ávddåskåvl-

SÁMEDIGGE LE ÁSADAM stipendav alep åhpadussaj. Ulmmen le samegielak fáhkaul-mutjijt rekrutterimav lasedit duon dán fáh-kasuorgen. Jagen 2009 vuoroduvvá sáme oahpponævvopedagogihkka, ávddåskåvllå- ja gájkkásasjåhpadid dje studenta gejn le sáme-giella fáhkausorgen, alep åhpadus oarjel-, julev-, jali nuorttasámegielan gánnå oarjel-sábme ja julevsábme alemusát vuoroduvvi, joarkkaåhpadus boarrásijhuvin, ja joarkkaåhpadus duostodit ja máhtsadit psykososiálalasj skihpudagájt sáme mánájn ja nuorajn. Jus ájnégis stipenda rámma li smáve dajna sivájn gá li állo dåhkkiduvvam áhhtse, de juogeduvvá avta állo ruhta gesik.

Nordlanda fylkasuhkan ájggu arvusmahttet sámegielä máhtudagáv ienedittjat i. i. dajnas sihkarasstet dåhkkiduvvam fáhka barggijt sáme máhtudagáj duon dán virgijn. Fylkasuhkan juollot giellaåhpadusstipendajt arvusmahtátjít ulmutjijt sámegiellaåhpas dusáv válldet. Stipænnda máhttá aj juogeduvvat áhhtsijda gudi sámegielav lâhki universitehta- ja allaskåv-lå dásen ja áhhtsijda gejn le sáme giellaåhpadus joarkkaskåvlân.

lååhpadid dje åhpadusás jali dagu joarkkaåhpadus-san. Nuortta-Trøndelága allaskåvllå le juogedum nasjonálalasj ávdåsvásstádusáv oarjelsáme gielas åhpadid dje åhpadusá aktijvuodajn.

Sámedigge le tsuojggodam fálaldagá vierttiji sihka-rasteduvvat guoskadaládum allaskåvlân vájku man binná studentajs le gudi sihti oarjel- ja julevsáme åhpadusáv tjadádit. Dáj åhpadusájn ij goassak vuordeduvvá állo ulmutja, ja dajnas le sierraláhkáj ájn-nasin smávva sáme gielajda jut sámegielak máhtu-dahka gávnnu.

Åhpadusinstutusjåvnå mierredit ietja makkár åhpadusfálaldagájt galggi álgadit ja gáktu dá organiseriduvvi. Máhttodepartemænnnta ájguu daj institusjåvnåj gudi fálli åhpadusáv sámegiellaj ja sáme-gielan aktisattjat tjadá mannat barggo- ja ávdás-vásstádus juohkemav dáj gaskan, ja ájguu láhtjet dilev nav vaj lagáp aktisasjbarggo dáj institusjåvnåj gaskan sjaddá, ja aj aktisasjbargguj ietjá institusjåvnåj ma li guvlojn gánnå le dárbbo sámegiela åhpadusájs.

Åhpadusinstutusjåvnå máhti åhtsåt oadtjot vissa sajjit, i. i. sáme åhttsijda, muhtem åhpaduså åhttsijda. Tråmså universitehta, Finnmárko allaskåvlân, Lillehammera allaskåvlân, ja Veterineraallaskåvlân li sierra saje sáme åhttsijda muhtem åhpadusájn.

15. doajmma **Sáme åhpadiddjeåhpadus**

Sáme allaskåvllåj viertti dárbulasj hiebadáhkkás sadje ásaduvvat bessat boahtteágje vuodoskåvlå åhpadiddjeåhpadusá rámmaplánas. Departemænnnta ájguu fámov sirddet Sáme allaskåvllåj mij gullu ådå sáme åhpadiddjeåhpadusá struktuvrraj ja hábmáj. Le gal aj nsajenis vaddet bajemus nasjonálalasj mærradusájt (láhkatjallusav) háme guhkudagá ja oajvveásij hárráj (fágaj, pedagogihka, práksisa jná) mij galggá gullut sáme vuodoskåvlå åhpadiddjeåhpadussaj aj.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnnta
Ájge: 2009-2012

16. doajmma **Rekrutterimvuodo ja sámeielak åhpadiddjij dárbo guoradallam**

Dárbbo le dåjmajt álgadit nannitjít sámeielak åhpadiddje rekrutterimav. Departemænnnta ájguu rekrutterimvuodov guoradallat sáme alep åhpadussaj ja dárbojt sámeielak åhpadiddjij. Dárbbo le aj oadtjot diedoxt åhpadiddjediles sáme skåvlâjs sáme guvloj ålgolin.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnnta
Ájge: 2009-2012

17. doajmma **Rekrutterimdåjma sáme åhpadiddjeåhpadussaj ja åhpadiddjeåhpadussaj sámeielala fágajn**

Sámeielaj ja sámeielan åhpadiddjeåhpadusán le unnán rekrutterim. Dárbbo le sierra dåjmaj lásedit-tjat berustimev åtjåjtjat sáme åhpadiddjeåhpadussaj jali sámeielala fágajn dáro åhpadiddjeåhpadusán. Rekrutterimdåjma vierttji plániduvvat ja tjadáduvvat dajs institusjåvnåjs ma åhpadusáv fálli, ja majn li buoremus diedo birrusijs gásstâ le luondulaj studentajt rekrutterit. Departemænnnta biedjá rekrutermidåjmaida ruhtadimev.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnnta
Ájge: 2009

18. doajmma **Rekrutterimratjástibme Finnmárkon – niehkovigge**

Sáme allaskåvllå, Sámedigge, KS Finnmárkon, Finnmárko allaskåvllå ja Fylkaålmmå Finnmárkon le álgadam rekrutterimratjástimev åttjudittjat ienep studentajt dán guovte åhpadiddje allaskåvllâjda. Ratjástime namma le "Drømmejobben/Gollevirgge"; <http://www.hifm.no/drommejobben>

Åvdåsvásstediddje: Fylkaålmmå Finnmárkon
Ájge: ådåjakmános 2009 - biehtsemánnuj 2009

19. doajmma **Åhpadusluojkkaoase luojttem**

2009 jage rájes álgijj árnik studentajda gudi ålliji muhtem åhpadiddjeåhpadusáv i. i. masterprogrammav åhpadiddjeåhpadusás gielajn jali realfágajn, gánnå oadtju luojtedum oasev åhpadusluojkas gâ li dævddám ienemusát 60 oahppatjuorga sámeielan oassen vuodoåhpadusás åhpadiddjen.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnnta
Ájge: 2009-2012

20. doajmma Joarkkaåhpadus sámegielan åhpadiddjija

Máhtudagá kvalitehtta – joarkkaåhpadus åhpadiddjija (Kompetanse for kvalitet - videreutdanning for lærere), fáladuvvá åhpadussa ienemusát 60 åhpadustjuorgaj rádjáj da gálmå sámegiellaj Sáme allaskåvlân, Bådâdjo allaskåvlân ja Nuortta-Trøndelága allaskåvlân. Ulmutja galggi máhttet diehtet goassa åhpadus álgeduvvá. Åhpadusfáládagájn galggi liehket vuostatjin åhpadiddjij hárráj, valla máhti aj rabáduvvat ietjá dâhkkiuvvam åhttsijda.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnnta
Ájge: 2009-2012

21. doajmma Kursa og åhpadusá

Departemænnnta doarju sáme giela kursajt ja åhpadusájt duon dán dásen ma aktisattjat organiseriduvvi aktan Sáme allaskåvlájn, ietjá åhpadiddjeåhpadusinstitusjávnájs ja sáme gielaguovdátjijs.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnnta
Ájge: 2009-2012

letjá gielladåjma

22. doajmma Sierra dâjma giellaåvddånamev nannitjit oarjjelsáme ja julevsáme guovlojn

Oarjjel ja julevsámeigela li ájtedum dilen ja dárbo le dâjmajda ma li njuolga hiebadum sierra dárbojda dâj sebrudagájn. Máhttá liehket dâjma d. d. oarjjelsáme resurssaguovdátjijs ásaduvvamij ja nannimij, máttelisvuodajda álllessjattukåhpadussaj ja familija vuodo åhpadussaj julev- ja oarjjelsámeigelan ja nannitjit bájkálasj ja guovlolasj giellasajij mánájda, nuorajda ja álllessjattugijda nannitjit. Ájnas le jut oarjjelsáme ja julevsáme sebrudagá iesj ávddånbukti ietjasa dárbojt gielav nannitjit. Danen biejaduvvá

sierra ruhta prosjektajda ma máhti julev- ja oarjjelsáme gielav nannit. Barggo- ja sebrudahttemdepar temænnnta vuorddá Fylkaålmmá Nordlán dan dájt rudájt háldat.

Åvdåsvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepar temænnnta/Fylkaålmmá Nordlán dan
Ájge: Doajmmaplána doajmmaájgen

23. doajmma Oarjjelsáme giellabiesse

Fylkaålmmá Nordlán dan ja Sámeskåvllåstivrra Svierigin le aktan dahkam prosjæktaplánav oarjjelsáme giellabiesjida. Ulmen le ælládahttet, nannit ja ávdånahttet oarjjelsámeigelav. Prosjektan le ulmen jáksåt gákka oahppijt gejn li oarjjelsáme åhpadus vuodoskåvlân Vuonan 6.-9. klássagijda ja 5.-8. klás sagijda Svierigin. Duodden galggá liehket æjgádij tjuovvolibme sijájt gænna li máná oassálassten. Sij gudi åhpadiddjen oassálassti, lågådiddje ja arvusmahtte prosjektan sjaddi aj oadttjot máttelisvuodajt fágalasj tjiegñudahttemij jus le ávkálattjan prosjæktaj. Vuostasj giellabiesse lij Mittådalénin 2008. Giellabiesen lidjin 70 oassálasste. Barggo- ja sebrudahttemdepar temænnnta le juollodam ruhtadimev prosjæktaj 2008 jage ja ájgu ájn joarkket prosjektav doarjtot.

Prosjektan le plánidum guokta giellabiese jahkáj gálmå jahkáj.

Åvdåsvásstádus: Fylkaålmmá Nordlán dan
Ájge: 2008-2011

24. doajmma Avddånahttemprosjækta Nuortta- Trøndelága fylkasuhkanin

Nuortta-Trøndelága fylkasuhkan le 2008 rájes sámeigela hál dadusguovlo sissjelin, ja ájgu jagen 2009 ásadir 3-jahkásasj ávddånahttemprosjektav ávddånahttjt ja nannitjit oarjjelsáme gielav ja kultuvrav. Prosjektan le sierra dæddo aktanahttet sámeigela åhpadusáv. Prosjækta galggá ávddånahttet modellajt aktanahttjt sámeigela åhpadusáv

13-jahkásasj skåvlláájgen ja alep åhpadusán, ja ávddánahttet dâjmajt gánnå giella ja kultuvramáh-tudahka aktan gehtjaduvvi. Aktisasjbarggoguojme prosjæktaj le Snåasen tjälte ja ietjá dâjmadiidje vuodoåhpadusán ja alep åhpadusán. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta doarju prosjevtav.

Åvdåsvásstediddje: Nuortta-Trøndelága fylkasuhkan
Ájge: 2009-2012

25. doajmma Lullesáme giela ja kultuvra ællánahttem

Lullesáme musea Njávddámin (Neidenin) le álgadam bargov 3 jahkásasj prosjevtajn mij galggá ællánahttet gálldásáme gielav ja kultuvrav rádjárasstididdje aktisasjbargujn lulle-/gálldásámij gaskan Vuonan, Suoman; ja soajttá aj Ruossjájn. Aktijvuohta ásaduvvam le gaskal guoskadaládum birrusij, organisa-sjávnåj ja institusjávnåj Suoman ja Vuonan åttjudit-tjat aktisasj gálldásáme giella- ja kulturdâjmajt 2009 jage rájes. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ruhtat dâjmajt.

Åvdåsvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdeparte-mænnta
Ájge: 2008-2010

26. doajmma Bihtámsáme gielav ja kultuvrav ællánahttet

Bihtámsáme Vuonan li unna juohkusasj ja bihtám-sáme giella ja kultuvrra le garra dætto vuolen. Bihtámsáme li dáv manjemus lägejagev álggám bih-támsáme giela ja kultuvrav ællánahttem barggujn. Dárbo le álgadit dâjmajt sämmi modella milta gå lullesáme giela gáktuj. Barggo- ja sebrudahttemde-partemænnta ájguu danen rudájt biedjat álgátjít ællánahttemdâjmajt bihtámsáme gelan ja kultuvran. Ájgeguovddelis doajmma le álgadit bihtámsámij ságastallamijt, Árran julevsámeguovdátjíjn ja Sá-medikkijn. Åvddåprojækta plániduvvá 2009 jage.

Åvdåsvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdeparte-mænnta
Ájge: 2009-2011

adnet

geavahit

nuhtjedh

ADNET:

Almulasj fálaldagájt sámegiellaj lasedit addnijda gákka sebrudak- suorgijn

Giela ávddånahteduvvi ja bisoduvvi gå gulädallam ja aktanahttem le ja gå aneduvvi. Giela ma e aneduvá sjaddi sadjásisá masset. Moattes sámijs sámästi, valla e sámegielav tjále ja lágå. Tjállem tjehpudagá ja terminologija vánesvuhta dakhá nav vaj dárro aneduvvá vuohkasabmusin. Båhtusin sjattasj ruvvá nav vaj sámegiella sajek massá dárogiellaj, ja nav binnu sámegiela bæjválasj dárbo. Gielav nannidijn le danen dárbo agev vijdedit sajes gánnå giella le dárbulasj ja ájnas guládaládimijn bæjválasj iellemin, bargoj aktijuodan ja almulasj iellemin. Dát gájbbet diedulasj dásev anájtit sámegielav ájnegis ulmutjijs, sáme bájkálasj sebrudagájn, sáme barggosajjin, sáme institusjávnájn ja oajválattjajs sámegiela anon.

Nannusap sámegiela åhpadus ja lasse sámegiela adno almulasj ja priváhta sajijn máhttá aktan vaddet synergijafámojt ma máhti nánnit sámegiela dilen árggabiejen ja lasedit ávkálasj vuojnojt sámegielav máhttet.

Sámegiella le uddni moatteláhkáj priváhtiseridum ja gássjegis sadjihin. Buojkulvissaj le binná sáme tev-

stajs internehtan. Gallegasj girjjeoassása sámegielak girjijt vuobddi, ja gallegasj bibliotehka sáme girjijt luojkki. Sámegiela anon nannitjut le danen ájnas sáme tevstajt ja sáme girjálasjvuodav dakhak sadjihin moatten sajen.

Ilenemus oasse sámegielagijs uddni le doajmme dáro-sáme guovtegielaga. Sij gudi bajássjaddi avtagielak sámegielagijen siidan oahppi dárogielav skávlåjn, rádnais ja sebrudagás ietján. Juska moattes vuojnunagá sámegielav ja dárogielav máhti buoragit, de gájt le sámegiella ájn dat majt buoremusát máhti.

Rievtesvuoda sámegielav adnet almulasj aktijuodajn le i. i. daj ájnnasamos rievtesvuodajns sáme álmugij. Gå sámelága giellanjuolgadusá doajmmagåhtin, de sjattaj dættodum rievtesvuoda sáme gielav adnet galgaj vuostatjín gá dárbo *tjielggá ja dárkkelit* ja dalloj gá *dádjadit galggá* mij javladuvvá. Dánnna le varresvuodadievnastus ja riektásuorgge guovdátjin, danen gá gielalasj vánesvuhta dáj suorgijn buktá vuorbedisvuodajt sidjij gesi dát gullu.

Ráddidusá mielas le ájnas ásadir guovtegielak sebrudagájt dåppe gánnå dát le máhttelis, ja le positivja mielan vijdábuoj sámegiela háldadusguovlov vijdedit.

Sámelága giellanjuolgadusá vaddi viesádjida gielalasj rievtesvuodajt almulasj orgánaj aktijuodajn. Dat gullu oadtjot njuolgadusájt járggåluvvat, almodusájt

ja sjiemájt sámegiellaj, rievtesvuodav vásstádusájda samegiellaj, vijdedum adnuj sámegiellaj riektásuorgen, ja vijdedum adnuj sámegiellaj varresvuoda- ja sosiálasuorgen, ajnegis girkko dievnastusájt, rievtesvuodav áhpadusvirggleibjida ja rievtesvuoda sáme-giela áhpadussaj.

Sámelága giellanjuolgadusáj árvustallamis mij tjadáduváj 2007 jage ávddánbádj ienemus oasse almulasj orgánajs ma guoskadálli sámelága giellanjuolgadusájs, e lága gájbbádusájt ållásit dievde. Danen ij le álmmuk lága háldadusguovlon sihkaras- tedum rievtesvuodajt sámegielav anátjit almulasj orgánaj aktijuodajn dan dásen majt giellanjuol- gadusá biedji. Oajvvesivva dási le máhtudak vánes- vuoha sámegielan almulasj suurge barggij gaskan.

Oajvehásstalussan le sámegiela anov lasedit suorgijn gánnå giella uddni le rasjes dilen, dagu merrasáme, márkkosáme, julevsáme ja oarjjelsáme guovlojn. Nubbe stuorra hásstalussan le ienedit almulasj barggijt sámegielak máhtudagájn, sihkaras- stet sámegielagij rievtesvuodajt kriminálasuorgen ja sihkarasstet buorre varresvuoda-, hukso-, ja sosiála- dievnastusájt ja girkko dievnastusájt sámegiellaj sáme addnijda.

Tjuovvosaj dâjma vierttiji liehkет njuolgadussan vijdábuj ávddánahttemij almulasj dievnastusájn sámegiellaj:

- Ávddánahttet nuortta-, julev- ja oarjjelsáme terminologijav varresvuoda- ja huksodievnas- tusá, bulke ja kriminálahuvo ja ietján almulasj háldadusá adnuj
- Ávddánahttet buorre varresvuodadievnastusájt sámegiellaj sáme mánájda ja nuorajda
- Sihkarasstet varresvuodadievnastusájt sáme- giellaj vuoras sámijda
- Sihkarasstet sámegielagij rievtesvuodajt kri- minálhuvo
- Ávddánahttet buorre ja doajmme sáme dálkkadievnastusáv
- Oadtjot sadjásis dâhkkidimårningav sáme dálkajda
- Ásadit kursajt sáme gielan ja kultuvran almulasj barggijda
- Ávddánahttet báhkogirjijt nuortta-, julev- ja

oarjjelsámegiellaj almulasj háldadusá hárráj

- Ávddánahttet departementaj næhttabielijt nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiellaj
- Ávddánahttet buorre árnigijt járggálittjat lágajt, láhkatjállusijt ja almulasj dokumentajt nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiellaj
- Ávddánahttet dâhkkidimårningav lágajda ma li sámegielajda járggáluvvam
- Sihkarasstet bærrájgæhttjoårningav sámelága giellanjuolgadusáj tjoovvolimev
- Sihkarasstet vaj stáhta etáhta adnuj válldi prográmmajt má sámegiela bokstávajt giehtadalli
- Sihkarasstet vaj almulasj regisstara sámegiela bokstávajt giehtadalli

Sámelága giellanjuolgadusá

Sámelága giellanjuolgadusá vaddi viesádijda gie- lalasj rievtesvuodajt almulasj orgánaj aktijuodajn. Giellanjuolgadusájn le vuostatjin ulammen sáme- giela aledit dásev ja láhtjet dilev sámegiela adnuj almulasj dievnastusájt gáktuj. Divna almulasj orgána ma guoskadáluvvi sámelága 3. kapihtalis ja dan láhkatjállusis, le vælggogis gátsedit vaj njuolgadusá tjoovoduvvi. Juohkka orgánan le ávdåsvásstádus dasssta vaj le máhtulajt sámegielak bargge. Átsådal- lama le vuojn nav vaj gássjelis suohkanijda dievddet njuolgadusájt mærrádusájt, danen gó le ulmutjiijs vánesvuoha gudi tjálalasj ja njálmálasj sámegielav máhti virgijda suohkanij.

Sámelága giellanjuolgadusáj árvustaláduvvin 2007 jage. Árvustallam dagáduváj Sáme instituhtas Kul- tuvrра- ja girkkodepartementa gáhtjodusá. Árvustal- lamis ávddánbádj ienemus oasse almulasj orgánajs ma guoskadálli sámelága giellanjuolgadusájs, e lága gájbbádusájt ållásit dievde. Oajvvesivva dási vuojnet le máhtudak vánesvuoha sámegielan almulasj suurge barggij gaskan. Ulmme sámegielav ja dárogielav dássádit giellaháldadusguovlo sissjelin vuojnet ij le vuojga duohtan boahám. Sámegielav ja dárogielav dádjadit avtaárvalasj giellan le gis dábálasj dádjadus. Nubbe vuotas sivva sámelága giellanjuolgadusájs le jut tjadáduvvar li víjdes ja ádåsdahko barggo duostotjít guovtegielak dievnastusájt, suohkanij, fylkasuohkanij ja stáhta etáhtajn.

Árvustallamis ávddânboahtá vijdábut máhttá gatjálvisáv buktet jus sámelága njuolgadusá állásit dievddi gájbbádusájt eurohpá guovllo- ja unneplâgogielaj lihton. Dættoduvvá jut háldadusguovlo geografalasj ráddjibme le mierredime rievtesvuodaj ávkkimav sámelága milta. Vuoseduvvá dasi jut geografalasj raddjim mij aneduvvá unneplâgogielaj lihton le ienep hiebadahkes gâ dat mij aneduvvá sámelága giellanjuolgadusájn, ja dát árvustallamrapporta milta buktá sisnjelis rijdov dássásasjgiehtadal-lamprinsihpa ja avtaárvulasj- ja dássásasjprinsihpav. Árvustallamrápportan oajvvaduvvá danen jut gatjálvis ienep hiebadahkes geografalasj ráddjim árvustaláduvvá sierra.

27. doajmma Sámelága njuolgadusáj árvustallam

Sámelága giellanjuolgadusáj árvustallama gatjálvisáj duogátjijn ja gâ háldadusguovllo le vijdeduvvam nuorttasáme, julevsáme ja oarjjelsáme gielajda, vuojnná Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta dárbov lagábut sámelága giellanjuolgadusájt árvustallat rijkajgasskasaj ieme-álmukgielaj mærrádusáj gáktuj. Dárbbó le aj árvustallat dajt javlamusájt majt Sámedigge ja Sáme girkkoráde li buktám mij gullu guovtegielakvuohatj girkko dåjmajn háldadusguovlon.

Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájggú álgadit bargov sámelága giellanjuolgadusájt árvustallat rijkajgasskasj vælggogisvuodaj gáktuj ja árvvalit jus rievddadibmáj le dárbbó. Árvustallam dagáduvvá Sámedikkiijn konsultasjåvnå baktu.

Ávdåsvásstediiddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta
Ájge: 2009-2011

28. doajmma Sámelága giellanjuolgadusáj bærrájgæhttjo

Sámedigge le jagij 2000, 2004 ja 2008 tjadádam sáme-giela dile guoradallamijt ja árvustallam sámelága

giellanjuolgadusájt 2007 jage, dájs ávddânbaðij ienemus oasse almulusj orgánajs ma guoskadálli sámelága giellanjuolgadusájs, e lága gájbbádusájt állásit dievde rievtesvuodaj gáktuj adenet sámegielav almulusj orgánaj aktijuodan sáme-giela háldadusguovlon. Guoradallama aj vuosedi dille le unnán rievddam ájgij milta. Departemænnta ájggú sámelága giellanjuolgadusáj dárkkestimen árvustallat jus, dagu oassen nannitjít sámegielav, viertti láhkamierredit loahpádusáv bærrájgæhtjo hárráj suohkanij ja fylkasuohkanij sámelága giella-njuolgadusáj tjadádime birra.

Ávdåsvássterididdje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta
Ájge: 2009-2010

JUS AKTAK ALMULASJ ORGÁDNA ij tjuovo njuolgadusájt sámelága giellakapihttalijin máht-tá sán gesi ássje njuolgga gullu, gujddit dan lagámus bajemus orgádnaj gujddimus guos-ská, bs. sámelága 3-11 §. Fylkaålmmå le gujd-dimusorgádna mij gullu gujddimusájda ma guoski suohkana jali fylkasuohkana orgánajda. Rijkavijddsasj sáme organisásjåvnájn ja rijka-vijddsasj almulusj orgánajn majn le dahka-musá ma sierra ållés jali åsijt sáme álmmugij guoski, le aj gujddimusriektá dákkár ássijin. Sæmmi guoská aj ássijida gånnå ælla aktak ájnégis ulmusj sierra guoskaladaládum.

Sámegielak bargge almulusj háldadusán

Oajvvesivva dási gâ sámlága giellanjuolgadusá e állásit dievdeduvvá, vuojnnet le máhtudak vánesvuohta sámegielan almulusj háldadusá barggij gaskan, ja gâ rekrutterimvuodo álmmugin mij gullu ulmutijida fáhkaåhpodusájn ja sámegielak máhtudagájn le unne. Lasedit almulusj barggij lågov gejn le sáme-giela máhtudahka gájbbet buorre årnigijt sámegielan åhpodusájda ja buorre årnigijt lasse- ja joarkkaåh-podusájda sámegielan.

Sámelága 3-7. § javllá barggen bájkálasj jali guovloasj almulasj orgánan sámegiela háldadusguovlon le rievtesvuhta virggeloahpái bálkkájn åttjudittjat allasis sámegiela máhtudagáv gá orgánan dakkár máhtudahkaj le dárbbo. Láhkatjállusa 2.§ dáv tjielggi dárkkelappot, ja javllá gánnå dát le praktihkalasj ja økonomalasj ávkken, viertti sámeåhpodus dáhpáduvvat aktisajbargujn gaskal ietjá orgánaj ma guoskallali sámelága 3. Kapihtalis ja dan láhkatjallus. Barggen orgánajn gudi virggeloabev vatteduvvi sámegielav åhpatjtit avta åhpodusinstitusjávnán, le rievtesvuoda bálkkáj åhpodusá ájge. Bálkkásij ålgusmáksem máhttá vatteduvvat gá åhpodus le ienep gá masi orgánan le dárbbo ja gá åhpodus ij le njuolggá dárbbo dievnastusán. Vijdábut de javllá láhkatjállusa 2. § jut aj orgána ma e guodkadaláduvvá sámelága 3-7 §, vierttiji aj barggijda vaddet virggeloabev åhpatjtit sámegielav gá le sámegielak máhtudagás dárbbo¹².

Sámedikke mielas le jáhkedahtte almulasj dåmadagá e vuoroda sámegiela åhpodusáv ietjasa barggijda. Dát åvddânboahtá i.i. giellaárvustallamis majt Sámedigge le tjadádam.

29. doajmma Dålkååhpadus ja dålkådåhk-kidibme

Sáme/dáro dålkumdievnastus ij le moatteláhkáj almulattjat sadjihin. Uddni le stuorra vádne sámegiela dålkåjs, nuorttasámegiellaj, julevsámegiellaj ja oarjjelsámegiellaj.

Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájggu, aktan ietjá guoskadaládum departementaj, Sámedikkin ja Sáme allaskåvlájn gehtjadir udnásj dålkumdievnastusáv sámegiellaj ja árvalit makkár dåjma ma máhti liegket dárbulattja buorre doajmme dålkumdievnastusáv ásadittjat. Dán aktivuodan viertti gatjálvisá dagu rekrutterim dålkumdievnastussaj, máttelisvuoda lasse- ja joarkkaåhpadussaj, ietjá máttelisvuoda aktisajbárgguj Sáme allaskåvlá ja

DIVTASVUONA SUOHKAN TRÅMSÅ UNIVER-SITEHTAJN aktisattjat ásadi sáme kultuvelramáhtudagá åhpodusáv gánnå julevsáme guovlo tjalmostuvvá. Åhpodus le gálmå 2-bæjvvásasj tjähkanimijda organiseriduvvam, ja gájka tjähkanime le Divtasvuonan. Dát le joarkkaåhpodusfálaldagá hámen mij manjela tjadádum eksámena vaddá 10 oahppotjuorga. Åhpodusfálaldahka le boahztám jáhtuj dahkamusás Ofuohtá guovlo máhtudakkåntåvrás (RKK Ofoten), ja mij lij sierraláhkáj hiebadum åhpadiddjij ja iehtjádjida hárraj åhpadussuorgen Divtasvuona suohkanin. Åhpodus le aj ávkálasj juohkka almulasj barggijda ja iehtjádjida gudi barggi sáme gatjálvisáj jali moattekuluvrak aktivuodajn. Badjel 80 diededim oasse-vállde tjähkanin åhpodusá rahpamij ja vuostasj kurssatjähkanibmáj.

Oslo allaskåvlá gaskal dålkumdievnastusåhpodusá ja gatjálvisá dálásj dålkumdievnastusá birra árvustaláduvvat.

Ávdåsvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta
Ájgge: 2009-2011

Hiehtediededimdievnastus

Sámedigge le moaddi tjuooggidusájt buktám jut hiehtediededimdievnastus ij dåjma vuojga buoragit sáme álmmuga ja sáme guovloj gáktuj. Udnasj árnrik le nav vaj buollemdåjmadagá hiehteguovdátjjin (110) Finnmarkon le sámegielak bargge váksjomårnigin mij sjåpkaduvvá ságastallamij gá le dárbbo. Bulke (112) ja varresvuodadievnastusá (113) hiehteguovdátja adni

¹² Kultuvra- ja girkkodepartementas mierreduvvam ådå 2.b. 2003, loahpádusájn lágan biehtsemáno 12. biejes 1987 nr 56 Sámedikke birra ja ietjá sáme rievtesvuodaj birra (sámeláhk) 3-7 § ja 3-10 §.

sadjihij sámegielak bargev ietjasa organisásjåvnân.

Ráddidus le biedjam avtav juohkusav guoradalátjt rievddadusájt hiehtediedádusá dievnastusán. Juogos galggá buktet ietjasa ráportav biehtsemáno 1. b. Sáme addnj dárbo vattátjt hiehtediedádusájt ietjasa giellaj le luondulasj oasse dás bargos. Gå akta guovdásj galggá duosstot gákka diedádusájt divna etáhtajs, de viertti liehket ienep tjadádahtte oadtjot barggijt giellamáhtudagáj sadjihin.

Mánájsuodjalus

ÅNa mánájkonvensjåvnå 30 artihkkala milta ij galga mánná mij gullu avta unneplåhkuj jali iemeálmmugij vuornoduvvat aktan iehtjádij ietjas juohkusic jasska ietjasa kultuvrajn viessot, ietjas gielav adnet ja iejas jáhkov dåbdåstít ja ietjas åskov dåjmadir. Dát sihtá javllat sáme mánájn li rievtesvuoda bajássjaddamndlái gånnå sijá ietjasa etnihkalasj duogátja dættoduvvi ja vatteduvvi nuuges sajev. Mánájsuodjaluslåhka vaddá lagáp njuolgadusájt makkár vieledusá galggi vuodon gå máná biejaduvvi biebbmosijdajda, institusjåvnålda jali åhpodus- jali dálkudiminstitusjåvnålda. Sadje mij galggá mánnáj válljiduvvat galggá válljiduvvat dái vieledusájn vaj máná bajedibme ij galga doajeduvvat, ja máná etnisitehtta, åsko, kultuvra ja giela duogásj vieleduvvá.

Ajnas le jut sáme mánáj rievtesvuoda giella ja kultuvrra látjedum fálaldagá bisoduvvi. Sáme giela ja kultuvra máhtukvuhta le ájnas gájbbádus mánájsuodjalussaj jus máhttet galggá vaddet sáme mánájda ja sijá fámiljajda dajt faláldagájt masi sidjij le rievtesvuoda. Mánájsuodjalusá åvddånahttem-guovdásj Tråmsån barggá vuogij åvddånahttemij sáme mánájsuodjalussaj, ja siján le máhtudahka mánájsuodjalusás gånnå le sáme giella ja kultuvrra vuodon.

Sáme mánájn gudi li vásedam ráhtjåtjimijt le rievtesvuoda ja gájbbádusá avtaárvvusasj viehkke-fálaldagájda sæmmi gå ietjá mánájn. Sáme mánájn sámegielala háldadusguovlo sissjelin le rievtesvuoda sámegielajn duostoduvvat bulkke- ja ássjeguod-dalimoajválattjajs. Mánájgoade li danen sámelága giellanjuolgadusáj vuolen. Sámedigge tjuojggi dille

uddni le bulkkeetáhtta ja duobmára vádnuij sáme giella- ja kultuvrramáhtudagáv sáme mánáj duobmárságájdahattemijda, dát gullu aj rádevaddefálaldagájda, bagádallamijen ja tjovvolimijen. Dá li ájnas vánnesvuoda ma guoski mánáj riektásihkarvuodajda.

Ráddidusán le ulmme vidábuj åvddånahttet buorre fágalasj mánájsuodjalusáv buorre moattekultvralsj máhtudagáj ja buorre diedojt sáme mánájsuodjalusá birra guovlojs gånnå sáme álmmuk le. Åhpodusfálaldahka "Mánájsuodjalus unneplåhkouojnojs" álgij 2008 tjavtja. Joarkkaåhpodus fáladuvvá Finnmarko, Oslo, Lillehammera ja Telemárko allaskåvlåjn. Sáme biele vuojno li stuorra oassen åhpodusán, aktisasj-åhpodusán ja sierralåhkáj Finnmarko alla-skåvlån.

Ráddidus sihtá mánájgådij åvddånahttemij dættodit máhtudagájt nannit sáme giella- ja kultuvrramáhtudagáv, ja ietján máhtudagájt kultuvralasj unneplåhko-suorgen.

30. doajmma Joarkkaåhpodusá árvustallam

Joarkkaåhpodus "Mánájsuodjalus unneplåhkouojnojs" galggá árvustaláduvvat. Dás duogátjis sjaddá árvvaluvvat jus le dárbbo ienebut sáme oasev fálaldagás nannit.

Åvdåsvásstediddje: Mánáj- ja dássádusdepartemænnta Ájgge: 2009-2010

31. doajmma Bærrájgæhttjamårnigav låhkatjállusijen mierredit

Mánájsuodjalus galggá vieledit sáme mánáj giela ja kultuvra duogátjav gå huvsov målssu ja gå soab-másij lusi biejaduvvi. Sáme mánáj bærrájgæhttjo mánájsuodjalusinstitusjåvnåjn galggá låhkatjállusijen mierreduvvat. Dát dagáduvvá Sámedikke guládal-lamijen.

Åvdåsvásstediddje: Mánáj- ja dássádusdepartemænnta Ájgge: 2009-2010

Varresvuoda- ja huksodievnastusá

Ráddidusá ulmme le álmmugij fállat avtaárvvusasj varresvuoda- ja huksodievnastusáj berustahtek gielalasj ja kultuvralasj duogátjis. Suohkana suurge baktu ájggu Varresvuoda- ja huksodepartemænnta dættodit dutkamav ja máhtudakåvddånahttemav, pedagogalasj vájkudimnævojt, økonomalasj doarjjagijt vuorodum åvddånahttemdåjmajda ja bærrájgæhttjovuogij åvddånahttemij. Sierravarresvuodadievnastusán ájggu departemænnta bisodit sáme álmmuga dievnastusfálaldagájt ætgátstivrrima baktu.

Avtaárvvusasj varresvuoda- ja huksodievnastusá gájbbedi sáme duostoduvvat barggijs gænna li sáme giella ja kultuvra máhtudahka. Buorre kvalitehtta dievnastusájn gájbbet gávnnuji bargge sáme giella ja kultuvra máhtudagáj. Jus giellagássjelisvuoda hieredi dáv, de le varresvuodadievnastusá dahkamus oadtjot vaj sij guládalli álmmugijn/addnij dåhkkiduvvam láhkáj. Gå ájnegis ulmutja ietja, jali li lagámusá skihppijda ja galggi gullat jali sahkádit ietjas skihpudagá birra, le giella ja kultuvrradádadus oalle ájnas oase buorre dádjadusás guládaládimijs varresvuodabárggij.

Suohkana ja fylkasuohkana jali varresvuodavidnudagá galggi láhtjet dilev nav vaj dárbulasj dålkumviehkke le jus barggijn ij le dárbulasj giella- ja kultuvrramáhtudahka. Addnijuoradallam majt Sáme varresvuodadutkama guovdásj tjadádij vuoset duohtamahtesvuodav sámegielak máhtudagájn varresvuodabarggij gaskan ja báhtusa dættodi tjielgga dålkum le hiehtetjoavdos. Giellamáhtudagá vádne varresvuodabarggijin máhttá buktet boasto dálkudimev ja dávddamerka e ielveduvá ájge bále.

Dahkamusdokumentajn 2008 jahkáj guovlolasj varresvuodavidnudagája le Varresvuoda- ja huksodepartemænnta dættodam sáme pasientaj rievtesvuoda ja dárbo látjedum dievnastusájs le gatjálvis ja vaj tjalsothahteduvvi plánajn, guoradallamijn ja gá mærrádusá dagáuvvi. Varresvuodavidnudagá galggi dáv ráporterit ietjasa jahkásasj diededusán.

Gájbbádussan bærrájgæhttjat avtaárvvusasj varresvuoda- ja huksodievnastusáv sáme álmmugij le

diedo ja máhtudagá moattekultuvralasj dádjadusá ja sáme giela ja kultuvra birra. Kvalitehta sihkarasstema åvdåsvásstádus varresvuoda- ja huksodievnastusájs sámijda aj le badjásasj dásen.

Sámelága 3-5 § nammat vijdábuj rievtesvuodav sámegielav anátjit varresvuoda- ja sosiálasuorgen. Varresvuodainstitusjåvnå, mánájsuodaliminstitusjåvnå ja sosiálainstitusjåvnå ma li sámegielá háldadusguovlo ålggolin, valla ma duostu pasientajt ietjá suohkanijs háldadusguovlo sissjelin, le aj vælg-gogisá bs. sámelága 3-1 §.

Åvdåsvásstádusjuohkem varresvuoda-dievnastusán

Stáhtan le åvdåsvásstediddjen oadjouruhadimes, skihppijviesojs (varresvuodavidnudagájs) ja ietjá sierra varresvuodadievnastusájs aktan psyhkalasj varresvuodasuodjalusás ja sierra gárevhuvvos.

Fylkasuohkanijn le åvdåsvásstádus bádnevvarresvoodievnastusás.

Suohkanijn le dábálasjdåktårdievnastusás, fysioterapeutårdievnastusás, tsaggiednedievnastusás, varresvuodaguovdásj- ja skåvllåvarresvuodadievnastusás, sujetto- ja huksodievnastusás, habiliterim- ja rehabiliterimdievnastusás, mij le vuostasj dålkudimásse psyhkalasj varresvuodabargos ja garevsuodjalusás.

Sámedigge le guovdásj guládallambielle stáhta oajválattajda mij gullu politikhkaåvddånahttemij daj hárráj gejn le åvdåsvásstádus dievnastusájs sáme álmmugij. Ruhtadoarjjagij juohkema baktu bájkálasj prosjevtajda fylkasuohkanijn ja suohkanijn le Sámedikken aj vájkudimmáhttelisuoda varresvuoda- ja huksodievnastusájs sáme álmmugij. Sámedikke ulmme suorgen le galggá liehket avtaárvvusasj varresvuodadievnastus sáme álmmugij, sæmmi dásen gá ietjá álmmugij. Varresvuodadievnastus galggá vuolgget sáme gielas ja kultuvra vuodos, ja sámegiella ja kultuvrramáhtudahka galggá varresvuodabarggijin. Sámedigge juollot aj stipendajt joarkkaåhpadussaj. Ulmmen le rekrutterit sámegielak fáhkaulmutjijt dán fáhkasuorggáj.

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta juollot ruhtadoarjjagijt tjovvolittjat doajmmaplánav "Moattegerdakvuoha ja avtaárvvusasjvuoha varresvuoda- ja sosiáldievnastusájn sáme álmmugij" dán vuolen aj i.

i. doarjaga Sámediggáj, Sáme varresvuodadutkamij guovdátij ja suoma-vuona rádjáaktisasjbargguj.

Varresvuodabarggij áhpadus

Varresvuoda- ja sosiáldievnastusájn le dåhkkiduvvam dålkkájs vágne. Giellamáhtudahkaj duodden le dålkkumdievnastusán dárbo máhtudagás sáme kultuvradádjadusás ja histåvrås. Jagen 2008 dahkmusdokumentajn da nielje varresvuodadievnas-tusájda dákkár javllamus tjáledum: "Pasientajn ja addnijn hæhttua liehket jasskavuohta vaj dievnastus le sadjihin ja vaj duostoduvvi huvsujn ja vieledimij. Dán bargon hættuji sáme pasientaj rievtesvuoda ja dárbo látjedum dievnastusájs gatjádaláduvvat ja åvddânboahetet plánajn, guoradallamij ja gá mær-rádus váldeduvvá.

Varresvuodavidnudagá vierttiji álgadit dåjmajt sjá barggij máhtudagáv lâpptitjít sáme gielan ja kul-tuvran. Ájnas le aj varresvuodavidnudagá gatjádallí dákkár máhtudagáv gá ulmutjijt virggádi ja dárbojt åvddânbuksi ietjasa aktijuodajn áhpadusinstitu-sjåvnåj. Dán láhkáj sjaddi varresvuodavidnudagáj dárbo sáme gielas ja kultuvras åvddânboahetet.

Sámedikke mielas le ájnnasin oadttjot sáme giella ja kultuvraåhpadusáv varresvuoda- ja sosiálafágaj áhpadusájn, nav vaj gájka gudi varresvuoda- jali sosiálafágalasj áhpadusáv válldi oahppi muhemav sáme giela ja kultuvra birra. Ájnas le aj barggat rekrutteritjít nuorajt sáme giella- ja kultuvrramáhtudagájn varresvuoda- ja sosiálafágalasj áhpadusáv váldatjít.

Varresvuodabarggij rekrutterim

Tråmså universitehtan le sierra saje åhttsijda sáme aktijuodaj moatten áhpadussuorgijen. Dájda saijda ávustaláduvvat hæhttua sáme aktijuoda ma dárkes-tuvvi duoj dáj ævtøj milta. Varresvuodabarggij almodimijen gatjádallá Nuortta Varresvuolta (Helse Nord) máhtudagáv sáme gielan ja kultuvran ja tjállá almodustevstan jus åhttse li dássálaháj sjaddá åhttsen gænna le máhtudagá sáme gielan ja kultuvran åvdemussan. Muhem ájnegis bále vatteduvvá aj økonomaliasj mákso dákkár máhtudagás.

Kurssatjoahkke Sáme allaskåvlân Guovdageainun

Dålkkumdievnastusá vénesvuoda duogátjij le Varresvuoda- ja huksodepartemænnta Varres-vuodadirektoráhta baktu oajvvadusáv buktám kurssa-tjoahkke áhpadussaj Sáme allaskåvlân Guovdageainun Varresvuoda- ja sosiálbarggijda. Kurssatjoahkke sisadno le tiemá sáme giella ja kultuvrra, sáme rievtesvuoda, ja oahppat muhem moallánagájt ja termajt mij máhttá giehpedit guládallamav sáme pasientaj ja varresvuodadievnas-tusájn. Áhpadus látjeduvvá nav vaj studenta tjåhkani aktisattjat moaddi jahkáj. Doajmma le ájn plánima vuolen ja loahppa hábme ja ruhtadibme ij le ájn tjielggam.

Sáme nasjonálalasj máhtudakguovdásj psyhkalasj varresvuodasuodjalusán (SANKS)

SANKS le ásadam Kárájåhkåj ja le 3 ássudahkaj organiseriduvvam – Ássudahka állessjattugijda, ássu-dahka mánájda ja nuorajda ja akta jåhtte juogos gas-ska/lulle Finnmarkkuj. Akta sierra ássudahka gånnå le åvdåsvásstádus dutkamis ja åvddånahttemis. Ássudahka mánájda ja nuorajda (BUP) vaddá sier-ravarresvuodadievnastus poliklinikhkalasj fálaldagájt, jánnundra birra fálaldagájt familjajda ja nuorajda, ja áhpadus- ja bagádallamfálaldagájt.

Finnmarkkoklinihkan, Finnmarko Varresvuoda vuolen (VF/HF), galggá SANKSajn aktisattjat åvdåsvásstádus åvddånahttet ja bisodit sierra máhtudagáv gárevhuv-von sáme álmmugij. Nannitjít fálaldagájt fágajgas-skasasj sierra dålkudimev gárevsælggabádnum ulmutjijt, juolloduváj 375 000 kr 2009 jahkáj ja 500 000 kr 2010 jahkáj til VF/HFaj Finnmarkkoklinihk-kaj bisodittjat guovolasj dåjmav sáme álmmugij.

Jage 2008 ásadij Helgelanda skihppijviesso VH/HF fáhkabiejvev sáme varresvuoda birra aktisattjat sáme álmmugijen Helgelandan. Dákkár fáhkabiejve máhttá liehket buojkulvissan gávnatjít konkrehta ja ulm-memerustalle dåjmajda ma li bájkálattjat hiebadum nannit giella- ja kultuvrradádjadusáv varresvuoda-vidnudagájn.

Avtastallamådåstus

Ráddidus le álgadam varresvuodaådåstusáv mij oanegattjat javllat vijdet suohkanij åvdås-

vásstádusáv. Látjeduvvá nav vaj pasienta galggi ienebut dálkuduvvat skihppijviesoj ålggolin. Dát buktá buorep pasiænntadálkudimev ja ienep varresvuodav juohkka kråvnás. Ráddidus ávddånbuktá stuorradiggediedádusáv 2009 gidá avtastallamådåstusá birra varresvuodasuorgen. Dán prosessan li ságastallama juo Sámedikkij ásaduvvam.

32. doajmma Dålkumdievnastus varresvuodavidnudagájn

Dahkamusdokumentan guovlolasj varresvuodavidnudagájda le moadda jage juo biejádum gájb-bádusá dålkumdievnastus galggá ásaduvvat pasientajda gejn le dárbbó dási, ja galggi jáhtuj-biejaduvvat Vijdábuj gájbbeduvvá guovlolasj varresvuodavidnudagá gálggi dåjma jáhtuj biedjat nannitjít barggij giella- ja kultuvrramáhtudagáv mij sáme álmmugij gallu. Jagen 2008 ráporterri Varresvuoha Nuortta RHF dålkumdievnastusá rutijna li sajenis ietján gá Helgelánda skihppijvieson gánnå åttjudi fálldagáv oadtjot. Sáme dålkumdievnastus le sadjihin bievjift Varresvuodan Finnmarkon ja Universitehttakihppijvieson Nuortta-Vuonan (UNN). Ålggolin dábalasj barggoájge, de fállá Varresvuoha Finnmarkko dålkumdievnastusáv telefavnå baktu ja UNNan bálkkijda dålkåv dárboj milta. Nordlanda skihppijviesos ráporteriduvvá dålkumdievnastus le buoragit sadjihin.

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta ájguu Sámedikkij aktisattjat árvvalit prosjevtav gáktu dålkumdievnastusáv buoredit. Prosækta álgeduvvá pládnaággudagán, valla le ájn plánima vuolen ja loahppa hábme ja ruhtadibme ij le ájn tjielggam.

Åvdåsvásstádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájge: Pládnáájge

33. doajmma Bærrájgæhttjo

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta ájguu Stáhtá varresvuodabærrájgæhttjo árvustallat gáktu bær-rájgæhttjo sihkarasstá sáme álmmuga rievtesvuoda

varresvuodavæhkkáj ja gáktu rievtesvuoda dárbulasj varresvuodaviehkke tjadáduvvá.

Åvdåsvásstádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájge: Pládnáájge

34. doajmma Avtaárvvusasj dievnastusá julev- ja oarjjelsámeguovlojn

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta ájguu aktisattjat Sámedikkij guoradallat lagábut gáktu avtaárvvusasjvuodav varresvuodadievnastusán máhttá dámadir julev- ja oarjjelsáme guovlojn. Oarjjelsáme guovlojn le ráporta Snáasen tjielte (suohkana) 3-jahkásasj varresvuoda- ja sosiálprosjevtas "Oarjjelsáme rádevaddedievnastus varresvuoda- ja sosiál-gatjálvisájn oarjjelsáme guovlojn" liehket ájnas dán bargguj.

Åvdåsvásstádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájge: Pládnáájge

35. doajmma Almulasj dokumentaj járggålibme

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta sihtá árvustallat járggålit guosskavasj dokumentajt vuollásasj orgánajs aj nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiellaj ja dajt dåjmaj næhttabielijn almodit.

Åvdåsvásstádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájge: Pládnáájge

36. doajmma Moallánakbáhkogirjje varresvuoh- ta- ja huksodievnastusá adnuj

Prosjæktaruhtadibme Sámedikkes dagáj nav vaj moallánakgiehtagirjje ávddånahteduváj Porsángo skihppijsjda adnuj. Giehtagirjje máhttá giehpedit guládallamav sujtárij ja sáme pasientaj/lagámusáj institusjåvnåjn ja suohkana varresvuohdievnastusán. Varresvuodadirektoráhtta ájguu biedjat giehtagirjev direktoráhta næhttabælláj.

Åvdåsvásstádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta/Varresvuodadirektoráhtta
Ájge: 2009

37. doajmma *Diehtojuohkemmateriála bádnevarresvuoda birra*

Sd.diedá.nr.35 (2006-2007) Sadjihibme, máhtudahka ja sosiálalasj dássálahatt "Boahtteágge bádnevarresvuodadievastus" 8.4. kapihttal le akta tjovvolimtjuokkes i.i. sáme álmmuga hárráj. Ráddidus ájguu materiálajt dahkat varresvuodaguovdáttij ja skávllávarresvuodadievastusá adnuj mánájda ja nuorajda unneplåhkoálmmugin.

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta le oadtjum dákkár materiálajt dagádum doarjjajuollodime baktu Vuona bádnesuodjalussaj (Norsk tannvern) DVD-filmav dagátjít bádnevarresvuoda diedoj mánájda ja ætgáidjida. Filmma le buorak varresvuodaguovdáttij adnuj ja sámegielak álmmugij. Dagádum li aj folieridum "ságastallamkártå" ma li giellabieledime, ma máhti diehtojuohkemijn aneduvvat.

Åvdåsvásstádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájge: Pládnaájge alluj

38. doajmma *Bádnevarresvuoda guoradallam*

Gávnnuji binná systematiseridum diedo bádnevarresvuodas allessjattuk álmmugis. Ráddidus ájguu oadtjot bádnevarresvuodadilev guoradaládum ja máttelis siváj aktijuodajt, ávddála árvustaláduvvit ienep dâjma buoredittjat bádnevarresvuodav sáme álmmugin (Bs. Sd. diedá. nr. 35 (2006-2007). Sáme varresvuodaguoradallamguovdásj ájguu árvustallat ásadir prosjevtav guoradalátjít bádnevarresvuodav sáme álmmugin.

Åvdåsvásstádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájge: Pládnaájge alluj

VARRESVUOHTAÆJVVALIME

BOARRÁSAP SÁMIJDA

Várdobáiki sáme guovdátjin le diedulasj tjalmostibme sáme giellaj ja kultuvraj. Varresvuottaejvvalimij ulmme le dahkat æjvvalimsajev gánná sáme kultuvra le guovdátjin, ja gánná oassevállde oadtju oahppat varresvuhta- ja kultuvra tiémájt ja sosiálalasj æjvvalibme. Dát máhttá duosstot skihpudagájt ja aktuvuodav, ja vaddet buorep iellemkvalitehtav ja soapptsomav. Boarrásap márkkosáme sáhkadi bájkálasj giellasuorjev, ja sáme tjállemgiella le gássjelabbo. Ávddånbuvteduvvi åni tjálalasj tevsta sámegiellaj majt oassevállde oadtju tjavgga lähkåt, jali bágojt ja moallánagájt sámegiellaj majt oassevállde bukti tjaleduvvi. Nav aneduvvá sámegiela máhtudahka mij oasseválldijen le, ja laset sijáj lähkåmtjehpudagáv sámegiellaj.

Barggo- ja álkkádusháldadibme

Barggo- ja álkkádusetáhtta galggá addnijt dievnatusmielajn, vieledusájn, máhtudagájn, diededimjn, ja buoragit hoebadum dievnastusfálaldagájn duosstot ja sadjihin liehket. Addnij sierra giella, kultuvra ja åtsådallam duogátja gájbbredi fálaldagájt hábbmit ja hiebadit, Etáhtta galggá barggat nav vaj almma avtaárvvusasj fálaldagájt gájkajda vaddá. Gå ådå VBA (Vuona barggo- ja álkkádusháldadimkántåvråjt (NAV)) ásadi suohkanjida gánná le sáme álmmuk, galggi dárbo sámegiela ja kultuvra máhtudagás siera árvustaláduvvat. Akta barggojuogos buvtij rapportav 2008:en sáme giela ja kulturmáhtudagá birra barggo- ja álkkádusháldadusán, ja oajvvádij moadda dâjma. Ráportta le buorre vuodon buoredittjat fálaldagájt sáme addnijda.

Barggo- ja álkkádusetáhtta galggá árvustallat ietjsa lágajt ja láhkätjállusijt mierredittjat makkár lága ma sámelága 2-3 § milta le guoskavattja sámegielaj járggålit. Departemænnta le hásstalam etáhtav

majenagi járggålit láhkatjállusijt ja diededusájt láhkamærrádusájt gáktuj, ja járggåluvvam láhkatjál-lusijt ja diededusájt almodit. Barggo- ja álkkádus- etáhtta galggá ráppoterit tertiála ájge milta sáme giela ano birra ja sámelága giellantuolgasusáj tjuovvolimev, dán vuolen aj lágaj, sjiemáj járggálime ja ietjá diededimij birra.

39. doajmma **Diehtojuohkem sámegiellaj VBAan**

www.nav.no le Vuona stuorámus næhtasadj je oajvvekanálla diehtojuohkemij barggo- ja álkkádus-dievnastusájda gulluji. Barggo- ja álkkádusetáhtta galggá barggat nav vaj ienemus åtsádum diehto gávnnu www.nav.no etáhta ruhtamávsoj ja rievtes-vuodaj birra sámegiella, i. i.:

- Fállosadje sámegiellaj dagáduvvá www.nav.no åvddábælláj
- Sierra oajvabielle dagáduvvá gákka sámegielak diedoj birra www.nav.no bielen.
- Referánssadiedo ruhtamávsoj ja árnigij birra járg-gåluvvi, dán vuolen:
- Referánssatevsta ma fámilljasuorggáj guosski
- Referánssatevsta ma biejvverudájda guosski
- Sjiemá ma áhtsåmussjiebmáj gulluji járggåluvvi sæmmi bále
- Bagádusá ma áhtsåmussjiebmáj gulluji járggå-luvvi sæmmi bále

Barggo- ja álkkádusetáhtta ájguu járggålit ietjasa oajvvebrosjyrajt. Brosjyra biejvverudáj ja boarrájs-pensjåvnå birra gárveduvvu vuostasj biellejage alluj 2009. Brosjyra ja diehtojuohkemplakáhta bájkálasj VBA-kåntåvråj adnuj, hábmiduvvi sáme kultuvra vuodos.

Ávdåsvásstediddje: Barggo- ja álkkádusdirektoráhtta
Ájge: 2010 álon

40. doajmma **Addnijuoradallama**

Barggo- ja álkkádusetáhtta galggá tjadádit bielle-jahkásasj addnijuoradallamijt, ja jahkásasj addnij-

guoradallamijt barggovaddij gaskan. Etáhtta galggá vijdábuj tjadádit bájkálasj addnijuoradallamijt sáme háludadusguovlojn. Båhtusa addnijuoradallamijt galggi dahkat vuodov etáhta dievnastusá fáldagá kvalitehtav åvddånahttet. Ráportajn galggá tjielgiduvvat åtsådallamijt dåjmaj tjadádimijt sáme addnij hárráj, dán vuolen diedo www.nav.no næhtabielan ja ietjá diehtojuohkemmatriála, ja båhtusa addnijuoradallamijt sáme guovlojn.

Ávdåsvásstediddje: Barggo- ja álkkádusetáhtta
Ájge: Doajmmaplána doajmmaájige alluj

Girkko dievnastusá sámegiellaj

Gájkbadjásasj vieledus sáme girkkoiellemav bisodit Vuona girkkon le jut hæhttua åvddånahteduv-vat sáme iesjdádjadusá ja árbbedábij gáktuj. Jus sáme girkkoiellem galggá liehket sebrudahtedum ja avtaárvusasj oasse dás ietjá girkkoiellemis, le i. i. ájnas joarkket bargov girkko liturgiajt hieba-dit sámegiellaj ja musihkkadábjida, ja hæhttua aj bargaduvvat ienep materiála sámegiellaj – sierra gåjt de julev- ja oarjjelsáme giellaguovlojn. Sálmma ja liturgia ådåstuhettbargon biejaduvvá danen stuorra dæddo sáme jubmeldievnastusdábjida ja sáme giellaj, musihkkadábjida ja kultuvrraj.

JÁHKKOÅHPADUSÁÅDÅSTUSÁ baktu Vuona girkko le álgadam duov dáv dåjmav sáme jáhk-koåhpodusán. Sáme jáhkkoåhpodus galggá liehket sáme åtsådallamijt ja bájkálasj sáme girk-koiellemava vuodos. Ávddånbuktet guovtegielak-vuodav le sávadahtte lähkám jáhkkoåhpodusá praksisin. Sáme girkkoráde ja Girkkoráde li ávdåsvásstediddje prosjevtas: "Doajmmavuo-dok jáhkkoåhpodus nehtan sáme mánájda ja nuorajda". Ásaduvvam le næhtasadjje oarjjel, julev-, ja nuorttasámegiellaj ja dárogiellaj. www.osko.no næhtasajen.

"Osko" máksá sæmmi gá jáhkko jali luohtádus nuorttasámegiellaj. Næhtasadjje le oarnniduv-vam gietjav tiemåsuorgij milta. Låvdagoahte, soahke, tjáhtje, dållå, ednam, biejvve ja girkko. Dát vaddá buorre álgov guovdásj elementaj risstalasj jáhkon gehtjadum sáme vuojnojs.

Sámelága 3-6 § vaddá rievtesvuodav ájnegis ulmutjida girkko dievnastusája Vuona Girkko dievnastusájs sámegiellaj. "Ájnegis dievnastusá sihtá javllat vuostatjin ájnegis ulmutja sielohukso. Duodden le dási gullu i.i. gástadibme, vállda ja skallo. Njuolgadus galggá dádaduvvat, mij gullu dán manemus nammadum dievnastussaj, náv vaj ælla avtagin gájbbádusá galggá sámegiellaj juoga gá gájkajda le rabás, buojkulvissaj dábalasj jubmelienvastus. Valla jus hærrá sihtá dákkár dievnastusá vaddet dáhpádum ásadusán, máhttá ulmusj gájbbedit galggá sámegiellaj", bs. Ot.prp. nr. 60 (1989-90) Sáme giella 48. bielen. Sámegiela adno jubmelienvastusájn ij le náv de sámelágan reguleridum.

41. doajmma Ruhtadoarjaga rámmátjárggálímijda

Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta le guhkes ájge milta doarjjagijt juollodam Vuona Rámmátsæbráj (Det norske Bibelselskap) járggálittjat ja ådåstuhtet rámmáttevstajt nuortta-, oarjjel- ja julevsáme-giellaj. Álles rámmát sjattaj 1890 jage járggálum nuorttasáme-giellaj. Ådå testamenta ådåstus nuorttasáme-giellaj gárveduváj 1998 jage, ja dália li ådåstuhttemin Boares testamentav. Ådå testamænnta le aj julevsáme-giellaj járggáluvvam, ja muhtem rámmáttevsta li oarjjelsáme-giellaj járggáluvvam. Ruhtadoarjja Vuona girkkosæbrráj joarkeduvvá.

Åvdåsvásstediddje: Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta/
Vuona Rámmátsiebrre
Ájge: Bargo mij le manon

42. doajmma Sáme tjoaggulvis oarjjelsáme giellaguovlon

Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta le juollodam rudájt sáme tjoaggulvisáv oarjjelsáme giellaguovlon ásadibmáj 2009 jage. Ulmmen le nannit oarjjelsáme girkkoiellemav ja oarjjelsáme gielav. Tjoaggulvisá ásadibme organiseriduvvá nieljejahkásasj gæht-

tjalibmen. Departemænnta le dahkam láhkatjállusav árnigij mij fábmoduváj. Ådåjalmáno 1.b. 2009:n. Láhkatjálos galggá oarjjelsáme-giellaj járggáluvvat.

Åvdåsvásstediddje: Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta/
Nidaros bissmaguovlo
Ájge: 2009-2012

43. doajmma Járggálíbme/hiebadibme tevstajt jubmelienvastussaj

Barggo sáme-giellajda járggálit ja hiebadit tevstajt jubmelienvastusáj hárráj le biejadum Girkkorádáj/Sáme Girkkorádáj. Jage 1978 liturgija le nuorttasáme-giellaj járggáluvvam ja julevsáme-giellaj jagen 2008. 2007-jage rájes le læhkám gástadimliturgija oarjjelsáme-giellaj gæhttjalimårnigin. Liturgijagiehtagirjijen le bargaduvvamin divna gálmá sáme-giellaj plánidum álgusvaddem le 2009/2010:n. Sálmmagirje li ájgus-boahtám nuorttasáme-giellaj jagen 1993 ja 1995 ja julevsáme-giellaj jagen 2005. Tjuoldedum oarjjelsáme sálma li manjen sálmmagirjen "Salmer 1997". 2008 jage le oarjjelsáme sálmmagirje ávddånahetedime vuolen.

Åvdåsvásstediddje: Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta/
Sáme girkkoráde
Ájge: Barggo le jádon

Værroetáhtta

44. doajmma Værroetáhtta – vijdedum fálaldagá sáme-giellaj

Værroetáhtta vaddá blankehtajt ja sjiemájt ma li sáme-giellaj járggáluvvam dajda værromáksjida gudi dái ádno. Dajt jagijt gá værroetáhtan le dát fálaldahka læhkám, li gaskal 140:s ja 150:s adnám sáme-giela blankehtajt. Ietján gá dái stuoves rutijnajda tjaná-dum dái blankehtajda/sjiemájda, de ij le ietján ásaduvvam makkára kstuoves rutijnajda járggálittjat ja ådåsmahtátjít dokumentajt sáme-giellaj, jali dákkár dokumentajt ráddidusá jali værroetáhta sijddabielijn almodussaj. Værroetáhtta vaddá dievnastusáv nuort-

tasámegiellaj værromaksijda gå le dárbo. Værromákse máhtiit válljut nuorttasámegielav gå Værro-diedádusájn válldi aktijuodav, ja de sjoappkaduvvi sámegielak ássjegiehtadalláj. Værromákse gudi válldi aktijuodav nuorttasábmáj tjálalattjat, oadtju nuorttasámegiellaj vásstádusáv. Ássjegiehtadalle li viehkken i. i. tjielggiji dajt diehtojuohkemmateriálav mij dåssju dárogiellaj gávnnu.

Uddni ij le teknihkalattjat máttelis sáddit iesjdiedimev sámegiellaj elektronalaattjat. Divna sjiemáma galggi sáddiduvvat elektronalaattjat Atinn baktu, hæhttui registreriduvvat Dahkamusregisterij, mij ij sáme bokstávajt ij doarjo. Ulmen le ájjig milta dahkat máttelissan sáddit elektronalaasj iesjdiedimedev sámegiellaj aj. Gehtja aj 57. dåjmav.

Værroetáhttá ájguu dahkat sjiemájt ja diehtojuohke-mav álkkebut sadjhin ietjasa næhtabielijn. Etáhtta ájguu aj ásadir rutijnajt járggálittjat ja ådåsmahtátjít dokumentajt sámegiellaj

Ávdåsvásstádus: Værroetáhtta
Ájge: Aktelasj barggo

Kriminalhukso

Kriminalhuvson ij le statistikhka galles sámijs duob-bmidalli. Ij le loahpe etnihkalasj registerimijda ulmutjijs gudi galggi stráffav tjåhkkåhit.

Sámeláhka várjda válldá rievtesvuodajt sámegielagij hárráj gudi galggi giddagisán tjåhkkåhit. Lága mærrádusá vaddá dajda gejda háljdi sámegielav adnet ietjas berustimijt ávdedit kriminalhuksuj sáme-giela háldadusguvolon rievtesvuodajt sámegiellaj giehtadaláduvvat. Dát guosská nuortta-, julev- ja oarjjelsáme giellaguovlojda.

Kriminalhuvso giddagisá sámegiela háldadusguvolon le tjåhkkåhiddjijn rievtesvuohita sámegielav adnet nubbe nuppijn ja ietjasa lagámusáj. Rievtes-vuohita sámegielav anátjít doajmmá aj gå sebrudak-stráffav ja gå prommillaprográmmman oassálasstá. Tjåhkkåhiddjijn ja duobbmí dallijen le aj rievtesvuohita sámegielav adnet njálmálasj aktijuodajn kriminal-huvson. Kriminalhuvson de hæhttua bargge gudi

sámegielav máhtiit ja gejn la sáme kulturas máhtudahka.

Sámegielak bargge le ájnnasa giddagisájda ja friddjahuvson. Giddagisájn máhttá aj aneduvvat dálkkundievnastus, juska dát ij la buoremus tjåvda. Tjadádit gákka ságastallamijt friddjahuk-sokántåvråjn ja duobbmí dallijen dálkima baktu máhttá guládallam kvalitehtav nievredit dan mærráj vaj des ij le bælosdahtte.

Sd.diedá.nr. 37 (2007-2008) Straffa mij doajmmá giehtadaláduváj Stuorradikkes 2009 gidá. Stuor-radikke diedádusá tjuovvolibmáj ájguu Justijs-sadepartemænnta doajmmaplánav dahkat gánnå tjåhkkåhimdile sámegielak duobbmí dallijen ja kriminalhukso sáme giella ja kultuvraa máhtudagájn le oassen.

45. doajmma Sámegielak giddagisbarggij rekrutterim

Kriminalhuvso guovdásj háludadus le biedjam sámegielak aspirántaj rekrutterimav giddagisskávl-låj sierra ávdedimsuorggen stivrimguládallamij Kriminalhuvso áhpadusguovdáttijen (KRUS), mij áhpat giddagisdievnastiddjijt. Ulmen le juohkka jage sisiválddet mierredum lágov aspirántajs gudi sámegielav máhtiit. Jus guokta áhttse árvustaláduvvi dássálaháj dåhkkidimen, galggá sán gut sámegielav máhttá, oadtjot rievtesvuodav vuostak áhpadus-sajev. Aspiránntavegas gudi eksámenav váldin 2007 tjavtja, lij akta sámegielak.

Guokta giddagisá li Tråmsán ja Finnmarkon. Tråmsán stáda giddagisán le akta sámegielak bargge, madin gietjav bargge dállea sámegiellakursan váttsi. Čáhčesuollu (Vadsø) giddagisán li guokta bargge gudi sámegielav máhtteba, madin friddjahuk-sokántåvrånn Finnmarkon le akta sámegielak bargge. Dássta le Bådådjo giddagisán, lla giddagisán, hålldo ja sihkarasstemanstáltan ja Ringerikja giddagisán akta sámegielak bargge gænnánik.

Udnásj ájge le hásstalussan rekrutterit nuoges

dievnastiddjijt dan guovte giddagisájda Tråmsân ja Finnmarkon. Justiassadepartemænnta le danen láhtjám dilev nav vaj giddagisdievnastiddjeåhpodus máhttá desentraliseridum tjadáduvvat. 2008 moarmesmánon li 15 aspiránta gudi åhpodusáv tjadádi ja gudi li giddagisájda Tråmsân ja Čáhčesuollun tjanádum, ja le dæddo biejaduvvam rekrutterit sámegielak aspirántajt. Kárásjágân le friddjahuksokántåvrrå, valla danna ælla stuovvásijt virgádum fáhkavirgálattjaj.

Åvdåsvásstediðdje: Justiassa- og bulkkedepartemænnta
Ájge: Aktelasj barggo

46. doajmma Tjåhkkåhimdilij árvustallam

Mij gullu sáme duobbmídalijda, le kriminalhuvso berustibme ienemusát dåjmajda læhkám bisodittat máhittelisuodav sámegielav adnet. Justiassadepartemænnta ájggú danen álgadit árvustallamav mij guoska sáme tjåhkkåhiddjij ja duobbmídalij tjåhkkåhimdilit. Dákkár árvustallama ájggomus le guoradallat resurssa jali sierra dåjmaj dárbojt sáme duobbmídalijda ienep gå láhtjet dilev ietjasa gielav adnet.

Åvdåsvásstediðdje: Justiassa- og bulkkedepartemænnta
Ájge: Bs. Sd. diedá. nr. 37 (2007-2008) tjuovvolimev
"Stráffa mij doajmmá"

47. doajmma Kriminalhuksoguovdásj sáme giela ja kultuvra máhtudagájn

Tråmsâ ja Finnmarko kriminalhuvso organisásjávn-nástrukturuvra árvustallamin sjaddá árvvaluvvat ásadit kriminalhuksoguovdátjav sierra sáme giella ja kultuvra máhtudagájn. Máhttá aj liekhet ájggeguovddelissan giehtagirjin sáme stráffatjadáime birra. Dát máhttá sisadnet sierra gatjálvisájt ma galggi árvustaláduvvat gå persávnnåguoradallamijt dahki duobmo ávddála, gå vuostasj fágájgasskasasj guoradallam dagáduvvá gå le riektáfábmogis duobbmø le vuosstájváldedum kriminalhuvson, sisiboahem ságastallamijen giddagisán jali vuostasj ságastallamín friddjahuvsokántåvrán sebrudakstráffan. Giehtagirjen le dárbbø dágástallat

rehabiliterima ja máhtsadime sáme bájkálasje-brudahkaj ulme dádadusá birra. Ájggeguovddelis aktisasjbargoguojme láhtjet dilijt sámijda máhti liekhet Sámedigge ja sáme institusjávnå ja suohkana.

Åvdåsvásstediðdje: Justiassa- og bulkkedepartemænnta
Ájge: Bs. Sd. diedá. nr. 37 (2007-2008) tjuovvolimev
"Stráffa mij doajmmá"

Rijddotjoavddemrádij dåjmádahka

Állo le rijddotjoavddemrádis majn li sáme álmmuk ietjasa rájáj sissjelin. Stuoramus juogos le Lulle- ja Alle-Finnmarkon ja Nuortta-Tråmsân. Olson ja Tråmsân li aj stuorra sáme álmmuk. Rijddotjoavddemráde Nordlándan, Nuortta-Trøndelágan, Hedmárkon ja Horda-lándan guoskaduvvi aj tiemátihkas.

2009-gidá alluj de ásaduvvá sámegielak sâbadaht-temjuogos nuorttasáme guovlon (Finnmarkon ja Tråmsân).

48. doajmma Sámeigiella rijddotjoavddemrádij

Rijddotjoavddemrádij dåjmádahka le jagen 2008 álgadam bargov ådå diehtojuohkemmateriálajt járg-gálit sáme gielajda. Dåjmádagá ullme le divna sáme gielajda galggi manenagi boahet.

Rijddotjoavddemráde sijddabielen le diedo rijddotjoavddemráde birra nuortta- ja julevsámeigiellaj. Gávnuji aj brosjyra nuorttasámeigiellaj ja julevsámeigiellaj prenttidum vaddusin, valla ilá ráddjidum válljidum åsjs. Dåjmádahka le álggám bargov járggálattját diehtojuohkembrosyrajt ja ietjá diehtojuohkem-materiálajt, ja aj ådåstuhttet dav mij le sijddabielen tjáledum.

Åvdåsvásstediðdje: Rijddotjoavddemrádij dåjmádahka
Ájge: 2008/2009

Bulkke

Avtadagájn sáme guovdásjguovlojn vierttiji liekhet bargge gænna li dálkkum ja tjálalasj járggálím máh-

tudahka guláskuddamijs jienajin ja gáváj. Víjdábujiertti liehket sadjhin máhtudahka girjijt tjálátjtja sjiemájt sámegiellaj járggálittjat, ja liehket dálkkán bulkkebarggija gudi e sámegielav máhte. Vírtti ratjáduvvat rekrutterit barggijt sáme giella ja kultuvra máhtudagájn.

49. doajmma lenep sáme giella- ja kultuvrradádjadus bulkijn

fálaldagáj baktu bulkke- ja lænnaskaetáhttaj. Galggá árvustaláduvvat vuododit værmádagáv bulkke- ja lænnaskaetáhttaj sáme giella- ja kultuvrra máhtudagájn.

Ávdåsvásstediđđje: Justijsa- ja bulkkedepartemænnta
Ájge: Doajimaplána ájgegávdda

50. doajmma Hiebadit sáme gielajt elektråvnålasj prográmmajda

Ulmnen le sáme giela galggi hiebaduvvat assjegiehtadallamprográmmajda álmmuga hárráj. Sierralhákaj le ájnnasin jut vælggogisvuoda ja rievtesvuoda tjanádum stráffaássjegiehtadallamij ja ietjá oajválasjdagojda máhttá viedtjat sáme gielajda. Stuorámus sámejuogos vuoroduvvá vuostak.

Ávdåsvásstediđđje: Justijsa- ja bulkkedepartemænnta
Ájge: Ij le mierreduvvam

51. doajmma Ulmutjijt sáme duogátjijn Bulkkeallaskåvlláj rekrutterim

Bulkkeallaskåvllá le, ietjas guládallam- ja rekruterimstrategija tjadá, tjalmostam ulmutjijt rekrutterit unneplágåduogátjijn, dán vuolen sáme duogátjijn. Konkrehta rekrutterimdåjmajs, ma li jáhtuj biejadum, máhttá nammadir:

- Almodibmesámegiellaj sámegielak guovlojn
- Aktisasjbarggo gaskal Bulkkeallaskåvllá Bådådjo åssudagá ja Lulle- ja Allefinnmárko bulkkeguovlo dagátjtit vájmmelis rekrutterimav. Dát sisanij i. i.

SÁME LÁHKAGIELLA

Prosjækta "sáme juridihkalasj terminologija" álgeduváj jagen 2004 Deanu suohkana háldon. Sáme æladus- guoradallamguovdásj (SEG) jádedi prosjevtav. Prosjækta ruhtaduváj Justijs-sadepartementas, Suohkan- og guovlodepartementas, Sámedikkes, Finnmark fylkasuhkanis ja Deanu suohkanis.

Prosjækta "Sáme láhkagiella" álgeduváj jagen 2006, doarjodum Barggo- ja sebrudahttemdepartementas ja Sámedikkes. Ulmutja giellafágalasj ja juridihkalasj máhtudagáj li læhkám siegen tärmmävddånahttembargon. Vuostasj oasen prosjevtas li dagáduvvam lissta 691 sáme juridihkalasj termaj. Deanu suohkanin le ulmnen oadtjot ållles dáro-sáme báhkogirjev juridihkalasj termaj rijddolágajn vuodon. Rijddoláhka le álggon læhkám bargguj danen gå dát le guovdásj lähka mij sisadná moadda juridihkalasj terma ma li bæjválasj anon. Terma biejaduvvi www.risten.no næhttabæláj manjenagi gå Sáme giellalávddegådde le termajt dåhkkidam.

diehtojuohkemtjåhkanimijt j. n. á.

- Prosjækta "Rekrutterit ja Bisodit. Le sáme bulkkevirgálattja tjuovvolam ja bagádallam åhttsijt ietjasa guovlojs.
- Sisiválldemnuolgasusá Bulkkeallaskåvllá vaddi máttelisvuodav sisiválldet gittan 20 prosenta åhttsijs n.g. sierra dågålasjvuodajn, jus åhttsijsn li sierra máhtukvuohta jali kvalitehtta bulkkeetåhtta dárba. Dát njuolgadus máhttá aj aneduvvat åhttsijs sáme duogátjijn.

Bulkkeallaskåvllå le 1993 rájes vájmmelisát barggam rekrutterit ulmutijjt etnihkalasj unneplågoduogáttij, dái siegen aj sáme, bulkkeåhpadussaj. Bulkke- ja länsskaetáhtajn ælla vuoge barggijt etnihkalasj duogáttis lågåttit. Dát dahká barggijt rekrutterimrah-tjamusájt gássjelissan mihttit.

Prosjækta "Rekrutterit ja Bisodit" (2007-2008) le aktisasjprosjækta gaskal Bulkkeallaskåvllå ja Bulkke-direktoráhta. Prosjækta ásadíj i- i- resurssajuohkusav 30 bulkkevirgálattja unneplågoduogáttij, gálmås dajs sáme duogáttij, gudi vájmmelisát barggin nuoraj hárráj åttjutjit Bulkkeallaskåvllåj bessat. Jagen 2008 bessin guokta studenta sáme duogáttij Bulkkeallaskåvllåj.

Bulkkeallaskåvlå Bådådjo ássudahka álgij 2008-tjav-tja prosjevtav gánnå lij ulmmen lasedit åhtselågov sáme duogáttij bulkkeåhpadussaj. Galggi dieh-tojuohkemtjähkanime ásaduvvat gánnå nuorra bulkkevirgálattja sáme duogáttij ájggu diedojojt juohket sisibessamprosedyra, åhpadusá, ja virge birra. Duodden de sjaddá bargaduvvat vájmmelisát sámij avisaj. Sámi Radio ja ietjá ájggeguovddelis dieh-tojuohkemkanálaj gáktuj. Bulkkeallaskåvllå ájggu joarkket ietjas rahtjamusáv lasedittjat rekruterimav vejulasj åhttsijt sáme duogáttij persåvnálasj tjuovvolime ja lahka aktivuodajn ájggeguovddelis bulkkeguovlojn.

Åvdåsvásstediidje: Justijsa- ja bulkkedepartemænnta
Ájgge: Tjuovvoluvvá jahkásaj budsjæhttibargon ja stivriimságastallamij Bulkkedirektoráhtajn

Suodjalus

52. doajmma Dieh-tojuohkem vuostasjgierde-dievnastusá birra

Suodjalus Suodjalimvælggogisvuohdadåjmadagá baktu ájggu járggålit brosjyrrav "Duv máhittelisuoda vuostasjgierdedievnastusán" sámegiellaj mij sád-diduvvá gájkjada gudi dáv sihti. Brosjyrra máhttá duodden biejaduvvat álkket sadjihij internæhttaj pdf-hámen. Dasi duodden de sjaddá divna Sesjávn-

nåj gáhettjomijn I ja II oasen vuoseduvvat Suodja-limvælggo-gisvuohdadåjmadagá internæhettasadjáj ienep diedoj diehti - sámegiellaj aj.

Åvdåsvásstediidje: Suodjalimvælggogisvuohdadåjma-daha

Ájgge: 2009 jage alluj

53. doajmma

Suodjalusá hárjjidallamij dieh-tojuohkem ja almodibme

Suodjalus ájggu 2009 jage alluj oadtjot bielle-jahkásasdieh-tojuohkemav ietjas oajvvedåjmaj birra aj vatteduvvá sámegiellaj dåppe gánnå le luondulasj. Diñngomij almodibme gánnå sámegiela háldadus-guovllo le guoskaduvvam sjaddá aj sámegiellaj, i. i. sáme avisaj almodit.

Åvdåsvásstediidje: Suodjalusá operatijsvalasj dievnastus
Ájgge: 2009 jage alluj

Ráddidusá sámegiela adno

Ráddidusá rahtjamusá sámegiela hárráj hæhttua aj vuojnnut departementaj ietjasa sámegiela anos. Ráddidusá internæhttabelen www.regjeringen.no le sierra sáme giellaválljim fálos 2004 rájes. Ássje ma njuolga guosski sáme álmmuga berustimijda ja ienep nasjonálalasj biele ássje åvddånbuvteduvvi dáonna, ienemusát nuorttasámegiellaj, valla aj julev-ja oarjjelsámegiellaj.

Oajválattjaj bieles le dárbo ienebut tjalmostuhttet divna gálmå sáme giela, politihkkahábmimin, dåj-majn ja almulasj dokumentaj járggålimij j.n.a.

54. doajmma

Ienep almodibme ráddidusá dokumentajs sámegiellaj

Ráddidus ájggu almodit ienep diedojojt sámegiellaj ietjas næhttabeliin, ja lasedit sámegielak dokumentaj lågov. Ráddidus ájggu sierraláhkáj almodit ienep dokumentajt oarjjel- ja julevsámegiellaj.

Sjaddá dagádum diehtotjoahkke divna diedojs ma gávnnuji oarjjel- ja julevsámegiellaj. Ráddidus ájgu aj sihkarasstet ienep systemahtalasj ådåstusáv ja kvalitetadárkestimev sámegielak næhttabelijs.

Åvdåsvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta
Ájge: 2009-2014

55. doajmma Háldadusterma

Sáme tærmma åvddånahttem le guovdátjin máhttet bisodit ja nannit sámegiela anov. Gájbbádussan sámegiella máhttá aneduvvat fágelasj aktivuodajn le jut gávnnuji fáhkaterma ja fáhlabuojkuldagá sámegielaj. Sáme terminologija åvddånahttem dáhpáduvvá sierralágásj prosjektaj baktu buojkulvissaj Deanu suohkana prosjækta Sáme láhkagiella. Vijdábut de sáme terminologija barggo dáhpáduvvá ássjegiehtadallama baktu duon dán sáme institusjávnåjn duola dagu Sámedikken. Ájnas oasse duodenn sáme terminologija åvddånahttemis le almulasj dokumentaj járggålibme sámegiellaj. Sáme giellalávdegådde Sáme parlamentáralasj ráde vuolen le terminologijalistajt biedjam www.giella.org næhttabælláj.

Ulmmen le divna dokumenta majt stáhta orgána járggåli, galggi liehket giellafágalattjat dárkestuvvat ja ådå terminologija le dâhkkiduvvat duolla instásas. Departementan bálkki uddni moadda sierra ulmutjijt járggålittjat lágajt, njuolgadusájt, stuorradiggediedádusájt, pressadiedádusájt jnv. Danen gå állo juridihkalasj terminologija vájllu sámegiellaj, máhti muhtem dájs járggålusájs álu liehket muh-templáhkáj iehpetjelggasa terminologija ano gáktuj. Dáv dilev duollitjít ájgu Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta åvddånahttet "viessodábálasj" (husnormal) sámegielav departementaj ja jus sojttá vuollásasj orgánaj adnuj.

Åvdåsvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta
Ájge: Álgueduvvá 2009

www.samit.no

ALMULASJ DÅJMADAGÁJDA ÁLKKEBUN
DAHKAT sáme bokstávajt adnuj váldátjít, sjattaj máhtudaksadjé ja sierra næhttasadje sáme bokstávajda ja DT ásaduvvam – samIT – jage 2003. samIT le prosjektan organiseriduvvam læhkám Standard Norge vuollálattjan ja ruhtaduvvam Barggo- ja sebrudahttemdepartementas. Divna almulasj dájmadagá galggi máhttet aktivuodav samITajn viehkev oattjotjít gatjálvisáj ma guosski sámegiellaj ja DTaj.

56. doajmma Dåhkkidimårnik sáme láhkajårggålimijda

Ájggomussan le divna dokumenta majt stáhta orgána járggåli, galggi giellafágalasj dárkestuvvat ja ådå terminologija dâhkkiduvvat duolla instásas. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájgu aj ásadir árnigav sámegielav dárkestittjat láhkajårggålusájn ja ietjá almulasj dokumentajn, ja árnigav mij sihkarasstá lága ma li sámegiellaj járggåluvvam aj ådåstuvvi sámegiellaj gå lága ådåstuvvi.

Åvdåsvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta
Ájge: 2009-2010

Sámegiella ja DGT

Ráddidusá ulmmen le divna åvddånahttem diehtoja guládallamteknologijan (DGT) almulasj suorgen galggá universála prinsihpjaj baktu hábmiduvvat. Ráddidusán le ulmmen sihkarasstet jut gájkajn le máhttelisvuohta ja arvusmahttem tenologijav ávkkit ja ådå dievnastusájt buoremus láhkáj.

Sáme aktivuodan le vuostatjin sáhkan sámegielav adnet divna DGT aktivuodajn, dsj. sáme namá galggi

máhttet duolla tjáleduvvat almulasj registerijn, ja vaj prógrámma ávddånahteduvvi ma sámegielav doarjuu. Sihkarasstet ádå teknologijaj bessat sáme-gielagijda aj le stuorra ávkken sebrudakossálasstemij, ja sámegiela ávddånahttemij. Almulasj suorgen le tjielgga vásstádus lahtjet nav vaj duot dát DGT- ja næhttadievnastusá e buvte ádå hieredusájt.

Sámij gielajn tjoahkkáj li 15 sierra bokstáva duodden ieme bokstávajda angloamerikának systebmaj. Dájt manjemus jagijt le lähkám buorre ávddånahttem mij gullu sáme bokstávajda DGTan. Sámegiella le dal hiebadum sierra válljimin ienemus anedum operativvasystemajn.

57. doajmma Sámegiella almulasj registerijn – gájbbádusá stáhta etáhtajda

Sáme giellajuohkusij le ájnnasin jut aj tjálalasj sáme-giella máhttá aneduvvat riekta ja duolla sebrudagán. Sámegiela állesadnuj dárbahuvvá muhtem sierra bokstávajt adnet ma e dárogielan ja ádådárogie-ian gávnnu. Då oabmásap registerijn ælla dákkár bokstáva, juoga mij dagáj nav vaj duov dáv sierra konverterimijt ietjá bokstávajda ma máhttim systebmaj registeriduvvat. Dábálattjat sihtá dát ierit ietján guoskát Brønnøysundregisterijda, Álmmukregisterij, Stáhta kárttadájjmadahkaj (Norgesglasset:ij), Primus:ij, Askeladden:ij ja VBA:aj. Dát sihtá javllat sáme álmmuk ja vidnudagá sáme namájn e máhte ietjas namáv ja adressav oattjo registeridum duolla registerijn. Ráddidusá mielas le dát vuorbedis dilev mij hæhttú duolliduvvat.

Standardiserimráde, mij le rádevadde orgádna Ådåstuhttem- ja háldadusdepartemænntaj (ÅHD) ássijí ma guoskki DGT- ássijida, le giehtadallam bokstávaj adnemav almulasj háldadusán. Ietjas árvvalusán, mij dállea le giehtadallama vuolen ÅHD:an, oajvvaduv- vá adnegoahet bokstávtjoahkkev ISO/IEC 10646 representeriduvvam UTF-8:ajn almulasj næhttasají ja almulasj registerijn. Dán bokstávtjoahkken le vijd-dát adno ja ij dåssju gábtjo sámegiela dárbojt, valla aj tevstalasj representerimav ieneplágájs værálda gielajs. Teknihkalattjat sihtá dát válljim vaddet állas-

tjoavddusav tevstalasj representasjávnnáj gákka adnosuorgijn majn uddni ij le álles tjåvda.

Almulasj næhttabelijda le vuojnunagá viehka álkke álgget UTF-8:ajn, valla ávddåla manjemus konklusjávnná dagáduvvá viertti vájkudusanályjssa tjadáduvvat sihkarasstet vaj e vuojnedihkes gás-sjelisuoda ide.

Daj nanos tjanástagáj siváj diehti ma guoskki dálásj registerijda, le dårbulasj jiermmás sirddemårnigijs ja dågålasj vuogijda dákkár málssomijt tjadádittjat. Dajnas gó moadda berustiddje le guoskaduvvam dás málssomis. Vájkudusanályjssa le plánidum tjadáduvvat 2009-gidá.

Ráddidus sihtá adnegoahet bokstávtjoahkkev ISO/IEC 10646 representeridum UTF-8:ajn almulasj næhttasají ja almulasj registerijn, valla hæhttú árvustallat gáktu dát galgga dagáduvvat ja makkár málssomårniga galggi doajmmat.

Ávdåsvásstediddje: Ådåstuhttem- ja háldadusdepartemænntaj
Ájge: Doajmmaplána doajmmaájge

Giellateknologija

Giellateknologija le diedagasskasaj disiplijnna mij dáhtáprográmmajt ávddånahttá anályseritjít ja genereritjít ulmutjíj gielajt, buokkulvissaj dáro- jali sámegielav. Giellateknologija juogeduvvá dábalat-tjat guovte oajvveoassáj, dáhtálingvistihkaj ja ságastimteknologijaj. Dáhtálingvistihkka dárkkelit barggá ienemusát tjálalasj tevstaj anályserit, duola dagu ráhpat vijdes áhtsåmmáhettelisvuodajt Internehtan ja automáht- lasj járggálímijda. Ságastimteknologija le vas dáhtágiehtadallam ulmutjíj sáhkadallamis, dsj. sier- raláhkáj ságastimev dábdddát ja ságastimsyntessa. Ságastibme le átsådallamij baktu vuojnnet dábmalis vuohke diedoijt ávddånbuktet. Ságastimprográmma máhttá vaddet ulmutjíjda lähkám- ja tjállemgássjelis- vuodaj tjoavddagav duon dán tevstajda, fáhkagirjíjs avijasjida. Sámedigge le guoradallam jus máht- telisvuoda li ávddånahttet ságastimsyntesav sáme gielajda.

Ságastimsyntessa galggá aneduvvat dagu duod-devædtsak aktan dábálasj korrektuvraprogrammamaj. Åtsädallama vuosedi ságastimsyntessa doarju lähkäm- ja tjállemprosessav. Duodden máhttá ságastimsyntessa aneduvvat vuodon åvddånahtátjít ådåájggásasj dievnastusfálaldagáv moatten suorgen.

58. doajmma **Sáme njuolgatjállemvædtsak**

Sámedigge le 2004 rájes tjadádam prosjevtav (Divvom) åvddånahttet sáme korrekturprogrammav elektronåvnålasj tækstaginehtadallamij. Programma le navku ja máhttá viedtjaduvvat internehtas. Bárggo-

GIELLATEKNO

Sáme giellateknologija guovdátjin Trámså universitehtan le ulmmen dahkat grammatih-kavuoduk giellateknologijav sáme ja ietjá nuorttalij gielajda, d.d. tækstaproesserimprográmmajt, pedagogalasj, digitála báhkogirijjt ja syntehatalasj ságastimev. Prosjevta sijddabieliŋ gávnnuji dálla grammáhtalasj analyjs-saprográmmajt nuortta-, julev, oarjel-, anár-, gálldå- ja gielda-sámegiellaj. Duodden gávnnuji pedagogalasj programma ja báhkogirje nuorttasámegiellaj.

ja sebrudahttemdepartemænnta, Máhttodepartemænnta ja Sámedigge ruhtadi prosjevtav «Divvom 2», mij sihke galggá ajmon anedit ja doajmmagæht-tjalimev jádedit stávimdárkestimev nuortta- ja julevsamegiellaj, ja åvddånahttet stávimdárkestimev oarjelsámegiellaj. Prosjækta manná 3 jage, ja ulmnen le oarjelsáme stávimdárkestibme galggá gárvásin avddåla 2010 lähpan.

*Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnta, Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ja Sámedigge
Ájgge: 2010*

Sámedigge le álgadam ságastallat boahtteájge Divvom-prosjevta doajmmaorganiserimav. Giela aktelattjat åvddånahtti i.i. terminologijaåvddånahttemijn mij aktelattjat dáhpáduvvá, ja de le ájnas jut aktelattjat giellavædtsagav ådåstuhttet ja åvd-dånahttet. Versjåvnnådåstuhttema aj program-mabuvtagidjij buktá dárbov vijdáduj åvddånahttemav ja ådåstuhttemav njuolgatjállemvædtsagijs.

Sáme báhkogirje

Uddni le stuorra vádne sáme báhkogirijijs, sier-rárláhkaj julev- ja oarjelsámegiellaj. Báhkogirijj vánesvuoha máhttá liehket hieredissan gielaj åvd-dånbimáj. Buojkulvissaj máhti avtagielak sáme báhkogirje liehket ájnas vædtságin jut sámegiella galggá doajmmat metagiellan, dsj. giellan mij tjielggi mij juoga le. E ga gávnnu báhkogirje dagádum sierra dárogielagijda gudi sihti oahppat nuorttasámegielav, jalik sáme-dáro báhkogirje ma tjielggi sáme bágoj adnemav dárogielak addnjida.

59. doajmma **Sáme báhkogirjj guoradallam ja åvddånahttem**

Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájguu ásadir juohkusav mij galggá guoradallat makkár báhkogirje gávnnuji nuorttasámegiellaj, julevsáme-giellaj, ja oarjelsámegiellaj ja buktet oajvvadusáv dâjmajda nannitjut vijdábu bargov sáme báhkogirjj. Sámedigge gáhtjoduvvá juohkusij oassálasset.

Åvdåsvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta
Ájgge: 2009-2010

vuejnedh oaidnit gæhttjat

GÆHTTJAT:

Sámegielav tjalmostahttet almulasj saijn

Sáme gielajt nannitjít viesso kultuvrraguodde gielan le dárbbó sámegielav ienebut tjalmostahttet almulasj saijn. Dat jut Vuona álmmuk ienemuslákjáj ievvi sáme gielajt almulasj saijn le ájnas gielaj dásev aledittjat sebrudagán. Dát laset ájnegrís ulmutja diedulasjvuodav sáme giela li ájnas oasse nasjonála kultuvralasj vidjuríjs. Vijdábut det sjaddá vájkudit buorrelákjáj guottojda ja berustimijda sámegielaj sebrudagán ábbálattjat. Dájt mañemus jagijt le sámegiella ienebut gó ávddála sjaddam oassen kultuvragåvås Vuonan. Sáme filma, sáme artista ja sáme festivála lasedi aj ienebut berustimev sámegielas sebrudagán.

Sáme gielaj tjalmostibme le aj ájnas nannitjít gielalasj ja kultuvralasj iesjdábdov. Dán aktijuodan le edesik ájnnasin sáme gielaj moattegerdakvuhta sjaddá ienebut tjalmostuvvat almulasj saijn, nav vaj sihke nuorttasámegielaga, julevsámegielaga ja oarjjelsámegielaga máhti ievvit ietjas agielav ienemus máhtelis aktijuodajn. Mánájoahttse ráportan "Rievtesvuoda oassálasstemij sáme mánájda ja nuorajda" ávddábbuki nuora jut giella le mierreddje oasse vattátjít jasska iesjdábdov – ja vaj állokmedia ilá bináv gaskosti ássjít ma gulluji sáme nuorajda.

Nannusap sámegiela tjalmostibme almulasj saijn máhttá lasedit berustimev ja dárbov gielav ruopptot válldet, jali gielav dievnnut ja ávddánahttet. Ájnas arvusmahttem oassen sáme bájkálasj sebrudagájda máhttá aj liehket barggat nannit sáme gielav guovlojnis. Sáme girjálasjvuodan, sáme teáhterijn ja sáme filmajn le ájnas sadje gielalasj dåbdddámij ja diedulasjvuohaj giela gáktuj. Sáme girjálasjvuhta máhttá vijdábuj liehket ájnas oassen ávddánahttemin buorre sáme giellaanov, ávddánahttemin ájnegrís láhkke sámegiela láhkámtjehpudagáv, ja ávddánahttemin láhkke dåbdástallamav gielajn.

- Láhtjet nav vaj sáme giela saje ásaduvvi ja nanniduvvi.
- Láhtjet dilev sáme TV ja radio sáddagijda sáme-giellaj
- Láhtjet dilev ávddánahtátjít sáme avijasj ja avijssabielijt julev- ja oarjjelsámegielaj
- Ávddánbuktet sáme gielav sámegielak galbbima tjalmostimij almulasj tsiehkadusájn ja bájkkenamáj baktu
- Lasedit sáme girjálasjvuoda sadjihimev almulasj bibliotehkajn rijkav miehtáj
- Nannit teáhterav, filmajt, girjálasjvuodav ja almmudakdájmajt nuortta-, julev- ja oarjjelsáme-giellaj
- Láhtjet dilev webba diehtojuohkem dievnastus-saj sámegiellaj ja sámegiela birra
- Sihkarasstet sámegielak tevstajt sadjihin internehtan

Sáme bájkkenenamá ja sámegielak galbbim

Sáme bájkkenenamájt galbajn adnet (bájkkenenamagalbajn ja rahtevuosedimgalbajn) le ájnnasin sáme gielav ja sáme sadjhimev ávddånbuktet. Dat mij le mierredime sámegielak galbba galggá, le jus bájkkenamma aneduvvá ulmutjijs dan bájken. Láhka ij sirri namájt sámegielä håldadusguovlo ålggolin jali sissjelin.

Fylkadikkij álgadimij manjela li boahtám guovte-gielak namá (dáro ja sáme) Tråmsân ja Finnmarkon. Guovlolasj stáhta orgána dájin fylkajn galggi ietjasa logojn, girjijn ja galbbimijen ávddånbaoahet námaj goappátjjij giellaj. Dát gullu aj rahtegalbbimijen fylkaráján. Fylkaålmmâ le oadtidum oatsodit dát ajtu dagáduvvá.

Bájkkenammaláhka galggá sihkarasstet sáme bájkkenenamájt nasjonálalasj láhkatjoahkke ja rijkajgasskasasj sjiehtadusáj ja konvensjåvnâj gáktuj. Sáme namma galggá agev ávddâlin tjuodtjot galbajn bájkijen sámegielä håldadusguovlo sissjelin. Stáhta rahtedåjmadagá guovlokåntåvrâjñ le ávdåsvásstádus mierredit rijka- ja fylkagæjnojt gálbit, madin suohkanijen le ávdåsvásstádus mierredit gálbit suohkanrahtijt (galbbimoajválasj). Galbbimoajválasj máhttá vállit sáme namma galggá tjuodtjot vuos-tatjin galbajn aj guovlojn ma ælla håldadusguovlon oassen.

Sáme bájkkenenamá ma aneduvvi ulmutjijs gudi stuovvásin årro bájken, jali le æladusáj baktu dåhku tjanástagá, galggi dábálattjat adnet dav mij le almulusj galbajn, kártajn jnv, (9.§), Bájkkenamma le gájbeduvvam anájtjut ietjasa dåjmas, dát sihta javllat almulusj orgána ietja li ávdåsvásstedidde jut láhka dievdeduvvá ietjasa ávdåsvásstádussuorgen.

Máhttelis le gujddit mierredum sáme bájkkenenamá adnema vánesvuodas. Gujddimus sáddiduvvá Kul-tuvrra- ja girkkodepartemænnatj.

Bájkkenammakonsulenta sáme bájkkenenamájda
Bájkkenammalága 11.§ vaddá Sámediggáj fábmo-gisvuodav nammadit sáme bájkkenamma konsu-lentajt. Sámedigge oadtidu moadda gatjálvisá sáme

bájkkenenamájano birra. Bájkkenammabarggo Sá-medikke nammadievnastusán le vuostatjin namájda rádijt vaddet tjállemvuohkáj. Mañenagi gå sáme-giella le ienebut ja inebut almulasj aktijuodajn ad-nujboahtám, le aj gatjálvisá lassánam. Divna mierre-dum bájkkenenamá tjáleduvvi dáhtábássaj Guovdásj bájkkenammaregisterij mij Stáhta kárttagåmadagás dåjmaduvvá.

Sámedikke håldadusá barggo le i. i. gárvedit nam-mássijt bájkkenammakonsulentajda ja viehkedit bájkkenenamájda duogásjdiedojt viedtjat.

Gå bájkkenenamá tjállemvuohke le mierreduvvam lága milta ja Guovdásj bájkkenammaregisterij tjáledum, galggá tjállemvuohke aneduvvat divna almulasj orgánajs, selskáhpijs ma ållåsit li almulasj æjgon, ja oahpponævojn majt skåvlán galggi aneduvvat.

Æjvalimsaje

Mánájn ja nuorajn le dárbo sámegielav praktiserit

MIJ DAGÁDUVVÁ ÁVDDÅLA RAHTE SÁMEGIEL-LAJ GALBBIDUVVÁ?

Jus galggá sáme bájkkenammaj galbbit hæhttu bájkkenamma liehket dåhkidum ja registreridum Guovdásj bájkkenammaregisterin. Dákkár galbbim le berustahtek sámegielä håldadus-guovlos.

Dábálattjat álggá prosessa gå suohkana, organisásjåvnâjali privátaulmutja aktijuodav váldi galbbimoajvállattjajn. Galbbimoaj-válasj bájkkenenamá kvalitehtav dárkkestahattá Stáhta kárttagåmadagájn ávddâla galba diñngujuvvi ja biejaduvvi dábálasj láhkáj. Dábálasj bájkkenammagalbbimav máksá Stáhta rahtadåjmadahka, mij gullu galbbimijda rijka- ja fylkarahtijen, de dát mávseduvvá fylka-suohkanijs/suohkanijs.

friddjaájgen. Bájkálasj æjvvalimsaje li ájnnasa arvus-máhtátjtí sosiála, kultuvrra ja sámegielak dâjmajt. Suohkanijn le da majn le åvdåsvásstádus láhtjátjtí sajjit ja æjvvalimsajjt bájkálattjat, valla aj luojvoj organisásjávnå ratjásti ednagit ietjasa bargo baktu. Gájkiemus sajjin le dárbulasj infrastruktuvrra jus ulmusj sihtá ásadir dâjmajt ma sámegielanov åvdedi.

Sámedigge juollot doarjjagijt prosjevtajda ma bukti æjvvalimsajj Åvddånahttemav sáme mánájda ja

**MIJ GALGGÁ DÁHPÁDUVVAT SÁME
BÁJKKENAMÁV MIERREDUVVAT OADTJOT?**
*Soames nammaássjiev bajet ja sáddi dáv mierredimorgádnaj, dsj. suohkanij, fylkasuohkanij jali Stáhta kárttadåjmahdkaj (5.§).
Mierredimorgádna gárvet ássjiev ja sáddi dáv sáme nammakonsulónntaj, guhti vaddá båd-dåsasj árvvalusáv. Bákkenammadievnastus sáddi ássjiev vijdábut suohkanij guládussaj.
Suohkan dahka nav vaj divna majn le guládus-riektá oadtju javllamusáv buktet, ja sáddi dáv ruopptot bájkkenamma-dievnastussaj loahppa árvvalussaj. Bákkenammadievnastus sáddi ássjiev vijdábut mierredimorgádnaj mij mierret.
Mierredimorgádna sáddi vijdábut suohkanij, mij mærrádusáv almot (7.§). Mierrredimorgádna sáddi aj mørrádusáv bájkkenammadievnastussaj, ja ietjá almulasj orgánajda ma namáv galggi dienastusánis adnet, ja Guovdásj bájkkenam-maregisterij.*

nuorajda, dâjmajda ja prosjevtajda ma mánáj ba-jássjaddamilev åvdedi, ja danen le stuorra ávkken-gielav nannitjat ja ælládittjat.

60. doajmma Sámegielak æjvvalimsaje mánájda ja nuorajda

"Giella-sadje-prosjevtaj" Åvddånlápptima diehti ájggú Mánáj- ja dássádusdepartemænnta ja Barggo-ja sebrudahttemdepartemænnta aktisasjbargujn Sámedikkijn ásadir konferánsav giellasajj kultuvrra-ja asstoájgesuorgen. Tjalmostahttemássjen le gáktu bájkálasj resursa ja dâjma máhttí aneduvvat ásadir-tjat æjvvalimsajjt mánájda ja nuorajda gánnå máhttí asstoájgeberustimijt ja dâjmajt aktidit sámegielapraktiserimij. Asstoájgesajev giellasadjen guoradallama duogátjij Åvddånbuktet konferánsan dagu buorre buojkulvissan ietjá prosjevtajda. Konferánsa sjaddá aj tjalmostahttet makkár ájggomusá ja dárbo mánájn ja nuorajn li sámegielav nannitjat asstoájgefälaldagáj baktu. Konferánsa dakhá de vuodov vijdábu barggú dán suorgen.

*Åvdåsvásstediddje: Mánáj- ja dássádusdepartemænnta aktisattjat daj departementaj ma guoskaduvvi
Ájge: 2009-2012*

Internæhtta

Internehta sjaddama baktu le ådå saje ja máht-telisuoda unneplågogielajda boahztám. Tevsta, jiednabeskudisá, videobeskudisá ja næhtta oahp-povætsaga sámegiellaj (ja ietjá unneplågogielajda) le álkket sadjhin. Internehta baktu máhttá ulmusj

FRIDDAFOANNDÅÅRNIK

le mánáj ja nuoraj hárráj, ja ulmmen le árvus-mahttet kultuvrradåjmajda bájkálasj dásen. Ruhtajuollolime dáhpáduvvi gálmå paraply-organisasjávnå baktu. Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner, Norsk musikkråd ja Norsk teaterråd. Mánáj- ja nuorajorganisasjávnå ja juohkusa ma li ienep luovvasin organiseriuvvam máhttí åh-tsåt doarjjagav dâjmajda mánájda ja nuorajda "Frifond" årniga baktu.

oahppat ådå gielajt akta beri goassa ja akta beri gánnå.

Wikipedia prosjevta baktu gávná dálla ulmusj

NUORAID SIIDA

Várdobáiki sáme guovdásj ásat dåjmajt sáme nuorajda márkkosáme guovlon – Nuoraid Siida. Dát le bájkke gánnå sáme nuora máhti æjvalit. Ulmmen le fállat sáme nuorajda dåjmajt majt sij ietja berusti, ja sæmmibuohta vaddet buorre dilev sáme gielav ja kultuvrav bisodittjat ja åvddánahtátjt. Nuoraid Siida fálla aj duodje-kurasajt lahka aktisasjbargujn Skáne joark-kaskåvlájn.

internæhttavuodok leksikávnåv moatten unneplågo gielaj badjel. Dát fálaldahka le luojvoj bargoj vuodo nanna. Duot mihtos Facebook fálaldahka gávnnu dállea walija-giellaj. Duodden gávnuji moadda báhkogirje unneplågo gielajda Wiktionary-prosjevta baktu. Dát le suorggen Wikipedias gánnå báhkolista dagáduvvi luojvojbarggijs.

Mij le aktisattjat dái fálaldagáj gaskan, le gá li ienemusát addnij duogen. Ij le sidot stáhutta galggá doajmmelis rollan mij gullu sisadnuy internehtan. Sámegielak addne viertti liehket diedulattja máhttelisuodajda majt internæhutta ja duot dát fálaldahka vaddá sámegielav åvddánahtátjt. Vijdábuj máhttá addne doajmmat ienedittjat sámegielak tevstajt duon dán internæhtafálaldagán.

Internehtavuodok giellasaje máhti liehket ájnas guládallamsaje – saje majt máná ja nuora dábddi ja gánnå li sijdan ja majt bæjválattjat adni, gánnå máhti sámegiellaj guládallat, ja dajnas ietja vájmmelisát gielav adnet. Moatten næhtasajin máhttá bloggit, ja tjálatjít ja sáddit sisi gatjálvisájt ja kommenterit sámegiellaj.

Nordlanda fylkasuhkan le moatten jagen stuorra åvdåsvásstádusáv válldám almulasj diehtojuohkemis nuorajda. www.infonuorra.no le diehtojuohkemfálaldahka sáme nuorajda. Sámedigge, Barggo- ja sebrudahttedepartemænnta ja Mánáj- ja sássádusdepartemænnta le juollodam ruhtadoarjjagijt dallutjís gá Infonuorra ásaduváj 2004.

Nordlanda fylkasuhkan, fylkesbibliotheka baktu dåjmat aj næhtasajev www.skrivebua.no. Næhtasadje vaddá mánájda ja nuorajda gaskal 10 ja 20 jage máhttelisuodajt ietjasa tevstajt sisi sáddit. Dán næhtabielen le aj *Sáme "skrivebua"* ásaduvvam.

Nordlanda fylkasuhkan dåjmat ruhtadoarjjagijt Varresvuodadirektoráhtas aj gatjálvisbielev "Klara Klok", www.klara-klok.no. Næhtasadje dievnastusá li sihke dáro- ja sámegiellaj.

www.diggi.no le næhtasadje nuorra ulmutjijda gudi sihti ienebuv oahppat Sámedikke ja sámpolitika birra Vuostatjin galggá jáksåt nuorajt jienastimálldarin, ja iehtjádijt gejn le dárbbó vuodo diedojs politihkalasj vuogádusá birra.

Media

NRK Sámi Radio ådåsfálaldahka radion sisadná guokta sáddaga julevsámegiellaj ja oarjjelsámegielaj vahkkuj. Jagen 2007 sjaddin bájkálasjkåntåvrå Divtasvuonan ja Snåasán nannidum avtajn journalistajn goabbák, juoga mij le buktám ienep sisano ja geografalasj valjesvuodav sáme ådåssáddagijda radion ja tv:an. Virge sirdeduvvin Oajvveredaksjåvnås Kárásjágås. Televisjåvnå oase Snåasás ja Divtasvuonan dagáduvvi oarjjel- ja julevsámegiellaj. Da guokta sáme giellasurge sjaddi de gullut vahkkusattjat ríjkavijddusasj televisjåvnåan NRK1an.

NRKa le álggám televisjåvnåsáddagij sáme nuorajda, gáhtjoduvvam Izu. NRK Sámi Radio sáddij 5 prográmma jagen 2008, ja pláni 10 ådå prográmma 2009 jage alluj. Nuoraj prográmma sáddiduvvi NRK3åan ja vihipi 20 minuhta. Izu le sáme nuorajda ájádaladum mij juo sisadná radiosáddagijt ja ietjas næhtabielev. Sámedigge le huoman tsuojggim jut divna guovlo e oadtno sisi NRK3åv. Sámedigge le aj

tsuojggim udnásj fálaldahka mediájn ij le dudálasj dilen oarjjel- ja julevsámegiellaj.

Nuortta-Sállo avijsan li uddni julevsáme avijssabiele. Dan båttå gå julevsáme álmmuk máhttá ietjasa giel-laj ådåsijt låhkåt, le aj ájnnasin gå sámegiella ja sámij sadje bájkálasj sebrudagán åvddânboaháta bájkálasj-avijsan.

YOUTUBE JULEVSÁMEGIELLAJ le gæht-tjalimprosjækta gånnå máhttá videosádagij internehtan ja edna oassálasstemij baktu dahkat iehpeformálalasj ja interaktijvalasj sajek julevsámegiela hárráj. Redaksjåvnán galggi liehket nuorra sámegielak bájkálasj nuora jounalistalasj åtsådallamij. Prosjækta le ruhtaduvvam Nordlanda fylkasuhkanis, Sámedikkes, STH-fåndas ja Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnata. Gæhttjalimprosjækta galggá tjadáduvvat vahkkusasj web-TV-sádda-gijt ragátmáno 2009 rajes.

61. doajmma Sáme avijsa – ienep adno julevsáme- ja oarjjelsámegielas

Sámegielak avijsan le ájnas sadje bisodittjat ja nannitjat sáme gielajt, i. i. oahpponævvon skåvlän.

Pressadoarja sáme avijsa, mij 335. kap 75. påsta baktu Kultuvra- ja girkodepartementa budsjehtan juolloduvvá, galggá divádit sierramávsojt tjanádum sámegiela avijssaålgusvaddemij. Doarja laseduváj 5 mill. kråvnåjn jagen 2008 ja vil 3 mill. kråvnåjn jagen 2009.

Láhkatjállusa juollodittjat pressadoarjjagav sáme avijsa rievdaduvvá 2008 jagen. Rievdadussan lij erit ietján muhtem stuoráp oasse doarjjagis juogeduvvá n. g. "variábel doarja" mij ållåsit manná sáme avijsa. Vijdábu de sjattaj árnik doarjjagij avijssabielij buvtadibmáj julevsámegiellaj dárogielak

avijsan vijdeduvvam aj oarjjelsámegiela avijssabielijda.

Konsultasjåvnåjn Sámedikkijn le departemænnata álggám guoradallat gáktu doarjaaårnik ienebut máhttá arvusmahttet divna sáme tjállemgielajt anátjít. Dán aktijuodan sihtá departemænnata aj árvustállat dárbov doarja árnigis ásadittjat avijs-safálaldagájt sámegiellaj.

Åvdåsvásstedi: *Kultuvra- ja girkodepartemænnata*
Ájge: 2009

62. doajmma Snåsningen avijssa: Avijssabiele oarjjelsámegiellaj

Snåasen tjälte le jage 2008 rájes sámegiela hál-dadusguovlon. Suohkan le dan aktijuodan ásadam prosjektav "Gielem Nastedh". Prosjekta oajvveulmme le tjalmostahttet ja ælládahttet oarjjelsáme gielav ja kultuvrav, ja åvdedit guovtegielakuodav Snåasán ja Nuortta-Trøndelágan. Dát le vuojnnet buktemin vajmmelis ja vijddát oarjjelsámegiela anov, ja ienep oarjjelsámegiella anov almulasj aktijuodajn.

Vuostasj ájgijt sjaddá media liehket stuorra árvvon diehtojuohkemij Snåasáv guovtegielak suohkanin. Åtsådallama nuorttasáme guovlos vuosedi avijsan le stuorra árvvon giellaåhpodusán. lenep sáme giela ja kultuvraåvddânboahema tjalmostahttem almulasj sebrudagán máhttá buktet ienep oarjjelsámegiella anov, ja bargov guottoj ja diedulasjvuoda birra oar-jelsáme giela ja kultuvra gáktuj.

Snåsningen avijssa ájgu 2009-giese rájes álgget prosjektav avijssabielij oarjjelsámegiellaj ja ienep tjállusijt oarjjelsáme vidjurij birra. Dát sahká nav vaj avijssa máhttá oadtjot ruhtadoarjjagav pressadoarj-jaga sáme avijsa pâstas 2010 rájes. Barggo-ja sebrudahttemdepartemænnata doarju prosjektav 2009 jage.

Åvdåsvásstedi: *Barggo- ja sebrudahttemdeparte-mænnata*
Ájge: 2009

63. doajmma Oarjjelsáme mediaguovdásj

Sámedigge ájggu álgadit prosjevtajn guoradallat makkár máhttelisuoda gávnnuji åvddånahtátjtí mediefálaldagáv oarjjelsámegiellaj.

Åvdåsvásstediidde: Sámedigge
Ájge: 2009

Kultuvrra – filmma, teáhter, girjálasjvuoh- ta, bibliotehkka

Filmma

Vuona filmmapolitiikka galggá dahkat nav vaj bisot ja åvddånahtá sáme kultuvrav. Stáhta ruhtadoarj-jaga filmabuvtadibmáj le ájnas vájkudimnævvon shkardit vaj gæhttje oadtju buorre filmmafálaldagáv ietjasa giellaj, ietjasa kultuvra tjanástagáj. Dát aj guos-ská sæmmi láhkáj sáme filmajda gá dáró filmajda. Duodden buktet sáme filmajda åvddånahttemav ja buvtadimev, le sáme filmaj gaskostibme ja rahtja-musá mánáj ja nuoraj gáktuj vuorodum suorge.

Plána li ásadir rijkajgasskasasj sáme filmmaguovdá-tjav Guovdageaidnúj. Ráddidus vuojnná dakkár filmmaguovdátja ásadimev buorren, gá máhttá buktet ajn vil ienep rahtjamusáv sáme filmaj hárráj. Danen gá sáme álmmuk iesj galggá máhttet ietjas kultuvrapolitiikav stivrit sáme sebrudagán, de le sáme teáhter, girjálasjvuoda, almmudagáj ja bibliotehkaj árniga háludadibme Sámediggáj biejadum.

GUODAGEAINNU STUOJME JA OFELAŠ FILMA
(goappátja regiseridum Nils Gaupas) vaddi histårålasj ja árbbedábálasj gávåv sáme kul-tuvras ja li stuorra árvvon sáme gielav tjalmos-timen. Filmajt li læhkám ållo gæhttje Vuonan ja ålggorijkajn. Filma li aj vuojttám vuona ja ålggorijkak vuojtojt.

Teáhter

Beaivváš Sámi Teáhter le nasjonálalasj institusjåvnná mij fállá vijdes teahterfálaldagájt vuostatjín sáme gæhttijda Vuonan, valla manná aj sáme guovlojn ráddnárikkajn. Teáhter le ájnna profejonálalasj institusjåvnná Vuonan sámegiella siednagiellan. Háludadus åvdåsvásstádus an Beaivváš Sámi Teáhteris le Sámedikke vásstádus Kultuvrra- ja girkkodeparte-menta rámmadoarjaga háludadime baktu.

Ásaduvvam sáme teáhterijen le ájnas doajmma mij gullu sámegiellaj. Teáhtera li saje sámegielav anátjtí ja tjalmostahtátjtí. Moadda klassihkalasj teáhtera d. d. Hamlet járggåluvvá sámegiellaj, ja buvtaduvvi moadda ådå sámegiellaj. Amátørrateáhterdájma, sierraláhkáj sáme mánájda ja nuorajda, bukti ienep saijit mánáj ja nuoraj sámegiela adnúj.

Åarjelhsaemien Teatere/Sydsamisk teater le ájnas nannitjít oarjjelsáme kultuvrav, gielav, identitehtav ja iesjdåbdov. Teáhter le 2006 rájes oadtjum stuoves doajmmadoarjagav Sámedikke budsjehta baktu. Bargaduvvá aj teáhter galggá sihkarasteduvvat ienep doarjagav ietja doajmmaj oarjjelsáme fylka-suohkani aktisasjbarggosjiehtadusá baktu.

Bibliotehka

Ulmmen le sihke vuona oajválattjaj ja Sámedikke bieles, sihkarasstet buorre bibliotehkafálaldagáv sáme álmmugij. Uddni le Sámedikken dát badjásasj åvdåsvásstádus nannit ja åvddånahttet bibliotehkafálaldagáv sáme álmmugij, madin vuona oajválat-tjajn le åvdåsvásstádus rámmaj sissjelin åbbålasj nasjonálalasj bibliotehkapolitiikka sihkarasstá buorre bibliotehkafálaldagáv divna juohkusijda. Kultuvrraa- ja girkkodepartemænnta ájggu åvddånbuktet stuorradiigedádusáv bibliotehka birra jagen 2009. Departemænnta ájggu, aktisattjat Sá-medikkijn, árvustallat sáme bibliotehkkagatjálvisájt dán diedádusbargon.

Girjálasjvuohtha

Ruhtadoarjja sáme girjálasjvuohta vatteduvvá Sámedikkes. Duodden girjálasjvuoda juollodimes åvddånahtátjtí sáme girjálasjvuoda doarjjaårnigij, háldat Sámedigge ietjas sierra doarjjaårnigav alm-mudagájda mij ienemusát manná sámegiellaj girjijt

SÁME VAHKKO TRÅMSÅN

Sámeálmukbiejve aktijuodan guovvamáno

6. b. 2009 ásaduváj sáme vahkko Tråmsån.

Prográmma álgij seminárajn sáme giela, teknologija ja åsåstuhttema birra Tråmså universitehtan. Vahko alluj sjaddin ásaduvvat bielletijmmasaj drop-in kursa sámegielan bibliotehkan. Vijdábuoj vahkko fálaj i. i. sáme girjálasvuoda åvddånbuktemav, vuosádusájt sáme dájddárijs, sáme biebbmokursajt, sáme téáhterijt, sáme subtsastallammuttojt mánájda ja sáme-dáro jubmeldievnastusáv.

ålgusvaddet. Oajvveulmmen árnigijn le sihkarasstet lasse buvtadimev ja anov sáme girjálasjvuodas ja badjen anedit sáme almmudakæladussuorgev.

64. doajmma Sáme girjálasjvuoda oasstemårnik

Ulmmen sierra oasstemårnigijn sáme girjálasjvuodan le arvusmahttet sáme girjálasjvuhta sjaddá ienep sadjihin, ja sihkarasstet nav vaj nuoges sáme girje buorre kvalitehtajn ålgusbåhti. Dájddasjiehtadusájn Sámedikke ja Sáme dájddárijihi gaskal jage 2009 hárráj guorrasin biele nammadit barggojuohkusav gálmåjn ájrrasijn mij galggá árnigav gæhttjat mij sihkarasstá vaj sáme tjáppagirjálasjvuhta ja musihkka/juojgos le sadjihin ja ålgusboahztá. Barggojuogos nammaduvvá guovtijen ájrrasijn dájddárlıhtos ja akta Sámedikkes. Sámedigge le álgadam bargov guoradallat sáme tjáppagirjálasjvuoda ja musihka/juojgusa oasstemårnigav.

Åvdåsvásstediddje. Sámedigge

Ájgge: Guoradallam galggá gárves 2009 lâhpa

DÁRBO DUTKAMIS JA MÁHTUDAKÅVD- DÅNAHTTEMIS

Sáme giela li vuostatjin ávddånahtedum njálmálat-tjat buolvas buolvaj. Sáme gielaj ávddånahttem tjállemgiellan le ájge gáktuj ádås. Gå sáme giela galggi máhttet aneduvvat moatten gielladomenajn sihke tjálalasj giellan ja njálmálasj giellan de le dárbbó ávddånahttet terminologijav nuorttasáme-, julevsáme- ja oarjjelsámegeiellaj. Sáme gielaj dutkam le ájnas gielaj vijdábuju ávddånahttem vuodon.

Stuorra variásjåvnå li gaskal sierra sáme bájkálasj se-brudagáj ja sierralágásj sáme guovlojn mij gullu man ålov sámegeiella le bæjválasj avtastallam- ja guládal-lamgiellan. Ájnas le oadtjot ienep máhtudagájt gáktó faktovrå dagu man ållu le sámijs álmmugin, sáme giejvosårrom, bájkálasj guotto ja kultuvralasj ja gielasj unneplähkodille vaddi moattelágásj vidjurijt sáme gielak ávddånahttemij dái sierralágásj sáme guovlojn. Sierraláhkáj le ájnas oadtjot ienep vehin áddasap gávåv sáme gielaj diles ja vidjurijts ávddånahtátjít merra- ja márkkosáme guovlojn ja julev- ja oarjjelsáme guovlojn.

Moadda árniga ja dáijsa li ásaduvvam nannitjít sámegielak ávddånahttemav. Jus galggi liehket

avtadássásasj vidjura ávddånahtátjít sáme gielajt de le ájnas gehtjadit man láhkáj dái li nahkam buktet an-nimav nuorttasáme-, julevsáme- ja oarjjelsámegeiellaj. Dákkár máhtudahka vaddá ájnas vuodov vijdábuju bargguj sáme gielaj.

Moatten guovlojn gánnå lij sámegeiella lähkám maŋŋus mannam le dat aktelasj giellasirddem buolvas buolvaj vargga ållesláhkáj badjelváldedum mánággárdiis ja sámegeiella åhpodusás vuodo- ja joarkkaskåvlájn. Dát buktá ietjálágásj rámmaævtojt sáme giella ávddånahttemij, ajnegis ulmuttij ja sáme bájkálasj sebrudagája ja sáme álmmugij åbbálattjat. Dárbbó le stuoráp ststemahtalasj diedojs dái giella ávddånahttemprosessajs dájdadittjat sáme gielaj ávddånahttema ævtojt boahtteájgen.

Dárbbó le aj stuoráp máhtudagájs ávddånahttem-diles sámegeiella anos avtastallam- ja guládallam-giellan sáme fámiljaj, sáme mánáj- ja nuoraj, sáme æjgádjí ja ietja sáme ållessjattugij árggabiejves nuorttasáme-, julevsáme- ja oarjjelsáme guovlojn.

Sämmibåttå gå ávddånahttem sáme sebrudagán ienemusát manna árbbedábálasj virgijs ådåájg-gásasj virgijda gahtu árbbedábálasj bágoj ja vuodoeládusáj buokkuldagáj adno. Ájnas le jut dái dokumenteriduvvi ja vuorkkiduvvi ájnas oassen sáme kulturárbes ja vuodon vijdábuju ávddånahttemij sáme terminologian.

Sámegielas dárogiellaj málssoma moatten guovlon le bæjválasj adno gálldásámegielan ja bihtámsáme-gielan ja ietjá sierra sáme giellasuorgijn, boahztám ållu guhkás ja li gáhtomin. Dá sáme gielan ja giellas-uorge le ájnas oasse sáme valjesvuodas ja danen li ájnnasa bisodit máhtudagájt dájs.

Sámedigge le javllam dárbo li ájn dábegis rahtja-musájda sámegielan vuododutkamijda, mij gullu gielalasj dilij, girjálasjvuoda ja ietjá tiemáj – nuort-tasáme-, julevsáme ja oarjjelsámegielan gáktuj, valla aj mij gullu ietjá sáme gielajda. Systemáhtalasj máhtudagájt ávddånahttem sáme gielaj birra bohtá ávkken giellaåvddånahttemij divna suorgijn. Sámedigge le vijdábut berustime ulmij milta rahtjat oadttjot sámegielak dutkijt ja nannit sámegielav diedalasj giellan ja terminologiåvddånahttemav duon dán fáhkasuorgijn. Sámedigge oajvvat ásaduvvu sierra dutkamprógramma sámegielak dutkamij.

Dutkamráde Sáme dutkamij prógramma I lij dálman jagiin 2001-2005. Jage 2007 rájes le ådå dutkamprógramma- Sáme dutkamij prógramma II. Prógramma doajmmaájgge le 2007-2017. Mij guosská sáme gielajda dættoduvvá prógrámmán i. i. ájnas le arvus-mahttet sáme giella aneduvvá dutkamijen ja dajnas máhttá dahkat sámegielak diedalasdábev. Vijdábuu vuosduvvá oarjjelsámegiella, julevsámegiella ja lullesámegiella li smávva gielan ja máhttí vuosedit ja nannit sáme unneplähkogielaj dilev.

65. doajmma Dutkammáhtudagáv ásadir ja nannit oarjjel ja julevsáme gielaj gáktuj

Uddni gávnnu unnán systemahtalasj dutkama oarjjel ja julevsámegielaj gáktuj. Systemahtalasj máhtudaknannim ja dutkam dálja gielajda máhttá liehket ájnas vuodon vijdábuu bargguj nannitjat ja ávddånahtátjat oarjjel ja julevsámegielajt. Dájna duogátjien le de dárbo ásadir dutkammáhtudagáv oarjjelsáme ja julevsáme gielaj gáktuj. Barggo- ja sebrudahtttemdepartemænnta ájggu jagen 2009 ienedit ruhtadoarjjagav Dutkamráde sáme dutkamij prógramma II biejadum dutkamrahtjamusájda

oarjjelsáme ja julevsáme gielajda, dán vuolen sti-pendiáhtavirgijt doktorgrádadásen.

Åvdåsvásstediddje: Barggo- ja sebrudahtttemdepar-temænnta

Ájgge: Álgeduvvá jagen 2009

66. doajmma Dutkam- ja fáhka/resurssaguovdásj

Sáme parlamentáralasj ráde le buktám oajvvadusáv sáme giellabargo ådå organiserimij sissjelin Sá-medikke ávddåvssstádusá. Akta árvvalusájs le jut ásaduvvá aktisasj sáme dutkam-, fáhka- ja resurssaguovdásj sáme gielaj hárráj. Barggodahka-mussan dán orgádnaj le ierit ietján gielladutkam, giellasjutto, giellaåvddånahttem, terminologija barggo, normerim, nammadievnastus, bájkkenamá ja diehtojuohkem sáme giellafágelasj gatjálvisájs.

Sámedikke mielas lij buoremus liehket tjoahk-kit sáme giellafágelasj bargov avta dutkam- ja fáhka/resurssaguovdátjjij. Gå sáme giellabarggo le jádon sierra ríkjain, sjaddá aktisasj "gájksáme" resurssaguovdásj dahkat nav vaj sáme giellafágelasj barggo fágalattjat nanniduvvá. Ásadir aktisasj fágalasj orgánav jali aktisasj fáhkainstitusjåvnåv, máhttá liehket stuoráp máhttelisvuhta buorebut ávkástallat ulmusjlasj ja økonomaliasj resurssajt dajna ulmijen nannit ja ávddånahttet sáme gielajt. Suoma Sámedigge barggá ássjien aktisattjat Vuona ja Svieriga Sámedikkijen áhtsåmusájn ávddåprosjæktaij mij sisadná dutkam- ja fáhkaguovdátjav.

Åvdåsvásstádus: Sámedigge

Ájgge: 2009

Sáme statistikhka

Publikasjåvnnå Samisk statistikk 2008 (Sáme statistikhka 2008) Státistihkalasj guovdásjdåjmadagás sisadná statistikhkav mij guoská sáme sebrudak-vidjurijda Vuonan. Statistikhka le ienemusát geográ-falasj lahkaniibme, dættujn sáme årromguovlojda Sálatduoddara nuorttalin. Duodden le aj rijkavijd-dusasj sáme statistikhka. Publikasjåvnán li ieme tjoahkkidum diedo ja almulasj statistikhka mij le Státistihkalasj guovdásjdåjmadagán jali materiálla mij le sadjihin duos dás sáme institusjåvnåjs.

Ulmmen publikasjåvnåjn le vaddet tjoahkke ja ådås-tuhtedum åvddånbuktemav sáme statistikhkas. Publi-kasjåvnå giella le dárra ja nuorttasámegiella. Ådås-tuhtedum versjåvnnå Sáme statistikhkas ålgusboahtá juohkka nuppe jage. Duodden ájggú Statistih-kalasj guovdásjdåjmadahka aktelattjat ålgusvaddet ådåsit åvddånahtedum sáme statistikhkav www.ssb.no/samer næhttabielen.

Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta le aktan Sámedikki Vuonan álgadam ålgusvaddet jahkásasj ráportav aktan kommentáraj sáme statistikhkkaj. Dá guovte biele le ásadam sáme statistikhka analýjs-sajuohkusav dájna bargatjit. Anályjssajuohkusa mandáhttá ij le statistikhkav dahkat, valla gávnnat ja kommenterit ieme statistikhkav. Rápportta Sáme tálla subtsasti 1, kommenteridum statistikhka 2008, ålgusbådj ragátmáno 2008.

Ålgusvadde:
Barggo- ja sebrudahatttemdepartemænnta

Almulasj institusjåvnå máhttí dijnngut man galla
dokumenta dárbahi dássta:
Departementenes servicesenter
Post og distribusjon
E-poassta: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Fáksa: 22 24 27 86

Almudimkåvddå: A – 0025 S

Gåvvå: Leif Arne Holme
Hábbnim: Departementenes servicesenter
Prienntim: Departementenes servicesenter 05/2009 - lâhko 250